

caiete critice

6 (308) / 2013

Revistă editată de Fundația Națională pentru Știință și Artă

Director: Eugen SIMION

6 (308) / 2013

CAIETE CRITICE

*Universul poetic la 1870.
„Megalografia” unei
epoci de tranziție.
Amurgul dimineții.
„Poezia de salon” (III)
de Eugen Simion*

*Sensul istoriei
de Therry de Montbrial*

*Mircea Eliade
– scrisori inedite*

*Iordan Datcu '80
Eugen Simion,
Constantin Eretescu,
Lucian Chișu*

*Imaginație și
schizofrenie la început
de mileniu III
de Caius Traian Dragomir*

caiete critice

Revistă editată de
*Fundația Națională
pentru Știință și Artă,
Grupul interdisciplinar
de reflecție*

și
*Editura Expert,
sub egida
Academiei Române*

Nr. 6 (308) / 2013

Redacția:

Eugen SIMION
director

Valeriu IOAN-FRANC
redactor-șef

Lucian CHIȘU
coordonare editorială

Aida SARCHIZIAN

Andrei GRIGOR

Bogdan POPESCU

Daniel CRISTEA-ENACHE

Călin CĂLIMAN

Maria MOLDOVEANU

Ana-Lucia RISTEA

Oana SOARE

Mihaela PINTICĂ

Nicolae LOGIN

Luminița LOGIN

EDITURA
Expert

Tel.: 318.24.38; 318.81.06
E-mail: edituraexpert@gmail.com
office@fnasa.ro

ISSN: 1220-6350
ISSN (on-line): 2285-5041

Colegiul editorial:

Mihai CIMPOI

Jacques De DECKER (Belgia)

Serge FAUCHEREAU (Franța)

Valeriu IOAN-FRANC

Jaime GIL ALUJA (Spania)

Klaus HEITMANN (Germania)

Radivoje KONSTANTINOVIC (Serbia)

Evangelhos MOUTSOPOULOS (Grecia)

Mihail METZELTIN (Austria)

Thierry de MONTBRIAL (Franța)

Maurice NADEAU (Franța)

Basarab NICOLESCU

Dumitru ȚEPENEAG

caiete critice

Revistă editată de **Fundația Națională pentru Știință și Artă**

Director: **Eugen SIMION**

*Universul poetic la 1870.
„Megalografia” unei
epoci de tranziție.
Amurgul dimineții.
„Poezia de salon” (III)
de Eugen Simion*

*Sensul istoriei
de Thierry de Montbrial*

*Mircea Eliade
= scriitori inedite*

*Iordan Datcu '80
Eugen Simion,
Constantin Eretescu,
Lucian Chișu*

*Imaginație și
schizofrenie la început
de mileniu III
de Caius Traian Dragomir*

CUPRINS

6/2013

FRAGMENTE CRITICE

- Eugen SIMION: Universul poetic la 1870 «Megalografia» unei epoci de tranziție.
Amurgul dimineții. „Poezia de salon” (III)
Poetic Universe at 1870 (III) 3

A GÂNDI EUROPA

- Thierry de MONTBRIAL: Sensul istoriei
The Meaning of History 11

DOCUMENT

- Mircea Eliade – scrisori inedite către Mircea Popescu prezentare de Mihaela Albu
Mircea Eliade: New Letters to Mircea Popescu, presentation by Mihaela Albu 19

IORDAN DATCU '80

- Eugen SIMION: Iubirea incoruptibilă pentru creația populară
Incorruptible Love for the Popular Creation 28
- Constantin ERETESCU: O carte a cărților
A Book of Books 30
- Lucian CHIȘU: Literatura mărturisirilor
Literature of Confessions 33

CRONICI LITERARE

- Tudor NEDELCEA: Mihai Eminescu, Mihai Cimpoi și *Dicționarul său enciclopedic*
Mihai Cimpoi and his Encyclopedic Dictionary 38
- Alunița COFAN: Pamfletul arghezian sau “arta de a spurca frumos” (I)
Arghezian Pamphlets (I) 41

COMENTARII

- Caius Traian DRAGOMIR: Imaginație și schizofrenie la început de mileniu III
Imagination and Schizophrenia at the begin of 3th Millennium 50
- Valentin COȘEREANU: Eminescu – teoretizările gazetarului. Funcționarii imperiali
și pătura superpusă eminesciană
Eminescu and his Theories as Journalist 54
- Matei DAMIAN: Haloul modern al presei în opera lui Caragiale
The Modern Halo of the Press in the Caragiale's Articles 64

EPISTOLAR

- Virgil TĂNASE: Scrisoare adresată unor cititori care vor să știe ce simte
un scriitor român devenit scriitor de limbă franceză
*Letter Sent to some Readers who Wants to Know wich are the Feelings
of a Romanian Writer Becoming French Writer* 68

CULTURĂ ȘI ECONOMIE

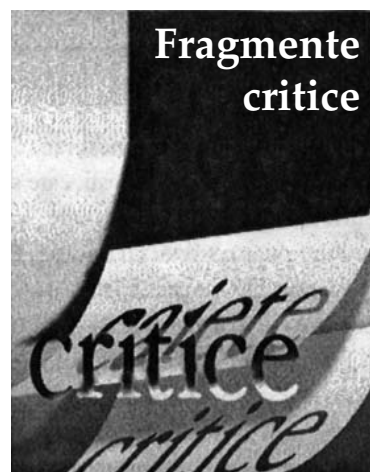
- Radu MARIAN: Proprietatea în scrierile scripturistice și în tradiția liturgică
The Propriety in Scriptural Textes and in Liturgical Tradition 73

*Ilustrația acestui număr:
Victor Ciobanu*

*Acest număr a apărut cu sprijinul
Primăriei Sector 2 - București,
primar Neculai Onțanu*

Eugen SIMION*

**Universul poetic la 1870
«Megalografia» unei epoci de
tranziție. Amurgul dimineții.
„Poezia de salon” (III)**

Résumé

Studiul de față face o încercare critică de a defini lirismul minor, de fundal, într-o epocă în care se afirmă valori ale literaturii române clasice și se petrec schimbări majore în lirismul secolului XIX prin apariția lui Eminescu, care fixează această bulversare radicală din poezie a momentului 1870, dându-i numele său. Se face o analiză profundă a receptării critice maioreștiene față de scriitorii epocii, unii căzuți azi în desuetudine și supraevaluați atunci, alții, mai valoroși ori de prim rang, judecați fără profunzime și în linii mult prea generale.

Cuvinte-cheie: Titu Maiorescu, poezia minoră, lirismul poezilor clasici, receptarea critică, poezia de salon

L'étude ci-après entreprend une démarche critique pour définir le lyrisme mineur, d'arrière plan, dans une époque où ce sont les valeurs classiques de la littérature roumaine qui s'affirment et dans laquelle il y a des changements majeurs dans le lyrisme du XIX-ième siècle par l'apparition du poète M. Eminescu, qui fixe ce radical bouleversement dans la poésie du moment 1870, en lui donnant son nom. On fait une analyse profonde de la réception critique de T. Maiorescu à l'égard des écrivains de l'époque. Certains, tombés aujourd'hui en désuétude, sont surévalués à ce moment-là par la critique maiorestienne, d'autres plus valeureux ou de premier rang, sont jugés sans profondeur et en lignes trop générales.

Keywords: poésie mineure, critique de T. Maiorescu, Mihai Eminescu, la "poésie de salon", le lyrisme du XIX-ième siècle

O primă concluzie putem scoate din poemele analizate până acum: puține, într-adevăr foarte puține sprijină voința lui Maiorescu de a pune capăt fantasmagoriilor vechi în poezia românească și de a impune o direcție nouă, în care cugetarea să fie mai profundă și mai senină, iar limba (elementul esențial în poezie) să fie mai curată, mai expresivă, în fine, mai „frumoasă” în sens liric. Deocamdată, observăm că, exceptând pe Eminescu, poezii citați de Maiorescu nu-l confirmă aproape deloc. Totuși, ceva se întâmplă în discursul acestei poezii de salon:

limba este puțin mai fluentă, ceva mai îngrijită, versul mai strâns și mai puțin demonstrativ, chiar dacă... Chiar dacă poezii din interiorul „Junimii” și cei din afara ei nu evadează decât rar din perimetrul unui univers poetic construit din tipare, icoane, convenții vechi folosite până la sațietate de poezii din generația ce-i precede. Un moment, aș zice, de acumulare a clișeeilor romantice (un romantism obosit de atâta sublimități expirate!) și, totodată, un sentiment dominant de un scepticism uneori agresiv, mai des: un scepticism deja resem-

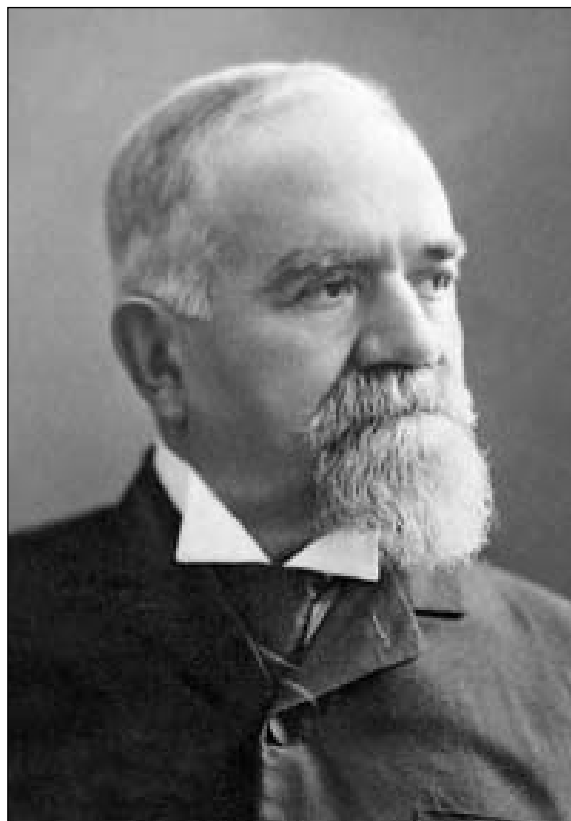
* Academia Română, președintele Secției de Filologie și Literatură, directorul Institutului de Istorie și Teorie Literară "G. Călinescu"; Romanian Academy, President of the Philology and Literature, Director of the History and Literary Theory Institute "G. Călinescu", e-mail: eugensimion@fnsa.ro.

nat, acceptat... Acceptat și, în același timp, foarte productiv. Căci acești visători resemnați în fața mecanicii rele a vieții scriu mult, își torc pe îndelete decepțiile, cu precădere de ordin erotic. *Erosul* este tema lor prioritara. Un eros ce doarme pe un pat de nefericiri. Când este mai bucuros, erosul zboară spre ceruri înalte sau se pitește prin *văi adăpătoare*, cum s-a constatat. A doua temă recurentă este *amarul vieții* și, fatalmente, amarul din interiorul ființei. De aici vine scepticismul generalizat care numai la Eminescu capătă o mare expresivitate lirică. La scutierii generației de la 1870, scepticismul este o mică impostură ce trece, ca o decorație roasă de timp, de la un versificator la altul.

*

Am cercetat până acum câțiva dintre poeții minori („reprezentativi”) care pornesc pe la 1860-1870 cu sentimentul că lira lor este zdrobită și că soarta lor este nefericirea, eșecul, suferința. Cei mai mulți se instalează în această stare de spirit – comodă, de altfel – dominată de un erotism somnolent și, în genere, de o *reverie* – cum i-a zis într-un rând G. Călinescu – *visătoare*. Eu i-aș spune altfel: o *reverie a sublimităților consumate*, o *reverie imitativă, repetitivă*. O *reverie a singurătăților închipuite*... În timpul acesta, Baudelaire tipărește a doua ediție din *Les Fleurs du mal* (1861) și, în 1864, publică primele poeme în proză (*Le Spleen de Paris*, iar în jurnalul său notează (1862): „J’ai cultivé mon histérie avec joissance et terreur [...], j’ai senti passer sur moi la vent de l’aile de l’imbécillité”. Modernitatea poetică europeană își asumase deja negativitățile realului.

Este momentul să părăsim *lectura sculpturală* – cum îi spunea mai demult Edgard Papu – adică lectura în adâncime și să trecem la o *lectură a suprafețelor*, lectura orizontală a acestui univers poetic împodobit cu flori de stil utilizate de aproape două generații de poeți. Văzând insistența cu care apare în versuri ideea suferinței și a morții, îți vine să crezi că din greșeală ai nimerit într-un cimitir plin de monumente romantice roase de timp. Câteva desene, simboluri, atitudini lirice se repetă. Ideea, de pildă, a

unei lumi nepăsătoare, a unei mașinării fatale. „Vârtejul lumii nepăsătoare”, scrie Iacob Negruzzi – și tot el în *Ideii și maxime*: „a omenirii oarbă și mizeră mișcare”. Toți cred că mașinaria lumii – la care se referă și Eminescu de la o înălțime însă metafizică – merge rău, e stricată și că omul este blestemat să fie nefericit. El umblă pe două cărări – una interioară și alta în afară („în viața crud prozaică”) și cea din urmă îi sfarmă destinul (*Două vieți*). Două destine, așadar, două simboluri pe care fiul lui Costache Negruzzi le dă – cam fără mult filosofie –, două destinații literare: pe cărarea vieții pășește umila, banala, sărăcăcioasă *proză* („ea este comună la toți pe pământ”), pe cealaltă – calea pe care înfloresc nefericirile – calcă numai aleșii destinului, adică *poeții*. Poezia e, altfel zis, un curios dar divin. Iacob Negruzzi – mai bun în scrierile satirice – notează și această banalitate.

„Dar nefericirea
E un dar ceresc
Ce numai poeții,
Aleșii, o simțesc”

Așadar: lumea este un vârtej, omul este o jucărie a sortii nepăsătoare, iar poetul, omul ales, simțitor, primește un dar ceresc: acela de a valoriza nefericirea sa în lumea rea și nepăsătoare (*Proză și poezie*). Dialectica ușoară, expresie lirică inconsistentă, simbol palid. Iacob Negruzzi este un spirit livresc fără multă fantezie. Lumea, mai zice el, reluând o veche comparație în literatură, este *un teatru* în care unul urcă, altul coboară, unul ajunge rege, altul ostaș sau filosof și, între ei, există un al treilea – un „biet” comediant nefericit”, „plin de amărăciune, care cercetează adâncimile sufletului și ce descoperă este cumplit: „o, ce mizerie nefericită”... Acesta este, se înțelege, poetul. Lumea-i, dar, o comedie tristă, iar poetul un comediant și mai trist... Misia lui este să privească de sus cu o *înțelepciune calmă și mândră* omenirea răătăcită și „a lumii mișcatele furtune”... Sunt cugetările și „pozele” (figurile lirice, simbolurile) din marile poeme eminesciene, transcrise, aici, de un versificator onest și, estetic vorbind, foarte modest. Scepticismul său este suspect, de sursă literară, prea literară – bănuim – pentru că, îndată ce poemul plin de reflecții amare se încheie, autorul trece rapid la notații agreste idilice, literare, tot literare și acestea. E june și visător, stă lângă un râu și, lăsând privirile să rătăcească în univers, vede o moară ce vuieste și, dincolo de ea, „dealuri plăcute” și, pe ele, flori și „turme tăcute”, apoi, spre seară, aude o „dulce, dulce cântare” de fluier. Și, pentru ca tabloul să aibă o ramă de preț, pe cer apar „fantastici nori”. Peisajul este, acum, complet. Peisajul rural și cântecul îi provoacă, normal, un „straniu, mare, puternic dor”. Dar, nenorocire!, dorul nu vine (*Întoarcerea*). Înțelegem, după ce tabloul idilic se termină, că totu-i o reverie, un vis întors spre o junie melancolică și luminoasă. Întoarcerea-i bună, reveria nu-i însă, liric vorbind, pe măsura ei. Fantezia lirică este mai inspirată în *marina* ce urmează, desenată de un condei ce prevede, vag, pe Bacovia:

„Apus de soare –
Palide raze
Blând colorează

Întinsa mare.
Întreaga fire,
Aer și undă
Se scufundă
În adormire.

Ce punct în zare
Alb strălucește?
Un vas plutește
În nemișcare.”

Versul este, aici, mai frânt și mai direct, deci mai nou și podoabele stilistice sunt mai puține. În alte poeme, Iacob Negruzzi revine la recuzita romantică și crepusculară: „dulci și seri încântătoare”, melancolii „simțitoare”, priveliști și închipuiri idilizante sau, dimpotrivă, terifiant romantice, ca aceasta:

„Și vâjje și tună, se-nalță, se cufundă,
Pustiu, pământ și ceruri în una s-au
unit;
Zadarnic cată ochiul prin noapte să
pătrundă.
Profetul a sa frunte în cer a încrețit!...”

din care se poate reține doar muzica eminesciană a versurilor.

Secretarul *Convorbirilor literare* a scris și *Satire*, și *Epistole* unde dă suspecte sfaturi conjugale: „să decretăm: românii e-acum liberi sunt/ de forme conjugale și lanțuri părintești”, cu ironie, bineînțeles, și rimează *evantail* cu Ponson du Terrail (ceea ce nu-i rău). Și pentru a da prestigiu intelectual satirei (*Luxița*), evocă matroanele romane odată cu Scipionii, Fabii și Cezarii: pe *Cornelia măreață*, pe *Porția cea blândă*, pe *Virginia murindă*, *Clelia vitează* etc. Când apropie imaginația de femeia contemporană, Iacob Negruzzi revine la o poziție mai sceptică, în spiritul, de altfel, al epocii: Diana lui este „naltă în cuget”, dar, „rea și nesimțitoare” în suflet... Imaginea Venerei „crude” circulă în toată poezia de la sfârșitul acestui secol romantic. O aflăm, cum se știe, și în poemele lui Eminescu, în concurență cu *Madona*, simbolul frumuseții divine și, în genere, simbolul inefabilului feminității. Putem spune că erosul este la putere în aceste vremuri sceptice. Cel puțin așa îl văd poeții la care ne referim. Farmecul

erotic implică suspinul, cum s-a putut constata, voluptatea erotică începe numai de la un anumit grad de suferință, în fine, cum scrie un bard contemporan cu tânărul Eminescu: cine nu suferă nu iubește sau numai cine cunoaște marea durere atinge extazul în amor. O cauzalitate acceptată ca o fatalitate a destinului. Așa că spiritul îndrăgostit cheamă, ca o promisiune de fericire în dragoste, chinul și suspinul.

Discursul erotic nu se poate scrie decât „cu inima zdrobită”, mărturisește Mihail D. Cornea (1844-1901), imitator al lui Heine. Nicolae Beldiceanu (1844-1896) este mai optimist. Smărăndița lui stă sub o viță de vie și întreaga ceremonie a amorului are loc sub „tufanii de la vie”. Momentul erotic este însă, estetic vorbind, sub așteptări: „strugurelul” rimează cu „smărăndelul”... Florica – o altă Cosânzeană rurală – stă sub „o lumânărică” și o „sulică” și se întâlnește cu un flăcău care poartă fălos la pălărie un „ochi de păun” (*Florica*). El vrea ceva, iar Florica, precaută, îi răspunde cu zicale descurajante: „Știi ce, voinice? Când micșunile / pe răchitică vor înflori”... Un cumul de suavități depresive. Beldiceanu introduce în poem și pitnicul (*Armindenul*), recomandând vinul-pelin și „mielul gras”. Tot el vituperează „cârboasele lupanare” în care se văd trupurile goale „de beție murdărită”. O imagine, iarăși, eminesciană pusă într-o ramă poetică degradantă prin mediocritatea ei. Mai lizibil este acest versificator în *Amurgul Veacului*, poem de meditație (1887) construit în limbajul retoricii din *Epigonii*. Două versuri pot fi reținute aici:

„Poezie, tu pe mine mă cutremuri, mă
uimești...”

.....
„Dar zadarnic plânge lirica și ritmează
în dureri”,

nu pentru frumusețea lor estetică, desigur, ci pentru caracterul lor programatic.

Din poemele sinucigașului Miron Pompiliu (1848-1897), poate fi semnalată dorința de a crea un „dalb eden de răsărit”, adică o patrie imaginară populată cu râuri și râurele „cu mici valuri de cristal”, „câm-

puri răsfățate”, cu „codri de verdeață” și „văi și vâlcele întinse” prin care se preumblă Făt-Frumos și „gingași miri”... Dalbul eden nu-i reușește, din nefericire, poetului. Este o masivă aglomerare de banalități. Nici imitațiile după Heine (*Despărțirea noastră*) nu spun mare lucru. Încearcă să construiască, după modelul Alecsandri, și un pastel romantic – cadru potrivit pentru mișcările unui „înger răzbunător” național. Pastelul, combinat cu o odă (*Osânditul din Carpați*) și sufocat de „icoane îngrozitoare”, se termină cu o sugestie de apocalips romantic. Din cer coboară cu o sabie de foc în mână îngerul răzbunător într-un infern (putem să-l numim – dacă luăm în seamă intențiile poetice ale autorului – chiar un paradis) al furtunilor terestre:

„Munții vârfurile-și clatin ca de un gro-
zav cutremur;
Fulgerele săgetează, vajnic tunetul vuiș-
te,
Codrul de stejari se-ndoaie, valea urlă,
clocotește.
În acest vârtej sălbatec, fulgere când trec
prin ceață,
Se arată scene crunte care sufletul
îngheață;
Mai apoi lucind cu slavă, se pogoară
dintr-un nor,
Sabie de foc în mână, îngerul
răzbunător”.

De reținut este un curios *Blestem* (nu rău poetic!) adresat unui râu și indirect unei iubiri pierdute. Stilul este acela din *Rugăciunea unui dac*:

„O, râu ce printre sălcii te strecuri
povestind,
Ș-al tău sân alba lună îl vede tresărind

Usuce-se-ntr-o clipă și piară pe vecie,
Și sălcii și răchite, ș-o jalnică pustie.

Să ardă împrejuru-ți sub arșița
de vară.
Să geamă cu-ngrozire în iernile amare,

În drumu-i unda-ți tristă o floare
nu-ntâlnească,
Și glasul tău poetic etern să amuțească.

Să vrei a te întoarce, dar să mergi tot
înainte
Pe nisipiș, pe pietre, sub soarele ferbin-
te.

Până de tot seca-vei, să nu rămâie-n
lume
De valul tău nici urmă, nici urmă de-al
tău nume!

Când ea pe-aici va trece să-și mai aduc-
aminte...
Nimic să nu găsească din cea-a fost
înainte.

Loc verde să nu vadă privirea-i obosită,
Să caute odihna pe-o piatră înnegrită.

Apoi răsună valea de tânguirea sa
Și-n chinu-i să nu poată o lacrimă
vărsată!"

Este printre puținele fragmente ce pot fi
citate din această lirică galantă inundată de
lacrimi („o, lacrimi, lacrimi de amor”) și de
truisme.

Poetesele acestei epoci – Veronica Micle
(1850-1889) și Matilda Cugler-Poni (1851-
1931, primele în literatura noastră – cântă și
ele zădărnicia lumii („și-n ist haos fără
margini, fără de-nceput și rost”) și farmecul
iubirii nefericite. Prima, asociată cu mitul
eminescian, caută „jalea urmelor pierdute”
și, pe tema amorului sfânt și fără noroc,
scrie romane pe care le citim cu gândul la
biografia sentimentală a poetului. Dela-
vrancea o acuză pe Veronica Micle de
imitație servilă și epigonism (cea ce nu-i
departe de adevărul estetic, dar este, totuși,
o tristă impolitețe!), dar trebuie să precizăm
că imitația și epigonismul reprezintă în poe-
zia din această epocă un mod curent de a
scrie. Nu numai biata Veronica a păcătuțit la
acest capitol. Resemnarea ei în fața geniului
eminescian și accentele de umilință, puțin
cam romanțioase, literare, adevărat, pot fi
primite cu simpatie la lectură:

„Vârful nalt al piramidei ochiul meu
abia-l atinge...

Lâng-acest colos de piatră vezi tu cât de
mică sunt –

Astfel tu-n a cărui minte universul se
răsfrânge,

Al tău geniu peste veacuri rămâne-va pe
pământ.

Și dorești a mea iubire... Prin iubire
pân-la tine

Să ajung și a mea soartă azi de soarta ta
s-o leg,

Cum să fac! Când eu micimea îmi
cunosc atât de bine,

Când măreța ta ființă poate nici n-o
înțeleg.

Geniu tu, planează-n lume! Lasă-mă în
prada sorții

Și numai din depărtare când și când să
te privesc,

Martora măririi tale să fiu pân-la pragul
morții

Și ca pe-o minune-n taină să te-ador, să
te slăvesc”.

„Farmecul sfânt”, femeia îndrăgostită, o
„slabă jucărie”, „amorul nemărginit” și din
nou femeia înamorată – „zglobie și nebu-

nă” – sunt imagini reproduse din albumul eminescian. O postumă (*Lui*) este, de asemenea, o pastişă în ritmuri și cu vorbe eminesciene prin care autoarea, învinsă de soartă și totuși sortită să intre în legendă prin dragostea ei pentru un geniu poetic, apără aici simbolul iubirii absolute și vituperează cu îndreptățire pe pigmeii cântitori:

„Sublimul niciodată pigmeii n-o să-l știe,

În proza-amară a vieții rămâi uitat, hulit,
Că le vorbești de aștri, ei zic că-i nebunie,
De spui cum e femeia, ei zic că n-ai iubit.”

Veronica Micle, cu modestele ei mijloace lirice, se mișcă decent în jurul unui mare

mit. De aici vine, negreșit, simpatia lectorului sâstisit, altminteri, de atâtea versuri înlăcrimate.

Cealaltă preoteasă a amorului, Matilda Cugler-Poni, a trăit mult și a avut astfel timp să-l imite și pe Alecsandri, și pe Eminescu, și pe Bacovia (*Iarna*, 1926). Xenopol găsea versurile ei „minunate”, Maiorescu îi laudă „eleganța limbajului” și „sinceritatea simțirii”, iar G. Călinescu le ia, pe drept, în derândere, fixându-le totuși într-un desen memorabil critic: „poezia Matildei Cugler este decentă ca un înțger cu mâinile împreunate”. Decentă, în mod cert, poezia este, dar imaginea înțgerului cu mâinile împreunate – splendidă, altminteri – nu are deloc legătură cu aceste romanțe îmbrobodite în mai multe straturi de melancolie și de tocite convenții literare. Sinceritatea lor le poate salva uneori. Matilda Cugler nu are în spatele ei, ca Veronica Micle, o mare poveste de iubire care să-i salveze naivitățile puse în versuri și să-i ierte stereotipiile risipite în poem ca florile uscate într-un album de adolescentă. Ea rămâne singură (singură ca poetă) cu „amăgirile nebune”, cu profana „răchită cea nebună” și cu romantica luntre „sfărâmată de timpul nemilos”, cu vântul năpraznic – alecsandrian – ce urlă prin codri întunecați și, când vremea este mai bună, cu „toporașul” ce stă tupilat și tremură de spaimă (*Prea târziu*, *Întâi mai*). Nimic nu se poate reține din acest mănunchi de flori de hârtie stropite din abundență cu lacrimi poetice. Poate doar pastșa bacoviană *Iarna*, din 1926, în care tăcerile și croncănitul corbilor sunt reproduse cu imagistica și muzicalitatea poeziei convenționale de la 1870:

„Sub cer se-ntinde-o ceață deasă
Ce-ascunde-a stelelor lumină,
Și face noapte-ntunecoasă
Din noaptea rece și senină.

Și prin tăcerea ce domnește
Numai din când în când răsună
Un glas de corb ce croncănește,
Ca un lugubru „noapte bună”.

Alt imitator al lui Alecsandri, Nicolae Volenti (1857-1910), scrie un *Pastel de mare* („S-afundă-n zări albe privirea căutând infinitului graniți [...] / Despică pe valuri drum neted și brazda pe ape-ncrestează”) și pastșează un mare model liric (*Glossa*), zicând că „nimic nu e al nostru – afară de-acea jale” și că „în lumea asta trece un val și altul vine”... Rămâne doar cenușa stinsă și „oftatul unui sân”. Oftatul unui sân? Laudă, în clipe de grație lirică, apusul soarelui și „luna-n palidă podoabă”. Nu ignoră plăcerile câmpenești și, în această ordine, admiră „jos în vale oile bălane [ce] culeg lapte din pășune” și, se înțelege, pe păstorița ce cântă duios și dulce... Cum s-ar putea altfel? Automatisme au viață lungă și, chemate, vin repede în versuri!

*

Un loc aparte trebuie să-i facem, în acest salon de poezie predominant galantă, lui Dumitru C. Ollănescu-Ascanio (1849-1908), de profesie magistrat, cu un doctorat în drept luat la Paris. Maiorescu nu avea o părere bună despre el ca om: „secătură de caracter”. A tradus din Horațiu, Catul și Victor Hugo și a compus piese de teatru în care G. Călinescu descoperă „idei dramatice grațioase”¹. Poemele „secăturii de caracter” sunt mai bune decât altele din epocă și arată o fantezie de om de carte. Notabilă este o *Elegie* în care găsim o descriere fină a camerei părăsite de femeia iubită. Sugestia „cumpitului gol ce lasă femeia-n urma ei” și sugestia singurătății ascunse-n lucrurile răvășite este opera unui poet cultivat și cu o imaginație plină de idei. Limbajul lui este bogat și are o claritate pe care le întâlnim rar la colegii săi de generație, terorizați de emoția erotică. Imaginația lirică a magistratului este însă mai ordonată și sensibilitatea lui mai rece. Ceea ce se vede imediat în discursul liric este emoția intelectualizată, iar limbajul pe care îl folosește este mai solemn și mai pur, în stilul de mai târziu al „imposturilor” lirice ale lui G. Călinescu:

„De mult acum odaia se află părăsită!

¹ Vezi însemnările lui Eugen Lungu în op.cit., p. 451 și urm.

Perdelele sunt rupte, fereastra-i dezvăli-
tă,
Pe vinetele geamuri căldura lui Cuptor
În vițe lungi țesut-a al ploilor fuior;
Iar când, în miez de noapte, le-ating
vânturi nebune,
De-o șoaptă plângătoare le face să răsu-
ne.
Ce tristă-i colivia când pasărea-a zburat!
O haină de femeie zvârlită de pe pat,
Molateca mătase și horbota subțire
Păstrează încă vie o tainică-amintire
În cutele rotunde, de la stăpâna lor
Iar doi pantofi albaștri, în umbră pe
covor
Se pare că așteaptă din nou să încălzeas-
că
Piciorul alb și rumăn ce-i face să trăias-
că.
În mijlocul odăii un scaun răsturnat,
Cutiile-s deschise, dulapu-i deșertat,
Cordele, flori și pene în colț stau ghe-
muite.
Oglinda, scump tovarăș din zile fericite,
Stă astăzi și jelește, cătând în ochii mei

Cumplitul gol ce lasă femeia-n urma
ei!"

Ollănescu-Ascanio l-a imitat, apoi, pe
Alecsandri – dar cu mai slab talent – și i-a
copiat, poate, pe parnasieni (*Basma japonez*);
oricum el încearcă să cultive în versuri
exoticul. Imită și *Epigonii* lui Eminescu (în
Satira I) unde dă o definiție cam emfatică a
poeziei:

„Poezie, poezie! Limbă cu suflări divine

.....
Treaptă mândră de-nălțare, temelie de
credință

.....
Tu ești preoteasa jertfei și atotmângâie-
toare”

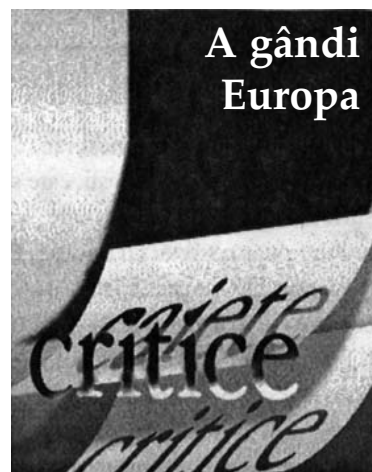
pentru a încheia cu o diatribă, în note
eminesciene, adresată epigoniștilor –
„cântăreți ai vremii noastre”. Aceștia n-ar fi
decât „lăutari de vorbe și vânturători de
rime”, ceea ce nu-i rău zis. Poemul este
datat 27 martie 1892 și cuprinde „îndemnul
preacurat” ca poeții să zdrobească „vechiul
jertfelnic pângărit de amăgire”... Îndemnu-
rile sunt, într-adevăr, curate, morale, dar
versurile sunt, aici, fără rezonanță. În altă
satiră, îndeamnă femeia iubită – cititoare
asiduă de cărți, după cât putem deduce – să
arunce cărțile și să ducă o viață plină de
plăceri lumești:

„în prăpastie aruncă-ți cărțile haine
Fericirea cuib nu-și face între mucedde
hârtii”

O temă din poezia Renașterii pe care cla-
sicistul Ollănescu-Ascanio o adaptează la
sensibilitatea literară a timpului său, domi-
nată, am impresia, de câteva verbe: *a simți*, *a
suferi* și *a jeli* și de câteva teme și mituri
(chiar dacă sub forme degradante: *mituri*,
le-am putea zice, *de salon*, adaptate amo-
rului „courtois” și *suferinței indefinite*, ca o
manifestare misterioasă a unui *rău al veacu-
lui!*). Autorul este, în acest spațiu literar în
care se întâlnesc mai multe curente de idei
și școli literare (de la romantismul tardiv la
simbolismul incipient), un spirit clasicizant
cu bună educație retorică. Dovadă cursi-
vitatea și, uneori, pregnanța versurilor sale,
cum se întâmplă în mai sus citata *Elegie*.

Thierry
de MONTBRIAL*

Sensul istoriei

Résumé

Expunerea își propune să examineze ce mai înseamnă în societatea de azi progresul, dacă considerăm că sensul istoriei este progresul și dacă observăm efectele suspecte pe care le au globalizarea, pierderea credinței în Dumnezeu și puternica tehnologizare a vieții omului. Înseamnă oare progres creșterea bunăstării individuale? Sau, poate, ameliorarea vieții celor defavorizați, conform teoriei dreptății a lui John Rawls? Ori, probabil, diminuarea răului colectiv prin combaterea gândirii liberale prea individualiste? Însă devine o certitudine că progresul înseamnă mai ales sporirea demnității omului, care demnitate rămâne o simplă demagogie, o vorbă goală, când o comunitate nu ajunge să satisfacă nevoile elementare ale membrilor săi. Denunțând excesele materialismului, a reificării relațiilor dintre oameni, nu facem decât să ne întoarcem spre principiile elementare ale moralei. Aforismul lui Rabelais, "știința fără conștiință este ruina sufletului", se va transforma în viitor prin apropierea științei de fenomenele conștiinței, a cărei cercetare se află abia la începuturi.

Cuvinte-cheie: sensul istoriei, progresul omului, fenomenele conștiinței, progresul social, demnitatea omului

Notre exposé se propose d'envisager ce que le progrès signifie encore dans la société d'aujourd'hui, si l'on considère que le sens de l'histoire c'est le progrès même et que l'on observe les effets louches qu'ont la globalisation, la perte de la croyance en Dieu et la puissante technologisation de la vie de l'homme. Signifierait-il progrès la croissance du bien-être individuel? Peut-être signifie-t-il l'amélioration de la vie des défavorisés, conformément à la théorie de John Rawls? Ou bien pourrait-il signifier la diminution du mal collectif au moyen de l'opposition contre la pensée libérale trop individualiste? Mais il y a la certitude qu'au-delà de tout ceci le progrès signifie surtout l'augmentation de la dignité de l'homme, dignité qui reste une simple démagogie, une parole creuse, lorsqu'une communauté n'aboutit pas à satisfaire les besoins élémentaires de ses membres. En dénonçant les excès du matérialisme, de la réification des relations entre les hommes, on ne fait que retourner vers les principes élémentaires de la morale. L'aphorisme de Rabelais, "la science sans conscience n'est que la ruine de l'âme", se transformera à l'avenir par le rapprochement de la science des phénomènes de la conscience, dont la recherche n'est qu'à ses débuts.

Mots-clé: le sens de l'histoire, le progrès de l'homme, les phénomènes de la conscience, le progrès social, la dignité de l'homme

Prezentându-mă astăzi în fața dumneavoastră, am conștiința inestimabilei contribuții a națiunii române la civilizația europeană, a dreptului pe care aceasta și l-a dobândit de-a lungul secolelor de a participa din plin la opera de integrare desfășurată

de mai bine de patru decenii în vestul continentului nostru și, de asemenea, a datoriei și a celorlalți de a face cât mai curând posibilă această participare. Marii istorici francezi denunțau cu multă vreme în urmă nedreptatea de care ați avut parte.

* Institutul Francez de Relații Internaționale, Academia de Științe Morale și Politice (Franța), e-mail: romanenکو@ifri.org

“Din secolul al XIII-lea, Europa nu încetează să-i descopere și să-i uite pe români. Acest proces dublu a cunoscut un moment privilegiat după 1848, când elitele politice ale Țării Românești și ale Moldovei și-au găsit un refugiu în Franța, unde majoritatea acestora își făcuseră studiile. În lucrarea sa *Legende democratice din Nord* (1854), Jules Michelet scrie aceste rânduri care, ulterior, se vor regăsi periodic în textele istoricilor și politicienilor: „Popoare din Occident, [...] să nu uitați nimic din ceea ce datorați Ungariei, Poloniei, nefericitei României. Sunt popoare care, de multe ori, i-au oprit pe barbari, fie și doar hărțuindu-i. Însă, chiar înfrânți, ei încă vă erau de folos, slăbind furia dușmanilor creștinătății cu prețul suferinței lor. Cum aș putea numi eu România, pe valahi și pe moldoveni? Națiune sacrificată. Cel puțin, Ungaria, Polonia și-au răscumpărat prin glorie suferința, căci numele lor s-a auzit pe tot pământul. Popoarele Dunării de Jos de abia dacă au atras atenția Europei [...]. Fundamentul acestei rezistențe este un principiu viu, iubirea statornică față de trecut, atașamentul gingaș față de patria fără de noroc, cu atât mai mult iubită cu cât este mai nefericită. Românul nu o părăsește niciodată decât pentru a se întoarce tot la ea. El păstrează cu sfințenie tot ce a moștenit de la înaintași: portul, obiceiurile, limba și, mai ales, prestigiosul nume: Romani!” Trei ani mai târziu, Edgar Quinet scria la rândul său în *Românie* (Bruxelles, 1857): „Un lucru neobișnuit în lumea noastră modernă: ei nu ne cer sprijinul așa cum se face de obicei, în numele justiției, al interesului tuturor, al umanității lezate și încălcate. Nu; noutatea și măreția cauzei lor constau în aceea că se înfățișează asemenea unor frați abandonați. [...] României spun Occidentului: cu voi vrem să ne aliem pe vecie, nu cu barbarii care ne înconjoară. Voi ne-ați uitat, pierzându-ne până și numele, pentru că ne numiți valahi, pe noi, cei care ne numim

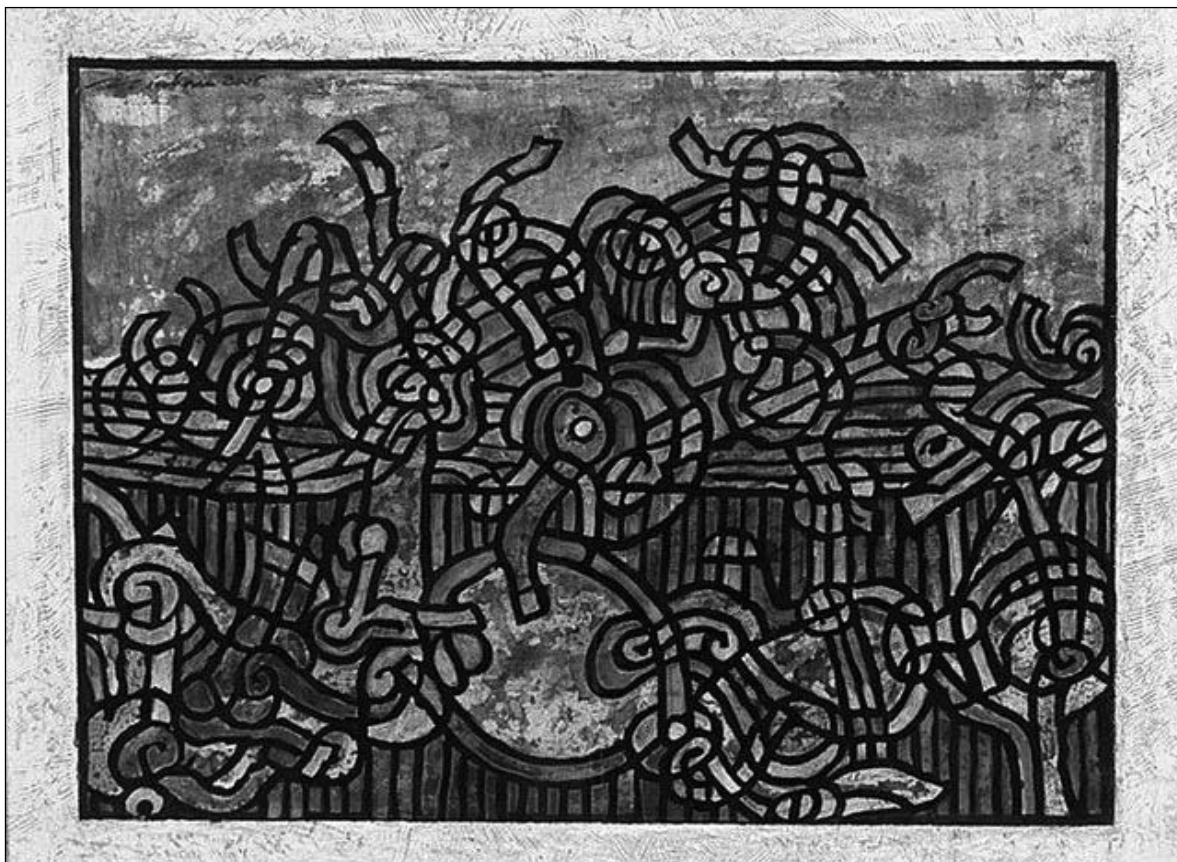
români. [...] Recunoașteți-ne și salvați-ne”¹.

Iată-ne ajunși în amurgul secolului al XX-lea, întorcând în sfârșit spatele nenorocirilor generate de iluziile a două ideologii monstruoase și inseparabile, marxism-leninismul și național-socialismul. Cei pentru care, în lunga ei cale, istoria nu este cu totul oarbă se străduiesc să răspundă la două mari întrebări. Prima, cum au fost posibile asemenea perversiuni? François Furet, Ernst Nolte, Alain Besançon și alții se numără printre marii autori care s-au exprimat asupra raportului dintre comunism și nazism, un subiect care va suscita încă multă vreme polemici dure². A doua: cum să înțelegem viitorul, local și global, al societăților omenesti? Local, adică la scara unei națiuni sau a unei regiuni care formează o unitate geopolitică; global, adică la scara întregii omeniri și a întregii planete.

În țara dumneavoastră, opinia publică nu este încă pregătită să abordeze frontal prima întrebare. O prematură întoarcere în trecut n-ar face decât să învie suferința. Circumstanțele supraviețuirii fizice ocupă încă prea mult loc în viața de toate zilele. După înfrângerea din 1945 germanilor, le-a luat mult timp până să se confrunte cu trecutul imediat. Francezii nu și-au încheiat nici astăzi socotelile în privința perioadei ocupației naziste. În schimb, nu este prea devreme se ne punem cea de-a doua întrebare, pretutindeni unde civilizația europeană are vocația de a străluci și, deci, în special în țara dumneavoastră și în țara mea. A contribui la pregătirea viitorului, abordându-l pe cât posibil într-un mod înțelept și măsurat, oare nu aceasta este una dintre misiunile academiilor noastre? Această reflecție este cu atât mai necesară cu cât, potrivit unui dicton celebru, “omul face istoria, însă nu știe ce fel de istorie face”. Niciodată acest adevăr nu a avut atâta relevanță ca astăzi, când unele dintre erorile noastre ar putea avea consecințe ireparabile. Globalizarea favorizează răspândirea cunoștințelor și a

1 Matei Cazacu, «La conscience identitaire des Roumains», *Historiens et Géographes*, n° 366, p. 281.

2 Vezi: F. Furet, *Le Passé d'une illusion – essai sur l'idée communiste au XXe siècle*, Paris, Robert Laffont/Calman-Lévy, 1995; E. Nolte, *La Guerre civile européenne*, Paris, Editions des Syrtes, 2000; A. Besançon, *Le Malheur du siècle*, Paris, Fayard, 1998.

binefacerii acestora, însă ea tinde, de asemenea, să destabilizeze societățile consolidate în timp și, poate, să le arunce în haos. Odată cu avântul noilor tehnologii, mai ales în științele biologice, ne întrebăm dacă nu cumva omul se joacă de această dată de ucenicul vrăjitor, dacă nu cumva riscă să rupă echilibrul fragil al biosferei, să-și pună în pericol propria specie. Odată cu revoluția științifică și cu Iluminismul, omul a tins să-l înlăture pe Dumnezeu din concepțiile sale despre lume și să se considere unicul arhitect al viitorului său, în vreme ce el nu este, așa cum spunea Spinoza, decât o cauză parțială a acestuia. Cauza fundamentală a acestor perversiuni politice, a căror victimă a fost țara dumneavoastră în secolul al XX-lea, se poate afla în *hybris*, adică în orgoliul fără măsură. Odată cu Iluminismul a fost introdusă noțiunea de progres și în numele ei s-au făcut inovații, adăugându-se o nouă speță la categoria crimelor: crimele împotriva umanității.

Ce înseamnă progresul astăzi? Creșterea continuă a "sumei" diferitelor feluri de b-

unăstare ale fiecăruia dintre membrii societății, conform perspectivei utilitariste? Îmbunătățirea situației celor mai puțin favorizați, conform perspectivei rawlsiene? Creșterea binelui colectiv sau, mai bine zis, diminuarea răului colectiv, în cazul respingerii abordărilor prea individualiste ale gândirii liberale? Rămâne să le dăm un sens obiectiv acestor termeni. Eu cred că progresul - considerat din punct de vedere colectiv - consistă în consolidarea condițiilor externe de împlinire în viață a fiecărui individ. Prin urmare, scopul major al progresului este demnitatea individului. O colectivitate progresează când reușește să satisfacă mai bine necesitățile elementare ale membrilor săi (cum ar fi hrana sau locuința...), să lupte mai eficient împotriva cauzelor și urmărilor catastrofelor naturale (cicloane, inundații, cutremure de pământ) sau provocate (terorism, războaie civile sau războaie între state). O colectivitate progresează dacă favorizează educația membrilor ei pentru a le permite să se realizeze în muncă și să se împlinească prin exercitarea critică a gândi-

rii. O colectivitate progresează dacă perfecționează funcționarea justiției cu magistrați competenți și onești. O colectivitate progresează atunci când se organizează pentru a ușura suferințele fizice și morale ale oamenilor pe tot parcursul vieții lor și mai ales la sfârșitul acesteia. Nu pot să nu amintesc despre cei lipsiți de apărare, despre copii ori despre handicapați. Știu că acum un an România a resimțit dureros șocul concluziilor destul de negative ale Comisiei de la Bruxelles privind candidatura ei la integrarea în Uniunea Europeană. Comisia sublinia în special necesitatea organizării unui sistem de instituții pentru copiii abandonați sau handicapați. Îmi permit să vă solicit să depuneți toate eforturile în vederea acestui lucru.

O colectivitate progresează atunci când acționează, după cum am spus, nu numai pentru generațiile de astăzi, dar și pentru cele viitoare. Noțiunea de progres presupune considerarea întregului lanț al generațiilor. Este vorba aici despre direcția în care se îndreaptă omenirea. De aici ideile, atât de mult discutate astăzi, despre principiul prevenției sau al dezvoltării durabile. În practică, progresul se bazează pe buna organizare a Cetății. Folosesc acest cuvânt în sensul cel mai larg, acela de oraș, stat, regim internațional cum ar fi Uniunea Europeană, mecanismele de securitate cooperativă, sistemul Națiunilor Unite... Cuvântul-cheie este *organizare*. Cetatea trebuie organizată pentru a identifica binele (sau răul) colectiv (sau public), pentru a lua deciziile ce se impun și pentru a asigura aplicarea lor în practică. Acesta este, prin definiție, obiectul politicii, în sensul cel mai nobil, aristotelic, al termenului. O colectivitate progresează dacă politica reală se aseamănă cât mai mult cu noțiunea teoretică de politică. Eu nu cred, asemenea ideologilor ce propovăduiesc sfârșitului Istoriei, că, în acest domeniu, piatra filosofală se reduce la formule magice cum ar fi "democrația" și "economia de piață". Aceste formule sunt insuficiente pentru a defini un mod de organizare propriu progresului colectiv. Ele nu oferă decât vagi indicații asupra căilor de urmat pentru reformarea societăților sclerозate sau traumatizate. Iată de ce eu cred că fiecare națiune sau stat sau,

pentru a întrebuița un termen mai precis, fiecare unitate politică trebuie să apeleze la propriile resurse pentru a-și găsi căile și mijloacele propriului progres, gradual prin firea lucrurilor. În exterior, ele nu pot găsi decât un punct de sprijin.

Științele naturale și sociale, tehnologia trebuie să coopereze pentru a asigura astfel progresul omenirii, în special dimensiunea lui materială, propriu-zis economică. Această dimensiune importantă nu este, totuși exclusivă. În Europa Occidentală, confuzia dintre dezvoltare și creștere economică evaluată la scară națională (PNB sau PIB) este denunțată începând cu raportul Meadows al Clubului de la Roma din 1972, semnificativ intitulat *Stop creșterii economice*. La limită, denunțând excesele materialismului, denunțând "reificarea" relațiilor dintre oameni, nu facem decât să redescoperim principiile elementare ale moralei. Acestea fiind spuse, în special aici și astăzi, în țara dumneavoastră, unde condițiile de trai rămân încă extrem de grele pentru marea majoritate a populației, nu pot subestima, în această etapă a istoriei oamenilor, importanța creșterii economice și necesitatea ei pentru majoritatea modalităților calitative ale progresului. Fie și numai pentru satisfacerea la scară planetară a nevoilor celor mai elementare, fără de care orice disertație despre demnitatea persoanei sună demagogic, timpul creșterii zero nu a sosit încă. Totuși, acest lucru nu ne împiedică să găsim căile unei mai bune creșteri economice, care să țină seama, de exemplu, de mediu.

Oricare ar fi interpretările observațiilor precedente, ajungem inevitabil la o concluzie fundamentală: este pur și simplu imposibil să reducem noțiunea de progres la formulări pur cantitative și materialiste, cel puțin pe termen lung. Cu alte cuvinte, nu putem scăpa de morală sau de etică și nici - îmi permit să afirm acest lucru chiar dacă nu sunt un filosof - de metafizică. În numele cui, în numele a ce anume avem a ne preocupa de toți oamenii, în succesiunea generațiilor? Care sunt bazele finale ale noțiunii de progres? Impulsul vital, comun tuturor animalelor, este oare suficient pentru a pretinde că drepturile Omului *trebuie* să se impu-

nă în mod rațional *tuturor*? Poate fi oare concepută o etică realmente universală, asemeni unui sistem de axiome în matematică, fără nicio referire explicită sau implicită la metafizică? Dacă ne însușim ideea, pe care Albert Camus sau Jacques Monod au exprimat-o fiecare în felul său, că omul nu este decât “un accident de parcurs într-un univers gol și rece” (Hubert Reeves), dacă fenomenele conștiinței și limbajului se confundă cu suporturile lor materiale, nu suntem oare condamnați la un relativism moral absolut, incompatibil cu judecățile într-adevăr universale asupra unor actori ai istoriei cum ar fi Hitler, Stalin, Pol Pot sau Ceaușescu?

Este adevărat că puțini oameni exprimă concepții atât de lipsite de speranță cum sunt cele ale lui Camus sau Monod. Cei mai mulți resimt o legătură, oricât de fragilă și discontinuă, cu ceea ce numim “lumea de dincolo”. Această legătură este suficientă pentru a da un sens atitudinilor morale care, altminteri, s-ar reduce la simpla „putere a obișnuinței”. Deși elaborarea de teorii morale independente de orice referință religioasă este în spiritul vremurilor noastre, în realitate, conținutul acestor teorii este nemijlocit legat de învățăturile principalelor religii, fundamentate și experimentate de-a lungul unei evoluții istorice încă neîncheiate. În raport cu dezvoltarea conștiinței, această evoluție reprezintă un parcurs similar cu evoluția speciilor în raport cu viața în general. Apariția tot mai frecventă a textelor care constituie Vechiul și Noul Testament este exemplară în acest sens. Convingerea mea personală este că, după îndelunga lor neglijare de către Iluminism, pozitivism și scientism, cercetările spirituale vor căpăta din ce în ce mai multă amploare. După cum credea André Malraux, e foarte posibil ca secolul al XXI-lea să promoveze gândirea religioasă în sensul cel mai larg al termenului.

Într-o carte extraordinară publicată în 1984, intitulată *Călugărul negru în straie cenușii de la Varennes*, marele exeget francez al mitologiei indo-europene Georges Dumézil s-a “amuzat”, spune el cu destulă abilitate pentru a nu intra în polemici deșarte, să “demonstreze” cum, într-unul din catrenele sale, Nostradamus a “prezis” un cunoscut

episod al Revoluției franceze: fuga regelui Ludovic al XVI-lea la Varennes. Într-un interviu acordat către sfârșitul vieții lui Didier Eribon, marele cercetător a recunoscut că totul fusese doar un joc. Însă el admite existența unor fenomene psihice cum ar fi transmiterea gândului, sincronicitatea, prezicerile etc., de care abundă, de exemplu, lucrările lui Carl Gustav Jung. „Faptele de acest gen, spunea el, care pentru noi rămân de neînțeles trebuie să le colecționăm, iar grija interpretării acestora s-o lăsăm în seama științei viitorului, a «cunoașterii fine» a ceea ce se petrece în creierul omului”. Pentru a-și susține afirmația, la întrebarea “Nu credeți totuși în profețiile lui Nostradamus?” autorul nostru a replicat: “Eu nu cred în nimic. Cunoașterea noastră despre lume e abia la început. Cu două sute de ani în urmă, nu se știa din ce este compus aerul. A fost nevoie de un Lavoisier [...] Abia în 1877 a fost determinat rolul exact al spermei în procesul fecundației. Acum o sută de ani! E limpede că toate aceste probleme referitoare la transmiterea gândului, la previziune etc., nu vor putea fi elucidate curând”. Un astfel de răspuns era o fermă luare de poziție a autorului în fața unei comunități științifice nepregătite să admită existența unor asemenea “fapte”. Lipsa de curiozitate, dogmatismul, intoleranța au existat dintotdeauna. Vedem, de exemplu, acest lucru în atitudinea încă prea negativă a medicinei occidentale față de alte tradiții bazate pe concepția forței vitale (“pneuma” lui Hipocrat) și pe armonia ansamblului funcțiilor corpului, ale căror succese sunt de altfel confirmate de nenumărați pacienți. Fără îndoială, Dumézil voia să ne spună că domeniul științei se va deschide enorm și poate chiar va relua tradițiile anterioare Revoluției științifice, cel puțin pe acelea care au fost respinse, dar nu au dispărut, mai ales în afara Europei Occidentale și Statelor Unite ale Americii. Toate acestea însă nu-l împiedicau să conchidă, într-un mod oarecum contradictoriu: “Miliarde de neuroni creând impresia unității personale fac ca eu să mă simt o persoană. Din acest eu, ceea ce va rămâne după moartea mea nu mă preocupă. Căci, foarte probabil, nu va rămâne nimic, deoarece nu

pot accepta că gândirea ori conștiința ar putea subzista după dispariția a ceea ce o configurează sau o constituie: limbajul. Acesta presupune neuroni. Deci, când neuronii sunt mâncați de viermi sau transformați în cenușă...". Iată de ce Dumézil admite că un om poate citi în creierul altuia care încă nu s-a născut, dar spune că nu concepe gândirea fără un suport material. Ce credea el în definitiv? Ar fi pasionant să descoperim un text care să ne dezvăluie acest lucru. Este evident că el era prudent și că, scriind *Călugărul negru în straie cenușii de la Varennes*, și-a riscat reputația. Știința și conștiința se vor apropia fără îndoială în următoarele decenii. Acest lucru este important pentru tema alocuțiunii mele de astăzi. De fapt, știința începe de pe acum (odată cu neuroștiința cognitivă) să abordeze - încă foarte timid, parțial și părtinitor - fenomenul conștiinței. Așa că vom continua pe toate căile posibile să aprofundăm renumita maximă a lui Rabelais "Știința fără conștiință este ruina sufletului". Fără îndoială, specia umană a evoluat foarte puțin în ultimii patruzeci de mii de ani, din momentul apariției lui *Homo sapiens sapiens*. Dar oare nu avem motive să credem în evoluția și chiar progresul conștiinței? Cred că acesta este mesajul principalelor religii. Acesta este și mesajul științei, fiindcă revizuiind permanent imaginea pe care o avem despre cosmos și despre locul nostru în univers, extinzând fără încetare câmpul acțiunilor noastre, dându-ne seama din ce în ce mai bine de măsura ignoranței noastre, noi ne supunem conștiința unui exercițiu despre care putem cel puțin spune că nu va rămâne fără efect. Îmi amintesc de o *Istorie a Pământului*, al cărei autor povestea următoarea anecdotă: Jans Ussher, un arhiepiscop irlandez, calculase în 1654, bazându-se pe Biblie, că Facerea Lumii a avut loc pe 26 octombrie, anul 4004 înainte de Hristos, la ora nouă dimineața. Vreme îndelungată, această dată a fost strict respectată de biserica anglicană, până într-atât încât devenise o erezie punerea ei la îndoială. Alte estimări contempora-

ne lui Ussher propuneau, de altfel, date apropiate. Două secole mai târziu, când Charles Darwin a sugerat că vârsta Pământului se exprimă în milioane de ani, unul dintre cei mai mari fizicieni ai aceluși timp, William Thomson, devenit Lord Kelvin, critica vehement această „aberație”. Cunoștințele vremii în domeniul energiei nu permiteau stabilirea unei vârste mai mari de câteva zeci de mii de ani. Lordul Kelvin a trăit suficient încât să poată cunoaște teoria relativității restrânse, care rezolva problema. Teoria relativității generale, în care putem vedea una din cele mai mari realizări ale minții omenești, a revoluționat concepția despre timp-spațiu-materie (este titlul unei cărți renumite a lui Hermann Weyl, a cărei primă ediție în limba germană a apărut în 1918³). Astăzi operăm în termeni de miliarde de ani în ceea ce privește timpul și de miliarde de ani-lumină în ceea ce privește distanța. De la o cosmologie centrată asupra Pământului și omului am trecut cât ai clipi la alta, în care planeta noastră nu este decât un punct minuscul într-o imensitate copleșitoare și derutantă. Cel mai uimitor este că, pe măsură ce specia umană devenea oarecum neînsemnată, măreția omului nu înceta să crească, creierul nostru arătându-se capabil să descopere și să descrie fenomene la o scară atât de surprinzătoare. Și există semne că nu ne vom limita la aceasta. Unul din aspectele cele mai fascinante ale astrofizicii secolului al XX-lea este faptul că ea face în permanență trimiteri la dialectica a ceea ce este infinit de mic și infinit de mare. Poate că unii dintre dumneavoastră cred că m-am îndepărtat de subiect. N-aș zice. Avem motive să credem că în orice epocă societățile omenești s-au considerat posesoarele unei concepții corecte asupra adevăratei naturi a Universului, cu „U” mare. Edward Harrison, un distins astrofizician anglo-american, ne reamintește aceasta la începutul importante sale cărți, despre cosmologie⁴, recent reeditate. El preferă să vorbească despre universuri, cu „u” mic, ca reprezentări ale întregu-

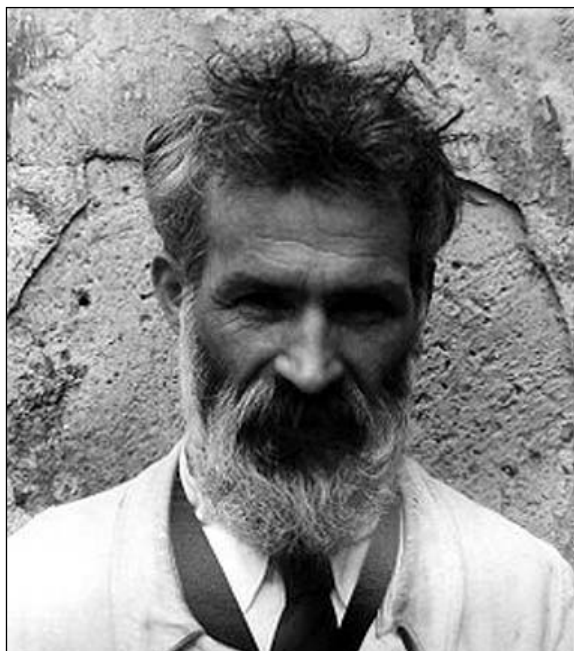
3 Traducere în limba franceză: H. Weyl, *Temps, espace, matière: leçons sur la théorie de la relativité générale*, Paris, Albert Blanchard, 1979 (ultima ediție).

4 E. Harrison, *Cosmology*, Cambridge University Press, 2000.

lui, la fiecare din vârstele sale, mai degrabă decât de Universul absolut, la fel de inaccesibil ca „lucrul în sine” al filosofilor. Peste tot unde există o societate de indivizi înzestrați cu rațiune, spune Harrison, există un univers. Și peste tot unde există un univers, există o societate de indivizi înzestrați cu rațiune. Deosebit de interesant pentru subiectul meu de astăzi este faptul că, pe parcursul celei mai mari părți a devenirii omului, aspectele referitoare la cer și la pământ s-au întrepătruns permanent. De la babiloneni la Kepler - trecând prin *Almageste*, adică „rege”, numele dat de către arabi „compoziției matematice” a lui Claudius Ptolemeu, și prin *Tetrabiblos*, adică „cele patru cărți despre judecarea astrelor” ale aceluiași autor -, astronomia și astrologia au rămas inseparabile. În Egipt, Calea Lactee era considerată drept prelungirea cerească a Nilului. Preoții erau inima sistemului puterii, în centrul căruia se situa Faraonul. În Evul Mediu, astronomia, fizica, teologia, politica formau de asemenea un tot perfect integrat. Într-o măsură mai mare sau mai mică, puterea ținea de sacralitate. La Beijing, Templul Cerului ne amintește că împăratul chinezilor era fiul Cerului, singura ființă omenească ce putea să i se adreseze acestuia în genunchi, în fața tronului gol, cerul consfințindu-i legitimitatea. În partea noastră de lume, schema cosmologică a lui Aristotel, perfecționată datorită lui Claudius Ptolemeu din Alexandria în secolul al doilea al erei noastre, se afla în armonie perfectă cu creștinismul. Înțelegem astfel importanța revoluției lui Copernic, în prima jumătate a secolului al XVI-lea, încheiată abia cu *Principiile matematice ale filosofiei naturale* a lui Newton în 1687. În vechea reprezentare despre lume, fiecare lucru, fiecare ființă își avea locul său firesc și neschimbător. Figura geometrică perfectă era cercul. În noul sistem, pământul înceta să mai fie centrul universului, se deschidea astfel calea spre schimbare, dispărea unitatea dintre temporal și spiritual. Revoluția științifică este expresia ce desemnează de obicei perioada dintre 1500 și 1700, în care cadrele conceptuale și instituționale ale științei

moderne (astronomia, fizica, medicina lui Harvey, matematica) s-au ridicat pe ruinele sistemului vechi al Antichității, revizuit și adaptat de Evul Mediu creștin. Revoluția științifică purta în germen principiul separării Bisericii de Știință, iar mai târziu, pe cel al separării Bisericii de stat. În paralel, apărarea statului-națiune și ideea că suveranitatea aparține poporului, și nu lui Dumnezeu prin mijlocirea unui împărat ori a unui rege. Această reșezare a fiecăruia la locul său, separarea netă dintre temporal și spiritual se află la baza modernității occidentale, a laicității în Franța, ceea ce explică de ce europenii și chiar americanii sunt șocați atunci când religia intervine în puterea politică, cum se întâmplă în majoritatea țărilor musulmane. Oricum, Iluminismul și secolul al XIX-lea, pozitivist și scientist, au prelungit până la extrem tendințele din perioada Revoluției științifice. Omul, mai exact, omul occidental, a fost învins de *hybris*, considerându-se alfa și omega și trimițând, cel puțin în aparență, diversele manifestări ale spiritualității în sfera obscurantismului. Implicându-se trup și suflet în materialism, el a dezvoltat considerabil o acuitate selectivă și o abilitate în anumite direcții. Concentrându-se exclusiv pe acestea, a ignorat multe altele, care i s-au închis în față. Așadar, două secole de revoluție științifică. Apoi două secole de pretinsă dominație a rațiunii. După care un secol dominat de lipsa de rațiune, dar care se încheie, poate, cu sentimentul tot mai acut al necesității unui veritabil examen de conștiință. Folosesc această expresie în accepțiunea ei cea mai puternică. A-ți examina conștiința înseamnă a te întreba despre cauzele ei și despre conținutul ei, despre dimensiunea ei individuală și despre dimensiunea ei colectivă. Iată unde ne aflăm astăzi. Iată-mă ajuns la concluzii. Când aveam vreo douăzeci de ani, eram pasionat de gândirea unui teolog și paleontolog creștin celebru în țara mea și dincolo de hotarele ei, părintele Teilhard de Chardin. Om de știință, om rațional, poet, interesat de gândirea și mistica Orientului, Teilhard considera *fenomenul uman* (este titlul uneia dintre cele mai

5 T. de Chardin, *Phénomène humain*, Paris, Le Seuil, 1955.

cunoscute cărți ale sale, publicată în 1955⁵.) ca o evoluție ce tinde spre un stadiu de spiritualitate de nedepășit, "punctul omega". Și, spunea el, "nimic nu se aseamănă mai mult cu un drum al Crucii decât epopeea omului". Acesta era pentru el sensul istoriei. Un mesaj pozitiv. Un mesaj minunat. După ce am studiat îndelung și, într-o anumită măsură, am și practicat științele exacte și științele umaniste, economia și politica, mă simt din nou atras, la vârsta maturității, de inspirația unei viziuni atât de generoase. Cum să nu mă întristeze pesimismul și cinismul răspândit în unele din cele mai dezvoltate țări, de parcă belșugul ar alunga sensul din sens? Fără îndoială, trebuie – urmând evanghelia – să ne întoarcem spre cei săraci, spre cei suferinzi, pentru a regăsi rădăcinile fericirii. Aș fi oare prea îndrăzneț asociind viziunea teihardiană cu cea a lui Mircea Eliade – prieten al lui Dumézil și marcat mai ales de Jung? Pentru această minte aleasă, sacrul era un element fundamental al structurii conștiinței noastre. El scria în jurnalul său: "Omul modern, radical secularizat, se crede sau se vrea ateu, areligios sau măcar indiferent. Dar se înșală. El nu a reușit încă desființarea lui *Homo religiosus* care rămâne în el; el nu

l-a suprimat (dacă a fost vreodată) decât pe *christianus*. Ceea ce înseamnă că el rămâne «păgân», fără să știe. Dar mai înseamnă ceva: încă nu există o societate fără religie (în ceea ce mă privește, eu cred că ea nu poate exista și că dacă s-ar fi realizat, ar fi pierit peste numai câteva generații, de plictiseală, de neurastenii sau prin sinucidere colectivă)...". Aș vrea să evoc, de asemenea, numele lui Constantin Brâncuși, care în 1904 a pornit-o pe jos din România, cu desaga în spinare, și a ajuns la Paris, cântând din fluier, într-o zi de 14 iulie. Opera lui principală, după cum considera el însuși, era *Coloana infinitului*, un simbol al vieții spiritului, în orice caz. Brâncuși cultiva optimismul revoluționar. El credea în unificarea finală a tuturor popoarelor planetei. Atunci, gândea el, "spiritul va fi diferit".

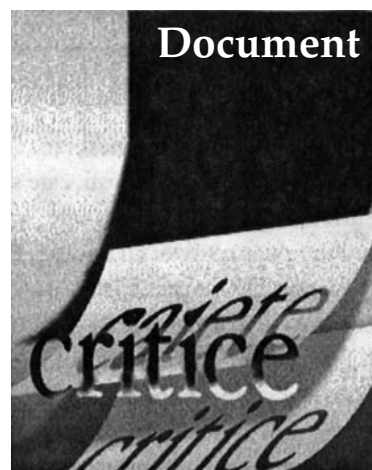
Marea națiune română începe să se regăsească după una din cele mai dureroase etape ale istoriei sale. Noi, europenii din Vest, noi, francezii care altădată, numeam Bucureștii micul Paris, noi trebuie să vă recunoaștem și să vă salvăm. Dar relația aceasta nu e cu sens unic. Ați contribuit mult la civilizația occidentală. La numele pe care le-am citat, aș vrea să-l adaug pe cel al lui Nicholas Georgescu Roegen, membru al Academiei dumneavoastră, pe care am avut fericirea să-l întâlnesc pe vremea când mă interesam îndeosebi de teoria economică. Cele două lucrări majore ale lui, *The Entropy Law and the Economic Process* (1971) și *Analytical Economics* (1966⁶), sunt la loc de frunte în biblioteca mea și adeseori fac referință la ele. El a fost unul din marii economiști ai secolului al XX-lea, încă prea puțin cunoscut. Prin urmare, aveți deja o mare contribuție și veți continua s-o aveți. Trebuie să ne ajutați să îmbogățim construcția europeană în înțelesul ei de contribuție la conștientizarea sensului istoriei. Aș dori ca, ieșind din această perioadă dificilă, să vă puteți păstra acea înțelegere a esențialului pe care o mare cultură, având sentimentul cosmosului și călăt prin atâtea încercări, v-a îngăduit s-o dobândiți. Această putere de înțelegere constituie bunul cel mai de preț pe care îl aveți.

6 Ambele: Cambridge/Londres, Harvard University Press.

Mircea Eliade

– scrisori inedite către Mircea Popescu

prezentare de Mihaela Albu

Abstract

Se cunoaște faptul că Mircea Eliade, pe lângă prodigioasa activitate de istoric al religiilor, de profesor, de scriitor, de jurnalist, și-a găsit totdeauna timp pentru a trimite în toată lumea sute și sute de scrisori. Destinatarii săi au fost cele mai diferite persoane - de la membrii familiei ori foști colegi, până la personalități românești și străine, colegi în domeniile pe care acesta le studia sau pur și simplu confrăți de condei, scriitori și oameni de cultură.

Unul dintre aceștia a fost Mircea Popescu, profesorul, jurnalistul, criticul și istoricul literar care a trăit aproape toată viața în exil (Italia), unde a promovat permanent cultura românească.

Dintre scrisorile pe care Mircea Eliade i le-a trimis - din 3 aprilie 1954 până în 16 iunie 1969, în posesia noastră fiind un număr de 36 - am ales spre exemplificare două. Toate sunt inedite și le datorăm nurorii lui Mircea Popescu, dna Simona Coles Popescu.

Cuvinte-cheie: Mircea Eliade, Mircea Popescu, scrisori inedite, prietenie intelectuală, Revista scriitorilor români, cultură și identitate românească.

Besides his prodigious activity as an historian of religions, as a professor, as a writer and journalist, Mircea Eliade had time to send hundreds of letters all over the world. His mailing list comprises a various category of persons - from the members of his family or former colleagues to foreign or Romanian public figures, fellows in his domains of science or writers and other intellectuals.

One of them was Mircea Popescu, a professor, literary critic and journalist who lived almost all his life in exile, in Italy, where he promoted the Romanian culture permanently.

Due to his daughter-in-law, Mrs. Simona Coles Popescu, we'll include 36 unpublished letters sent by Mircea Eliade to Mircea Popescu (from April 3rd 1954 to June 16, 1968) in a book dedicated to Mircea Popescu's literary activity. In this article we publish two of them.

Keywords: Mircea Eliade, Mircea Popescu, unpublished letters, intelectual friendship, Revista scriitorilor români, Romanian culture and identity.

În „Cuvântul înainte” la al cincilea volum¹ („și ultimul”, cum afirma editorul Mircea Handoca), volum cuprinzând scrisori adresate de-a lungul timpului lui Mircea Eliade, se considera că ceea ce a fost publicat în cele cinci tomuri este, probabil, tot ceea ce reprezintă corpusul epistolar având ca expeditori cele mai diferite persoane - de la membrii familiei ori foști colegi, până la personalități românești și străine.

Cele cinci volume cuprind, așadar, scrisorile celor cu care savantul român a fost în corespondență și lista este extrem de bogată, așa cum rezultă din „tabelul cronologic al scrisorilor primite de Mircea Eliade”, acesta întinzându-se pe 37 de pagini.

Pentru românii exilați, aflați departe unii de alții, fiecare în țara în care și-a găsit adăpost în fuga din calea sovietizării comuniste, scrisorile deveniseră un mijloc eficace de

¹ *Mircea Eliade și corespondenții săi*, Criterion Publishing, 2007 (Ediție îngrijită, note și indici de Mircea Handoca).

schimb de idei și de menținere totodată a relațiilor și chiar de întărire a prieteniei în timp.

Printre semnatarii mesajelor către Mircea Eliade, cuprinse în volumele amintite, se află și unul dintre conaționalii importanți ai exilului românesc – Mircea Popescu. Conform „tabelului”, rezultă că acesta i-a adresat o singură epistolă în 1952², dar în cele de mai jos vom demonstra că între cei doi a existat o intensă corespondență.

Disponem – grație soției unuia dintre fiii lui Mircea Popescu, dna Simona Coles-Popescu – de copiile xerox ale unui număr de 36 de scrisori inedite. De data aceasta însă, expeditorul este însuși Mircea Eliade, iar această corespondență va fi inclusă, alături de cea a altor importanți semnatori (printre ei numărându-se Vintilă Horia, Virgil Ierunca, Horia Stamatu, George Uscătescu, Alexis Macedonski ș.a.) în volumul al II-lea al lucrării dedicat de noi conturării personalității lui Mircea Popescu și propus editurii Muzeului Literaturii Române.

Vom ilustra relația dintre cei doi, precum

și aspecte din activitatea lor, cu două dintre aceste scrisori.

Repere biografice

Destinatarul întregului corpus de mesaje, scriitorul, jurnalistul, criticul și istoricul literar Mircea Popescu s-a născut la 14 octombrie 1919 în Fieni, din părinți învățători, și a urmat liceul „Gh. Șincai” din București. Profesorii săi au fost G. Călinescu, la clasa de italiană, în liceu, Alexandru Marcu, Anita Belciugățeanu și Umberto Cianiolo, la Universitate. Trimis cu o bursă din partea Institutului Italian de Cultură, condus de profesorul Bruno Manzone, la Roma, pentru a-și lărgi și perfecționa cunoștințele în domeniul culturii italiene, Mircea Popescu a urmat anul 3 și 4 la aceeași facultate, „trecându-și cu *magna cum laude*, în toamna lui 1942, examenul de *laure* cu o teză de filologie romanică”, așa cum relatează unul dintre prietenii săi, Teodor Onciulescu.³

Așadar, după 1944, fostul student, devenit apoi profesor de limbă și literatură

2 Reproducem mai jos scrisoarea lui M. Popescu (după o copie xerox din arhiva Mircea Handoca, inserată în vol. *Mircea Eliade și corespondenții săi*, Criterion Publishing, III). Scrisoarea este datată 1952, dovadă că între cei doi se stabilise o corespondență cu mult înaintea de 1954, de când datează prima scrisoare pe care o deținem din arhiva familiei Popescu. Relația pare încă ceremonioasă, Eliade adresându-se cu numele întreg, sub formula „Dragă Mircea Popescu”. Abia în 1961 Eliade îl scrie prietenește „Dragă Mircea”. La rândul său, Mircea Popescu, așa cum îl cunoșteau toți cei din preajma sa, era generos, se bucura de succesele celorlalți, era gata să ajute, să le promoveze lucrările. Lui Eliade îi semnaleză recenzii la cărțile sale, se oferă să-i trimită chiar revistele în care apar acestea:

„Iubite Domnule Eliade, Dacă târziu e mai bine, prea târziu e mai rău decât niciodată. În speranța să mă gădesc în prima situație, vă trimit, cum mai demult vă promisesem la Roma, scurta recenzie la *Techiche dello Yoga*, publicată fără semnătură în *Il Mondo*, poate cel mai bun săptămânal de cultură și politic. Orientarea liberală de stânga, laiciști, antifasciști până în măduva oaselor (și dincolo) crocieni ca filozofie dar lăsându-l mult în urmă pe Benedetto în piraterie politică și socială. Vă voi trimite și revista, numărul din 15 martie, l-am comandat la tipografie, care nu e la Roma.”

În continuare, recurgând la glume subtile, expeditorul completează informația cu privire la referințele bibliografice asupra operei eliadești, dar face și o referire – ironică – la caracterul omului C.V. Gheorghiu:

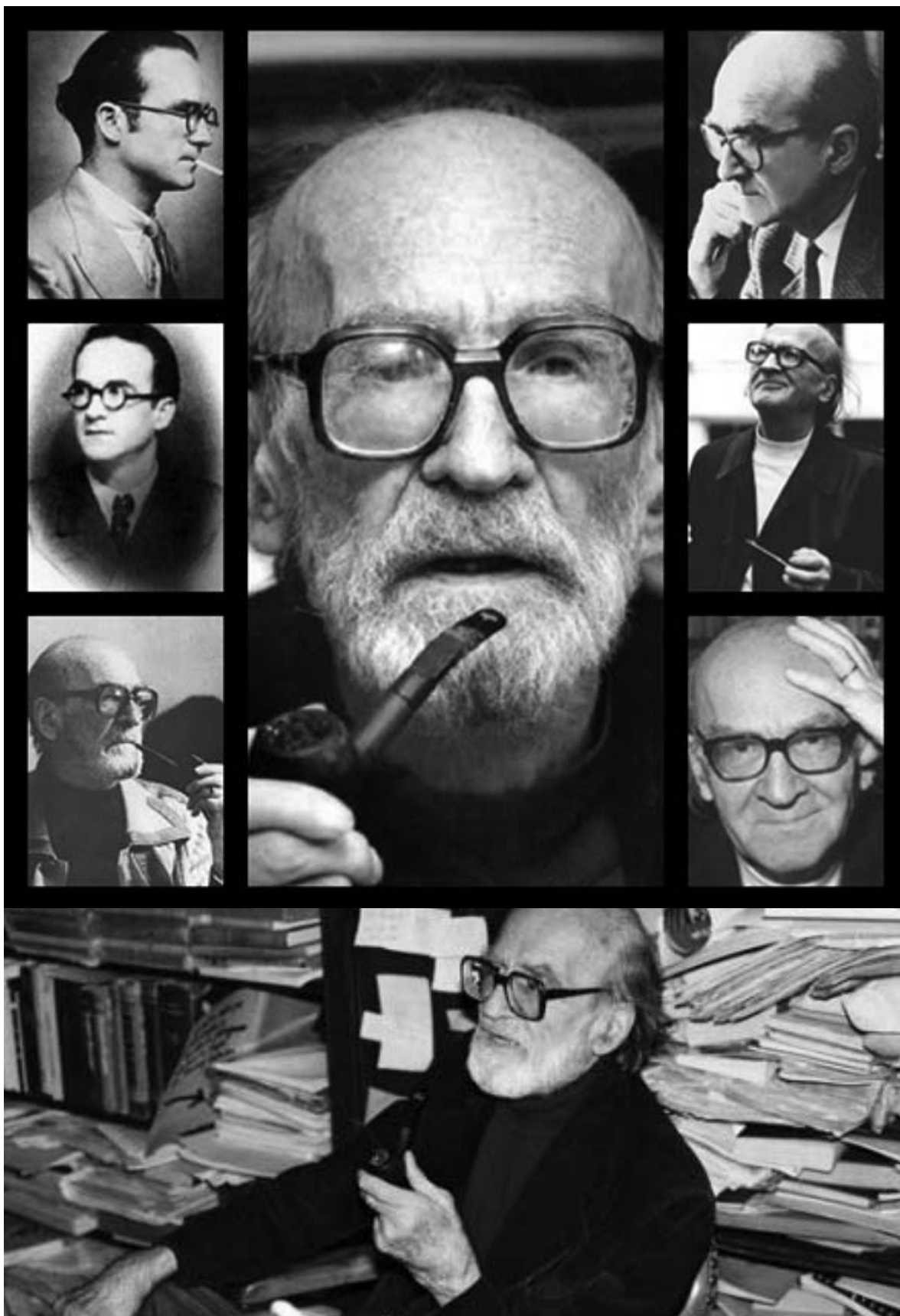
„Am impresia că ceva am mai citit într-o altă revistă. Nu există o tehnică yoga a memoriei? Oricum, amintindu-mi vă voi da de știre, cum vă voi ține la curent cu toate ecourile operelor dv. Publicate aici, în Italia.

Vă trimit de asemenea un articol peste care am dat întâmplător în „*Il Tempo*”, ziar de mare tiraj la Roma. Avocatul Cirnelutti, o somitate a forului italian, pomenește în trecere de cartea lui Gheorghiu, a cărui adresă eu nu o cunosc. Poate să-i facă plăcerea (deși el, după câte știu, plăceri nu face nimănui).

Cu cele mai cordiale salutări și urări de bine. Mircea Popescu

P.S. Ambele conversații la radio au mers perfect, în special a doua, înregistrată la Paris, Roma, 9.VIII.1952 – via Gabrielle Chebreco 38/6.”

3 V. T. Onciulescu, *Mircea Popescu (14/X/1919 – 17/VIII/ 1975)*, în *Revista scriitorilor români*, nr. 13/1975, p. 112.

română la Universitatea din Milano⁴, nu se mai întoarce în țară și trăiește – adaptat aparent⁵, tânjind însă permanent după locurile natale – drama exilatului. Cum nu și-a tăiat niciodată cu adevărat rădăcinile, ancorarea în cultura românească îi va marca întreaga activitate.

Apreciat în mod special de confrății din exil pentru modul în care nu precupețea niciun efort pentru menținerea și promovarea valorilor identitare, Mircea Popescu a fost, așa cum îl va caracteriza în trei cuvinte sugestive Virgil Ierunca, „un cărturar, un ziarist și o conștiință” și aceasta, motivează Ierunca, pentru că Mircea Popescu a fost în primul rând „autor a mii de pagini, răspândite în volume, reviste de specialitate sau ziare de atitudine”, a fost „un bun și apreciat italianist”; mai mult, „el duce o intensă activitate și în publicațiile italiene.”

După cum rezultă din relatările multor intelectuali din exil, viitorul promotor al culturii române în Italia a trăit departe de țară, fără a-și uita nicio clipă identitatea românească, ci, din contră, neprecupețind niciun efort⁶ pentru a face cunoscute în Italia valorile românești. Pe lângă activitatea

neobosită de traducător din literatura română, de jurnalist și comentator entuziast al cărților ori publicațiilor românești de pe tot mapamondul, pe lângă cea de redactor la una dintre cele mai importante reviste românești din exil, *Revista scriitorilor români*, de membru fondator al Societății Academice Române, Mircea Popescu avea – cum mulți vor relata – și un adevărat cult al prieteniei.

Prieteni în corespondență

Unul dintre marii săi prieteni a fost Mircea Eliade. Corespondența dintre ei ne demonstrează nu numai prietenia (veche!), admirația reciprocă, dar și colaborarea fructuoasă de-a lungul anilor, Mircea Popescu scriind printre primii despre fiecare carte apărută sub semnătura lui Eliade sau publicându-i nuvele în *Revistă*.

Pentru amândoi, legătura identitară cu românitatea are multiple valențe, una dintre acestea fiind dată și de relația permanentă cu mulți dintre compatrioți, dar nu atât ca simplă amicitie, cât mai ales în plan profesional. Pe lângă aprecierea și susținerea reciprocă, relația de prietenie – stabilită pe fondul identității naționale comune, dar și al

4 În paragraful biografic din articolul citat mai sus, T. Onciulescu îi prezintă succesiunea posturilor ocupate în sistemul de învățământ (și nu numai) italian: „În anul 45/46 este numit profesor de limba și literatura română la Universitatea din Milano, apoi, stabilindu-se la Roma, la câteva licee din capitală până ce intră, după obținerea liberei docențe în 1961, la Universitatea din Roma, unde ține cursuri libere, fiind în același timp și funcționar la Președinția Consiliului de Miniștri. Numai acum trei ani, după circa 25 de ani de serviciu, s-a retras din funcție, preferând să intre ca asistent titular de filologie romană și ca suplinitor de limba și lit. (sic!) română la Facultatea de „Magistero” a Universității din Roma, devenind în felul acesta colaborator, prețuit și stimat, al profesorilor A. Cavaliere, Rugero M. Ruggieri și G. Sansone la Institutul de Filologie Romană al Facultății.” (v. T. Onciulescu, art. cit., în *Revista scriitorilor români*, nr. 13/1975).

5 Un articol metaforic și autoironic al autorului (publicat în *Ființa românească*, în 1963) se referă la destinul său, la dubla sa față cultural-lingvistică – românească și italienească –, dar nu mai puțin la iubirea și dorul față de țara natală: „Conviețuirea mea cu Roma durează de mai bine de douăzeci de ani. La început credeam că va fi obișnuita aventură, scurtă și ușoară, de student. Cum se întâmplă, din imprudență, cu unele flirturi, lucrurile s-au complicat, și acum iată-mă-s concubin cu această formidabilă matroană, grasă și hilară, pe care au definit-o, îmi închipui, eternă, și fiindcă niciodată nu epuizează, dându-se, deliciile de care dispune. Aparte infidelitatea supremă a gândului, rămas tot la București – prima mea dragoste –, trebuie să recunosc că am trădat-o de câteva ori (...). Cred însă că nu-și face iluzii: și umbra unui surâs, și o înseninare cât de fugitivă pe plațiul Dâmboviței m-ar readuce la vechea pasiune bucureșteană.”

Dincolo de stilul parabolic, este cât se poate de evident „românismul” intelectualului silit de istorie să trăiască pe pământ italian, departe de țară.

6 „...el care astăzi ne-a părăsit luând cu el parcă ceva din substanța acelui exil pe care l-a cinstit până la sacrificiu.” (v. Monica Lovinescu, „La început a fost exilul”, în *Limite*, nr. 20/1975, s.n.)

corespondenței în concepții și idei – poate fi privită astăzi drept model superior de prietenie intelectuală.

În prima scrisoare, datată 10 martie 1963 și trimisă din Chicago, Eliade se referă în mare măsură la *Revista scriitorilor români*, demonstrând că era atent la detalii și dovădind încă o dată grija pe care o avea pentru continuitatea scrisului în limba română, pentru conservarea identității românești. El citește atent publicația, îi dă sfaturi redactorului, se pronunță asupra unui material sau chiar asupra prezentării grafice.

În plus, scrisoarea aceasta vine și ca o mărturie peste timp, un răspuns dat celor care l-au acuzat de antisemitism. Astfel, cerându-i redactorului *Revistei* să publice și „scriitori evrei-români”, exemplificând cu Alexandru Vona sau cu Ionel Jianu, Eliade va accentua faptul că „trebuie să se simtă că românismul este și o dimensiune culturală, la care sunt chemați să participe toți care mănuiesc în mod creator limba română.” (Sublinierile îi aparțin expeditorului!)

Sugestiile concrete pentru numărul următor – ca, de exemplu, cuprinderea în paginile sale a scrierilor unor autori valoroși din țară – demonstrează, de asemenea, preocuparea lui Eliade ca publicația românească să fie o adevărată oglindă a literaturii române.

HISTORY OF RELIGIONS

Editors: Mircea Eliade, Joseph M. Kitagawa/

Charles H. Long

Editorial Asistent: Hary B. Partin

AN INTERNATIONAL JOURNAL FOR
COMPARATIVE HISTORICAL STUDIES

Publisher: University of Chicago Press, 5750

Ellis Avenue, Chicago 37, Ill

Editorial Office: Swift Hall University of
Chicago, Chicago, 37 Ill

10 Martie 1963

Dragă Mircea Popescu,

Am primit *Revista*⁷ și am citit-o din scoarță-n scoarță. E bună – și te felicit din inimă. Sper să poată fi și mai bună. Nu am timp acum să-ți comunic impresiile despre fiecare bucată în parte. Cine e Ciutacu⁸? Excelent! O descoperire. Bune, deasemenea, schița lui P.D.⁹ și nuvela lui V.H.¹⁰ Cronicile ar putea fi mai bogate. (Îți voi trimite și eu ceva). Trebuie stăruit asupra activității literare¹¹ a românilor în exil. Admirabile paginile Monicăi¹². Dar de ce V. Ierunca a dat atât de puțin¹³? Trebuie invitați și scriitori evrei-români: Alexandru Vona¹⁴, Ionel Jianu¹⁵. Cu voia matală, le voi scrie și îi voi pofti. Trebuie să se simtă că românismul este și

7 *Revista scriitorilor români*, nr. 1/1965, n.n.

8 Al. Ciutacu apare în cuprinsul revistei cu titlul „Lemuria”.

9 Petru Dumitriu. Schița poartă titlul „Caii cei mai bine îngrijiți”.

10 Vintilă Horia publică nuvela „Monstrul”.

11 Pe lateral este o completare: „Vreau să spun: literatură, critică, eseu, filozofie”.

12 Monica Lovinescu publică în rubrica „Negru pe alb”: „O polemică inutilă”, „Caragiale în R.P.R.” și „Vocația denunțului la Mihai Beniuc”. (Fragmente din ultimele două articole pot fi citite în Mihaela Albu, *Presa literară din exil. I*, Ed. Timpul, 2009).

13 Virgil Ierunca apare în revistă cu „Decalog”.

14 **Alexandru Vona** (n. Alberto Henrique Samuel Bejar y Mayor, 1922, București, d. 2004, Neuilly) - scriitor și inginer româno-francez, descendent al unei familii de evrei marrani, fixată la București din 1922. Debut editorial cu vol. *Versuri* (1936). Până în 1947 publică poezie, proză și eseuri în *Revista Fundațiilor Regale*. A părăsit România în 1947, după ce a primit Premiul Fundațiilor Regale pentru scriitori tineri pentru un volum de poezie (în manuscris), numit *Vitralii*, care n-a mai fost publicat. Manuscrisul volumului, dat în păstrare lui Mircea Eliade, a ars. Opera: *Versuri*, București, 1936, *Ferestrele zidite*, București, 1993, 1997, 2001 (tradus în mai multe limbi), *Misterioasa dispariție a orașului din câmpie: Proze scurte*, 2001, *Esmeralda*, 2003 (apud Florin Manolescu, *Enciclopedia exilului literar românesc*, Ed. Compania, ediția a II-a, 2010).

15 **Ionel Jianu** (1905, Buc.-1993, Paris), licențiat în drept și litere la Paris (1927), critic de artă, prozator, gazetar, memorialist, traducător, editor. Corespondentul la Paris al ziarului bucureștean „Politica”,

o dimensiune culturală, la care sunt chemați să participe toți care mânuiesc în mod creator limba română.

M'a cam decepționat „iconografia” Revistei. Coperta seamănă cu o revistă bisericească-educativă-literară publicată la Blaj în plin entuziasm Sămănătorist. Aduce și cu Floarea Darurilor și Ramuri. Coperta Luceafărului¹⁶

de la Paris era mult mai sobră și mai „adevărată”. Dar, evident, înțeleg – și iert, pentru că apariția Revistei e singurul lucru care contează. E păcat, doar, că apare la München, și G.R.¹⁷ ar fi putut face minuni – dacă i s'ar fi dat prilej.

Dacă am înțeles bine, „dead-line” pt. Nr. 2 e Iunie. Eu îți voi trimite o nuvelă¹⁸ și scurte note și comentarii. Dar nu ai inedite de la N.I.H.¹⁹ și

unde publică interviuri cu Luigi Pirandello, Elvira Popescu ș.a. Colaborator la redacția artistică a ziarului parizian *Le Soir*. În țară - redactor și cronicar plastic la *Rampa*, cronicar dramatic la *Vremea* (două decenii). Se afirmă ca unul dintre fruntașii tinerei generații, alături de Mircea Eliade, Emil Cioran, Eugen Ionescu. În 1931 îi apare romanul *Cavalerii verticali*, scris împreună cu Alexandru Bilciurescu. În 1944 creează Editura Căminul Artei, unde își va publica și primele monografii dedicate pictorilor români (*Theodor Pallady*, 1944, N. Tonitza, 1945, *Luchian*, 1947). Între 1945 și 1947 înființează și dirijează revista *Lumină și culoare*, din care apar trei numere tematice, dedicate lui Ștefan Luchian, N. Tonitza și lui N. Grigorescu. Din 1954 și până în 1961- profesor la Institutul de Arte Plastice „N. Grigorescu” din București. În 1961 emigrează în Franța, confruntându-se cu refuzul mai multor case editoriale de a publica o monografie despre Brâncuși, fondează în 1962 propria editură de artă, ARTED, care va funcționa 20 de ani, trimițând în librării peste șaiszeci de titluri și fiind singura editură occidentală consacrată sculpturii contemporane. Aici vor apărea lucrările *Brâncuși* (1963) și *Introduction a la sculpture de Brancusi* (1976), cea din urmă în colaborare cu C. Noica, precum și *Témoignages sur Brancusi*, în colaborare cu Petru Comarnescu și Mircea Eliade (1967); în același an, Asociația Internațională a Criticilor de Artă acordă lui Jianu și lui Petru Comarnescu Medalia de Aur pentru contribuția lor la cunoașterea operei lui Brâncuși. A colaborat cu articole și recenzii în reviste ale exilului ca *Revista scriitorilor români*, *Apoziția*, *Destin*, *Limite* ș.a. (cf. http://www.crispedia.ro/Ionel_Jianu_si_Florin_Manolescu_Enciclopedia_...)

16 *Luceafărul*. *Revista scriitorilor români din exil*, Paris (1948, 1949) – prima revistă literară a exilului românesc, editată de Mircea Eliade și Virgil Ierunca. Despre alegerea titlului revistei de către Eliade, aflăm informații dintr-o scrisoare a sa către Al. Busuioceanu: „*Luceafărul* are două prestigii: e numele celei mai de seamă opere culte românești – și titlul revistei de la Budapesta, dinainte de Unire.” (v. Al. Busuioceanu, *Un roman epistolar al exilului românesc*, ediție critică de Liliana Corobca, Ed. „Jurnalul literar”, București, 2003; scrisoarea din 3 oct. 1948).

În 1955, un membru activ (în plan cultural) al exilului românesc, Ioan Cușa, în cel dintâi număr din *Anotimpuri*, sublinia faptul că *Luceafărul* a avut „meritul de a fi fost prima revistă literară românească apărută în Occident sub egida libertății”, prin ea păstrându-se limba română și continuându-se „tradiția literelor noastre, tradiție ruptă din făgașul ei natural.”

17 **George Racoveanu** (feb. 1900-mai 1967). A fost teolog, prozator, publicist, traducător. A absolvit Liceul „Traian” din Turnu-Severin și Seminarul Teologic din Rm. Vâlcea. După rebeliunea legionară s-a refugiat în Germania. În exil a editat revistele *Legea*, *Îndreptar* și *Cuvântul în exil*. A colaborat de asemenea la *Țara*, *Cuget românesc*, *Caete de dor*, *Destin*. Împreună cu Mircea Eliade, a prefăcut o culegere cu articolele lui Nae Ionescu (al cărui discipol a fost). G. Racoveanu a fost membru fondator al Societății Academice Române. La moartea sa, Mircea Popescu scrie articolul „Trei pierderi grele” (despre părintele B. Morariu, G. Racoveanu și Horia Tănăsescu), în *România*, nr. 95, sept.-oct. 1967 (apud Fl. Manolescu, *Enciclopedia ...*).

18 În nr. 2, sub semnătura lui Mircea Eliade, apare nuvela *Șanțurile*.

19 **N.I. Herescu** (n. 1903 în Turnu-Severin-d.1961, Zürich) - latinist, poet, prozator, eseist, traducător, fondator și director al Institutului Român de Studii Latine din București (1937-1945). Absolvent al Liceului „Carol I” din Craiova și al Fac. de Litere a Univ. din București. Studii de specializare la Sorbona, dr. în litere și filosofie al Univ. din București. A fost profesor (1939-1940) la clasa Marelui Voievod de Alba Iulia, Mihai I. A fost președinte al Societății Scriitorilor Români, director al Fundațiilor Culturale Regale Carol I din 1940. Din anul 1944 a plecat în exil, în Portugalia, apoi în Franța, unde a fost animatorul mișcării literare din exilul românesc (și al revistelor *Luceafărul* și *Uniunea Română*) și a

Al. Busuioceanu²⁰? Ar fi deasemenea interesant dacă am putea publica o seamă de portrete și critici ale adevăraților scriitori din țară – evident, cei care au murit, ca să nu le dăunăm celor încă în viață (V. Voiculescu, Noica etc.). S'ar putea prezenta, discuta, etc. Camil și Cezar Petrescu, Rebreanu, Ionel Teodoreanu, Blaga și ceilalți. Poate izbutești să-l convingi pe P.D. să-și scrie amintirile cu scriitori.

Alături o listă de abonați eventuali. Cei cu care am vorbit sunt de acord să-ți trimeată abonamentul. (Le-am spus că e circa \$ 5.00 - 10.00/an. M'am înșelat?) Înc-odată, mulțumiri pt. cărți. Când apare Acta?²¹ Voi primi și eu corectura articolului meu?

Omagii dnei.

Cu prietenie al dtale M.E.

Cealaltă scrisoare – pe care o reproducem mai jos – este expediată la patru ani distanță, tot în luna martie. De data aceasta adresarea demonstrează o mai accentuată familiaritate, o mai puternică legătură între expeditor și destinatar. Eliade îi e recunoscător pentru articolul omagial, apărut chiar înainte de împlinirea celor 60 de ani, dar mai presus de toate îi apreciază capacitatea de sinteză, autorul articolului dovedind, evident, o cunoaștere profundă a scriitoru-

lui și savantului Mircea Eliade.

Revista scriitorilor români este din nou subiect al mesajului, iar considerațiile pro și contra unor materiale sunt făcute și aici cu deplină sinceritate.

În plus, și această scrisoare dă informații prețioase asupra unor realități culturale ale momentului.

HISTORY OF RELIGIONS

Editors: Mircea Eliade, Joseph M.

Kitagawa/ Charles H. Long

Editorial Asistant: David M. Knipe

AN INTERNATIONAL JOURNAL FOR
COMPARATIVE HISTORICAL STUDIES

Editorial Office: Swift Hall, University of
Chicago, Chicago, Illinois 60637
Publisher: University of Chicago Press

1 Martie 1967

Dragă Mircea,

Am primit azi dimineață R S R V²² și grăbesc să-ți mulțumesc pt. admirabilul articol pe care l-ai consacrat viitorului sexagenar (mai am încă opt zile cu cinci în frunte ...). Te-am admirat – și învidiat – că ai spus atât de mult, și atât de frumos, în mai puțin de două pagini.²³ Ți-am

funcționat ca profesor universitar de latină, primind recunoașterea unor latiniști de valoare internațională. A colaborat cu articole și poezii la revistele *Luceafărul*, *Caete de dor*, *Cuget Românesc*, *Românul*, *Destin*, *Înșir' te Mărgărite*, *Acta Philologica* ș.a. (apud Florin Manolescu, *Enciclopedia* ...)

20 **Alexandru Busuioceanu** (n. 1896, Slatina-d. 1961, Madrid) - critic și istoric de artă, critic literar, diplomat, eseist, istoric, poet și traducător. Licențiat al Facultății de Litere și Filosofie a Univ. din București. A colab. la revista *Arena*, redactor la ziarul *Dacia*, secretar de red. la rev. *Luceafărul* (împreună cu Nichifor Crainic). Se numără printre fondatorii rev. *Gândirea*. Doctorat la București cu o temă de istorie a artelor. În 1942 – consilier cultural al Legației române din Spania și profesor de limba română la Univ. din Madrid. A trăit în Spania începând cu anul 1942. Are o operă complexă. Începuturile sale literare sunt în poezie, la care a adăugat treptat eseuri, studii literare, studii critice de literatură și arte plastice, prezentări de programe muzicale pentru concertele filarmonicii, cronici literare și de arte plastice, prezentări de artiști plastici și scriitori români, mai târziu, de artiști plastici și scriitori spanioli. Ca traducător, a tradus în română și spaniolă din mari poeți ai literaturii universale. A publicat în țară – la *Gândirea*, *Lamura*, *Cuvântul* ș.a., în exil la *Luceafărul*, *Îndreptar*, *Înșir' te Mărgărite*, *Caete de dor*, *Destin*, *România* ș.a. (apud Florin Manolescu, *Enciclopedia* ...)

21 *Acta Philologica*.

22 *Revista scriitorilor români*, nr. 5/ 1967.

23 Articolul lui Mircea Popescu „O mare prezență românească în exil: Mircea Eliade”, publicat în *Revista scriitorilor români*, nr. 5/1966, îl reproducem în volumul consacrat lui Mircea Popescu, în curs de apariție la Editura Muzeului Literaturii Române. În articol, autorul amintește multiplele valențe ale savantului și scriitorului român, dar subliniază mai presus de toate pe aceea de puternică ancorare în românitate,

admirat și abilitatea „politică”, modificând cu bună știință data când m’ai așteptat „într-o gară de munte”; căci evident, asta se petrecea în Oct. 1938...

Numărul mi s’a părut și mai bun ca de obicei. Apunake e tot atât de nesărat dar cum face parte din mitologia ființei noastre, „merge”. Și, evident, amintirea lui Ștefan Baciuc²⁴ m’a încântat; mai puțin proza lui M. Niculescu (prea „pito-rească”). Poeziile și, în deosebi, cronicile excelente.

Ai găsit nota cărților trimise în toamna 1965?

Sărutări de mâini soției, salutări dela Cristinel pt. voi toți.

Cu veche prietenie,
Mircea Eliade

Pentru Nr. VI îți voi trimite literatură²⁵ – și sper că vei publica un fragment opulent din Jurnalul lui V. I.²⁶

E curios că nu știam de Mito e Realtă. Parcă e un făcut: în 1969 am descoperit întâmplător că alte două cărți de-ale mele au apărut în trad. olandeză, și una în daneză: Gallimard nu s’a mai obosit să mi le trimeată. Și acum povestea se repetă cu Harper²⁷ (căci el a publicat Mythe and Réalité)...

Christinel – căreia articolul i-a plăcut tot atât cât și mie – a fost două săptămâni la Paris, în Februarie, și mi-a adus vești despre Ierunca, Cioran, E. Ionescu, Jianu și ceilalți. Asta m’a făcut și mai nerăbdător – dar nu voi zbura spre

Europa decât pe la sfârșitul lui martie. În orice caz, vom sta cât vom putea de mult la Roma. (Probabil că după aceea vom zbura spre Tokyo, unde am acceptat să țin câteva conferințe). Se vor împlini curând doi ani de când am trimis articolul pt. Acta Hist.²⁸, și nici gând de apariție.

Ai găsit nota cărților trimise în toamna 1965?

Sărutări de mâini soției, salutări dela Christinel pt. voi toți.

Cu veche prietenie,
Mircea Eliade

Concluzii

După cum adesea a fost dovedit, publicarea corespondenței scriitorilor contribuie esențial nu numai la cunoașterea mai profundă a personalității lor, dar mai cu deosebire la completarea istoriei literaturii prin informații – multe dintre acestea inedite – sau prea puțin cunoscute.

Fie și numai din aceste două scrisori și se poate deduce pe deplin că între Eliade și Mircea Popescu a existat o strânsă prietenie și o colaborare intelectuală intensă. Acestea, ca și întreaga lor corespondență, rămân mărturie pentru admirația reciprocă, dezvoltată în timp.

Dacă, în corespondență, această admirație poate fi dedusă printre rânduri, în texte-

fiind astfel un exemplu pentru toți cei nevoiți la pibegie. Astfel, în articol, Mircea Popescu scrie, printre altele: „Nu o dată, acest savant de înaltă, pe cât de modestă, ținută, care onorează cultura românească în lume și care, cu prestigiul pe care a reușit, în condiții dificile, să și-l câștige, ar putea fi tentat să uite originea și rădăcinile – se mai întâmplă –, a ținut să precizeze că vrea să fie și să rămână, în primul rând, un scriitor român. Această trăsătură esențială a lui Mircea Eliade ni-l face parcă mai drag și mai al nostru. Prezența sa constantă în publicațiile exilului, dela „Luceafărul” la „Îndreptar”, dela „Caete de dor” la „Ființa românească”, dela „Cuvântul în exil” la „România”, dela „Destin” la „Revista Scriitorilor Români”, constituie un exemplu și e un îndemn. Poate că și alți scriitori români, în afară de cei pe care-i cunoaștem și pe care, fără sgomot, cu durere, îi deplorăm, s’ar fi înstrăinat de problemele românești, de limba românească, fără această pilduitoare atitudine. Dacă Mircea Eliade, care totuși a atins alte culmi, are aspirația supremă de a fi mai ales un scriitor român, înseamnă că noi toți, care trebăluim, cu mai mulți sau mai puțini talanți, pe ogorul culturii românești, în exil, nu ne pierdem timpul în zadar. „Mărturisirea” sa românească, de azi mai mult chiar decât de ieri, e o legitimare și un imbold.”

24 Textul lui Șt. Baciuc poartă titlul „Oameni ciudați, oameni uitați”.

25 În nr. 7/1968, Eliade va publica nuvela *În curte la Dionis*, pp. 24-66.

26 Virgil Ierunca.

27 edit. Harper & Row.

28 *Acta Historica*.

le pe care fiecare dintre ei a ales să le publice – Mircea Popescu în *Revista scriitorilor români* (text amintit mai sus) -, Mircea Eliade în *Limite* (nr. 20/ 1965), întreaga prețuire și sentimentul adânc de prietenie sunt exprimate direct.

Astfel, la dispariția lui Mircea Popescu, Eliade știe că, fără cel care îi adăugase dimensiunea *rezistenței spirituale românești*, „Roma nu va mai fi aceeași”. Sub titlul acesta, textul lui Eliade exprimă în mod cât se poate de evident prețuirea față de cel dispărut:

Pentru Români, Roma nu va mai fi aceeași. Fără Mircea Popescu, orașul întâlnirilor noastre redevine ce-a fost, și ce va continua să fie: Cetatea Eternă. Prezența lui Mircea Popescu îi

adăugase o nouă dimensiune: aceea a rezistenței spirituale românești. Câte mii de scrisori, adresate Românilor risipiți în trei continente, câte sute de articole publicate în ziarele și periodicele italienești, câte Congrese ale Societății Academice, înfăptuite în bună parte datorită optimismului și energiei lui, câte volume din Revista Scriitorilor Români, pe care a îngrijit-o, mulți ani, aproape singur! Și toate astea duse la bun sfârșit fără emfază, cu mult tact și încă și mai mult humor, în timpul liber pe care i-l lăsau cursurile universitare, cronicile dela Radio, și examenele dela bacalaureat!...

Pentru Mircea Popescu – profesor, gazetar și om de cultură – exilul însemna în primul rând libertatea de a cerceta și judeca obiectiv realitățile politice și culturale din țară. Chiar și în articolele lui polemice, nu se lăsa ispitit de voluptatea invectivei nici de incandescența fanatismului patriotic, Adevărul i se părea atât de strigător la cer încât simpla lui mărturisire ar fi trebuit să înspăimânte și să convingă.

Dar exilul mai însemna pentru Mircea Popescu și datoria de a continua tradiția culturală românească, întreruptă în țară. Deaceia s'a dedicat cu atâta devotament Societății Academice, ale cărei 25 de volume de Acta, alături de Revista Scriitorilor Români, ilustrau exemplar creativitatea culturală românească. În afară de contribuțiile apărute în publicațiile Societății Academice și în alte reviste ale exilului, a tipărit câteva volume și multe studii în revistele italienești, în legătură cu folclorul, poezia populară, istoria literară românească și legăturile italo-române. Prietenii vor avea grija să adune într-un volum măcar o parte din aceste studii și articole, căci nu sunt mulți italienizanți și comparațiști de statura lui.

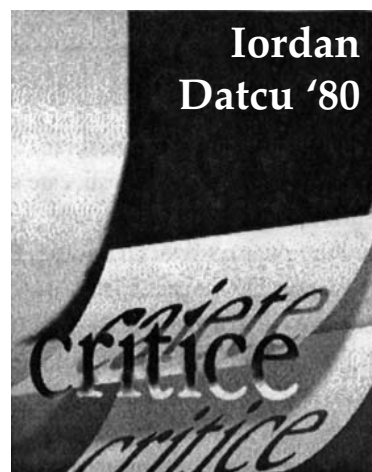
... Dar, evident, oricâte se vor face și oricât se va tipări, pierderea este ireparabilă. Fără Mircea Popescu, pentru Români, Roma nu va mai fi aceeași...

MIRCEA ELIADE

Considerăm că fragmentele citate mai sus, precum și din cele două scrisori adresate de Eliade lui Mircea Popescu au astăzi o reală valoare documentară și constituie – ca surse informaționale - încă o treaptă în cunoașterea personalității celor doi intelectuali, dar și a unei fațete importante din activitatea exilului românesc.

Eugen SIMION

Iubirea incoruptibilă pentru creația populară

Abstract

Acest articol este un elogiu adus activității culturale a etnologului, editorului și istoricului literar Iordan Datcu, la împlinirea vârstei de 80 de ani. Autorul recapitulează importante merite ale sărbătoritului în sferele sale de activitate, de la etnografie, rezultate din editarea studiilor unor personalități ignorate o vreme, până la cele mai recente articole semnate de Iordan Datcu în DGLR, la apriția cărui a contribuit eficient. Octogenarul face parte din familia oamenilor de inimă și de caracter care, modești și determinați în ceea ce fac, își vedeau de treabă în mijlocul unei populații pestrițe de funcționari culturali.

Cuvinte-cheie: aniversare, Iorda Datcu, etnografie, ediții, istorie literară

This article is an eulogy to the cultural activity of the ethnologist, editor and literary historian Iordan Datcu, as he celebrates his 80th birthday. The author summarizes the important credits of the celebrated man, in his areas of activity, from ethnography, results from editing the studies of personalities that have been ignored for a while, until the most recent articles signed by Iordan Datcu in DGLR, for whose apparition he has contributed. The octogenarian is part of the family of people with heart and character who, modestly and determinately, were minding their own business in the middle of a parti-coloured population of cultural clerks.

Keywords: anniversary, Iordan Datcu, ethnography, editions, literary history

Fostul meu coleg de facultate, etnologul Iordan Datcu, împlinește, dacă nu chiar i-a împlinit deja, 80 de ani. Luat cu altele, nu l-am firitisit, cum ar fi trebuit, la timp, așa că o fac acum prin această tabletă scrisă într-o dimineață de iulie, în mare grabă, înainte de a mă ajunge canicula ce se anunță. Iordan Datcu este, azi, un cercetător eminent în domeniul folclorului, un om recunoscut și, dacă nu mă înșel, iubit, stimat în domeniul lui de creație. A publicat multe cărți de specialitate, a scos ediții cu scrierile etnologilor români (Petru Caraman, Simion Florea Marian, Theodor Pamfile, D. Caracostea, de pildă, uitați, ignorați o vreme, a scris un studiu de referință în materie despre balada *Toma Alimoș*, în fine, în ultimii ani a scos câteva dicționare, enciclopedii, studii de sinteză despre folclorul românesc și despre

miturile românești, dovedind astfel că, nu numai că în domeniul lui intelectual, este un specialist de primă mână (printre puținii care ne-au mai rămas, azi, când „umanioanele” nu mai prezintă o ispită pentru tinerele generații de intelectuali), dar și un om harnic, un spirit curios și un scriitor ce își cunoaște bine meșteșugul.

I-am prefațat la rugămintea lui cu câțva timp în urmă un volum în care strânge contribuțiile sale recente de istoriografie literară și am observat, citindu-le, că spiritul lui este ager și generozitatea lui critică este mare. Îi citește pe toți, cu atenție și, în același timp, cu simpatie intelectuală, notează ce trebuie și prețuiește ce merită să fie prețuit la un autor. Ce-mi place și ce respect la el este iubirea lui incoruptibilă pentru creația populară. Împreună cu regretatul

Ioan Șerb, moțul coborât cu nostalgiile sale transilvănene printre noi, valahii, au publicat zeci, dacă nu sute de volume de folclor românesc în cadrul vechii „Minerve”. Amândoi formau un cuplu de „poporaniști”, oameni de inimă și de caracter. Modești și determinați în ceea ce fac, ei își vedeau de treabă în mijlocul unei populații pestrițe de redactori și funcționari culturali. Iordan Datcu, spre deosebire de moțul Ioan Șerb, vine din Teleormanul lui Al. Depărțeanu, Galaction, Zaharia Stancu și Marin Preda. Este un om așezat, se ține de vorbă și, când îi ceri ceva (în sferă literară), aduce articolul la timp. Când pe la mijlocul anilor '90 am pornit proiectul *Dicționarului General al Literaturii Române* i-am chemat pe Magdalena Bedrosian și pe el să-mi dea o mână de ajutor. Au răspuns la chemarea mea și primele volume ale dicționarului le datorează mult. Apoi, cum se întâmplă des în mediile noastre intelectuale, treburile sau încurcat și vanitățile (nu atât ale lor, cu ale altora) au explodat. Iordan Datcu a continuat să rămână un colaborator fidel și eficient, așa încât literatura populară este bine reflectată în D.G.L.R. (ajuns azi în pragul celei de a doua ediții revăzute și actualizate) prin articolele semnate de el. Informate, corecte, redactate într-un stil sobru – stil normal de dicționar – ele comunică cititorului de azi datele esențiale despre fenomenul folcloric românesc și despre cei ce l-au studiat cu pricepere și abnegație (etnologi, mitografi, culegători, folcloriști).

Nu-i, evident, singura lui contribuție. Și-a făcut și își face în continuare opera lui exeget, cu același devotament și pricepere. Aș adăuga: și fără gălăgie, pe tăcute și fără panica de a nu rămâne în urma Europei. Nu are sentimentul că pentru a fi, spiritualicește, buni europeni trebuie să distrugem în noi miturile naționale. Nici că „Miorița” cultivă în noi inerțiile spiritului și ipotechează energia și morala noastră colectivă prin pedagogia resemnării. Iordan Datcu stă departe de asemenea fantasmagorii și, cum ziceam, își vede de treabă înainte. La sugestia mea, a pregătit împreună cu Nicolae Constantinescu o ediție splendidă în seria „Opere fundamentale” (două

tomuri masive) a basmului românesc. Îl aștept cu un volum dedicat baladelor românești, acelea despre care cineva – nu mai știu bine cine, poate Marin Sorescu – a scris că ele constituie catedralele spiritului nostru – îl aștept, vreau să zic, pe Iordan Datcu să primească și această provocare. Nu de altceva, dar pentru a dovedi scepticilor internaționaliști că un bun european nu trebuie să se lepede, azi, de miturile spiritualității sale pentru a ieși și a te impune în lumea spiritului. Dimpotrivă, miturile îl ajută să nu se piardă în haosul globalizării.

La mulți, Iordan Datcu.

23 iulie 2013

Constantin ERETESCU*

O carte a cărților

Résumé

Aceste pagini încearcă să prezinte activitatea excepțională a lui Iordan Datcu care este, fără îndoială, unul dintre cei mai însemnați cercetători contemporani ai literaturii populare românești și cel mai harnic și priceput editor și redactor de carte de folclor pe care l-a produs cultura noastră. Ca omagiu față de întreaga sa activitate de cercetări folcloristice, i s-a dedicat o carte recent publicată, Iordan Datcu sau a trăi printre și pentru cărți, cu un cuvânt înainte de acad. Eugen Simion. S-a observat că Iordan Datcu urmărește cu atenție tot ce se produce în domeniul studiilor de cultură populară și semnalează cititorului lucrările de care va trebui să țină seama. Nu este puțin lucru într-o vreme în care puțini sunt aceia care par să acorde atenție unor asemenea fapte.

Cuvinte-cheie: cultura populară, Iordan Datcu, cercetarea folclorică, studii de cultură populară, lucrări specializate

Ces pages essaient de présenter l'activité exceptionnelle de Iordan Datcu qui est sans doute l'un des plus importants chercheurs contemporains de la littérature populaire roumaine, le plus dilligent et chevronné éditeur et rédacteur de livres de folklore à ce moment-ci. Comme un hommage à son entière activité de recherches folkloriques, on lui a dédié un livre récemment publié, Iordan Datcu ou vivre parmi et pour les livres, avec une préface signée par l'académicien Eugen Simion. On a remarqué que Iordan Datcu poursuit attentivement tout ce qui apparaît dans le domaine des études de culture populaire et signale au lecteur les ouvrages dont il devra tenir compte. Ce qui n'est guère peu de chose dans une époque dans laquelle il y a assez peu de personnes qui paient attention à ce genre de faits culturels.

Mots-clé: la culture populaire, Iordan Datcu, la recherche folklorique, études de culture populaire, ouvrages spécialisés

Scriitorul sau omul de știință este singurul care cunoaște ecoul pe care îl produce opera lui în rândul cititorilor. Cel mai adesea acest ecou ia forma recenziei, a unor referințe, multe din ele risipite în ani, prin publicații adeseori inaccesibile. Câteodată semnul pe care-l primește ia forma încă mai intimă a unei corespondențe. Nimeni, nici măcar cei mai curioși cercetători, nu ajunge să cunoască multitudinea acestor reacții, vocile diferite ale celor care i-au parcurs cărțile. Abia peste o generație sau două, apariția unei bibliografii va îngădui accesul la informația de la care se poate porni în investigații. A avea, de aceea, la îndemână, strânse într-un volum, întregul sau aproape întreg fondul de reacții la cărțile tipărite în

cursul unei vieți este o noutate editorială care se cere remarcată. Este ceea ce ne oferă recent apăruta carte *Iordan Datcu sau a trăi printre și pentru cărți*, Cuvânt înainte de Acad. Eugen Simion, Ediție alcătuită de Iulian Chivu, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, București, 2012.

Iordan Datcu este, fără îndoială, unul dintre cei mai însemnați cercetători contemporani ai literaturii populare românești și cel mai harnic și priceput editor și redactor de carte de folclor pe care l-a produs cultura noastră. Este de ajuns să amintesc aici că, într-o primă ediție, în colaborare cu Cornelia Sabina Stroescu, apoi singur, a publicat versiuni tot mai cuprinzătoare și mai detaliate ale *Dicționarului etnologilor români*,

lucrare de pionierat, indispensabil instrument de lucru pentru cei interesați de cultura noastră populară. Cea de a treia ediție, ultima, conține 795 de articole care includ nu numai culegătorii, cercetătorii, publicațiile și instituțiile științifice din țară ci și pe cele din Basarabia și restul lumii, ignorate vreme de jumătate de veac. Așa cum era de așteptat, mult timp după apariție, volumul a continuat să genereze discuții și aprecieri. Nu este surprinzător, de aceea, acest comentariu al lui Paul Petrescu, unul dintre străluciții etnografi moderni: *Ce-ați făcut Dvs pentru etnografia și folclorul românesc va rămâne ca o importantă piatră de temelie și mărturie în istoria științifică românească a celei de a doua jumătăți a secolului al 20-lea, adică anii în care s-a încercat cea mai sistematică și amplă anihilare a ființei noastre și a spiritului românesc. Într-adevăr, grație acestei lucrări devenea dintr-odată posibil să cunoști viața și contribuțiile științifice ale unor colegi de profesie, mulți dintre ei stinși din viață cu generații în urmă. Alături de Bibliografia generală a etnografiei și folclorului românesc, II, al cărei editor a fost, de asemenea, aceasta este una din lucrările de bază ale disciplinei. Se cuvine să remarcăm nu numai numărul, impresionant, al celor care au contribuit la interpretarea operei științifice a lui Iordan Datcu, ci, de asemenea, faptul că aceștia aparțin la generații diferite și la specialități diferite în câmpul vast al științelor umanis-*

te. Dicționarul etnologilor români a fost remarcat nu numai de folcloriști, ci și de istorici ai literaturii, printre ei Șerban Cioculescu sau Mircea Anghelescu, muzicologi ca Viorel Cosma și chiar un istoric ca Al. Zub. Comentariile recenzenților sunt importante fiindcă, alături de justificatele recunoașteri ale calităților lucrării, nu au fost puțini aceia care au găsit necesar să semnaleze omisiuni sau să sugereze îndreptări. Faptul de a include în corpusul cronicilor asemenea texte îl absolvă pe editor de posibila tentație de a-și flata mentorul spiritual. Ceea ce-l interesează pe autor și pe editorul lucrării este, înainte de toate, o dreaptă recunoaștere a meritelor, dar și căile prin care punctele de vedere sau aserțiunile pot fi schimbate în bine în edițiile viitoare.

Ca autor, Iordan Datcu este interesat deopotrivă de opere ale literaturii orale (*Un mit – Toma Alimos*), de definirea trăsăturilor caracteristice ale unei zone tradiționale (*Tradiții din Maramureș*), ca și de prezentarea, în ample studii monografice sau de evocare a unor personalități care au adus contribuții majore la studiul literaturii orale (*Gheorghe I. Neagu, etnolog, Ioan Șerb, poet, folclorist, editor, Ioana Andreescu. Eseu despre proza și studiile sale de antropologie, Sabina-Cornelia Stroescu, etnolog*). Mai presus de toate, el urmărește cu atenție tot ce se produce în domeniul studiilor de cultură populară și semnalează cititorului lucrările de care va trebui să țină seama. Nu este puțin lucru într-o vreme în care puțini sunt aceia care par să acorde atenție unor asemenea fapte. Reflecțiile pe tema cărților de folclor sau literatură despre care a scris formează conținutul unor volume compacte, bine primite în lumea specialiștilor. Avem în vedere *Repere în etnologia românească, Contribuții la etnologia românească, Alte contribuții la etnologia românească, Cartea de etnologie, Ovid Densușianu. Folclorul. Cum trebuie înțeles. Un secol de la apariție, Miscellanea Ethnologica, Pagini de istorie literară*. Impresionant este și faptul că Iordan Datcu este prezent cu asemenea cronici în presa vremii de mai bine de o jumătate de secol.

La contribuțiile de autor se adaugă cele de editor de carte, o activitate de o viață. Au rezultat din această muncă circa 50 de volume, printre ele aflându-se volume semnate

de Artur Gorovei, Elena Niculiță-Voronca, Sim. Florea Marian, pentru a nu semna decât pe câțiva dintre cei care au avut parte astfel de a doua viață științifică. De o primă viață în cazul lui Petru Caraman, a cărui operă, *Studii de folclor*, I-III, a editat-o în colaborare cu Viorica Săvulescu. Petru Caraman a fost, fără îndoială, unul dintre cei mai importanți etnologi ai noștri, dotat cu capacitatea de a privi un fenomen cultural în evoluția sa pe spații largi și durate mari de timp. A fost persecutat în mod sălbatic de autoritățile comuniste ale vremii, exclus din învățământul universitar, lipsit mulți ani de dreptul de a publica. Cele trei volume pun în circulație contribuțiile lui în domeniul folclorului, cele mai multe studii comparatiste produse cu o jumătate de secol în urmă. Nu putem decât să deplângem faptul că, nepublicate la timpul lor, ele nu au avut impact asupra generației care a urmat. Într-o vreme în care dominau culegerile de folclor regional, astfel de studii ar fi putut să stimuleze cercetările de folclor comparat și să faciliteze contactele cu specialiștii din alte culturi preocupate de teme similare. Este greu să evaluăm astăzi stadiul la care ne-am fi aflat dacă lucrările lui Caraman se aflau la îndemâna cititorilor. O operă publicată târziu tinde să facă vizibile slăbiciuni sau erori mai degrabă decât inovațiile care, la vremea lor, ar fi fost ferestre deschise spre noi interpretări.

Una dintre înfăptuirile majore este și reeditarea colecției *Materialuri folcloristice*, din 1900, a lui Gr. G. Tocilescu. După opt decenii de la apariție, editorul repară un act de incivitate, indicându-l pe Christea N. Țapu drept coautor al colecției. La urma urmei, el a fost cel care a contribuit la realizarea întregului cu 2022 de texte, mai mult decât toți ceilalți culegători luați la un loc. În locul recunoașterii, la timpul său, a acestei contribuții, cel care a semnat ca autor unic, s-a rezumat la a-i mulțumi pentru „zelul și aptitudinea desfășurată în culegerea și rânduirea materialelor”. Mai mult decât atât, prin acest act de justiție, Christea N. Țapu devine unul dintre principalii culegători de folclor ai secolului 19 și, așa cum observă A. Fochi, „până la 1900, cel mai important culegător de cântece epice românești”. Însemnătatea lui tinde să o egaleze pe a contemporanului G. Dem. Teodorescu, autorul

masivei colecții *Poezii populare române*, din 1885. Între republicare și reorganizare, a fost preferată soluția a doua. Apelând la tipologia cântecelor epice a lui Al. Amzalescu, editorul a restructurat întreg materialul de balade, făcând posibilă mai rapidă lui utilizare în studiile viitoare.

Cele două componente ale volumului, *Scrieri și Ediții*, precedate de *Linii pentru un portret*, s-au bucurat de comentariile și intervențiile unui număr impresionant de specialiști, vădind, pe de o parte, interesul pentru temele care fac obiectul studiilor, iar pe de alta, interesul pentru modul în care aceste teme sunt abordate de către autor.

Cei care s-au aplecat asupra omului din spatele editorului, redactorului, autorului, i-au remarcat cu toții competența și seriozitatea, respectul pentru adevăr și, nu în ultimul rând, dragostea pentru curățenia stilistică și de conținut a textului. Mulți ani redactor la două edituri de prestigiu, Iordan Datcu a acumulat experiență în a supraviețui cenzurii politice. Pentru a izbuti să publice o carte curată în aceste împrejurări trebuie să dezvolți abilități speciale. Într-una dintre lucrările publicate anterior, *Sub semnul Minervei*, sunt evocate câteva din tehnicile care puteau să dea rezultate. Una dintre ele era copleșirea cenzorului cu manuscrise; prin firea lucrurilor, acesta sfârșea prin a citi mai repede, mai puțin atent. Totuși, o atmosferă în care mulți ani colindele, mai ales cele religioase, nu au putut fi publicate, în care studiile de mitologie erau descurajate, ba chiar un timp, cel al „alimentației raționale” din ultimii ani ai comunismului, când cenzorii suspectau drept subversive basmele cu Flămânzică și Setilă, nu era ușor de traversat. A-ți păstra cumpătul, în aceste condiții, și a stăruia mai departe în efortul de a publica impecabil cărți revelatoare pentru domeniul culturii populare este un act de curaj și de dăruire. Iordan Datcu poate spune despre sine că și-a făcut pe deplin datoria. Mai mult, că și-a păstrat până în prezent entuziasmul și capacitatea de muncă. În curând va împlini o vârstă când mulți decid să pună pentru totdeauna creionul în sertar. Cel despre care scriem aceste rânduri ne asigură că mai e mult de făcut. Prin proiectele la care continuă să lucreze, este un model pentru noi toți.

Literatura mărturisirilor

Abstract

Apariția ediției critice finale din D. Caracostea, Mărturisiri literare, prilejuiește recenzentului evocarea precedentei editări, cu toate concesiile făcute în urmă cu trei decenii de Iordan Datcu, îngrijitorul ei, ca volumul să poată vedea lumina tiparului. Sunt comentate modificările operate, care au condus la îmbunătățirea substanțială a ei, considerându-se că abia în 2013, se poate vorbi despre o ediție completă. Este prezentată, de asemenea, personalitatea lui D. Caracostea, încă prea puțin cunoscută, și meritele acestuia în aria de preocupări metaliterare, de început, în literatura română de specialitate. Recenzia prezintă și un punct de vedere istorico-literar cu privire al evoluția fenomenului metaliterar, stabilizat teoretic sub denumirea de genurile biograficului..

Cuvinte-cheie: metaliteratură, geneză, confesiune, D. Caracostea, genurile biograficului

The publishing of the final critique edition of D. Caracostea, Literary Confessions (Mărturisiri literare), enables the reviewer to evoke the previous editions, with all the concessions that Iordan Datcu, its caretaker, had made three decades ago, in order for the book to be published. There are comments about the operated modifications, which have led to its substantial improvement, believing that only in 2013 one can talk about a complete edition. D. Caracostea's personality is also presented, as he is still very little known, as well as his merits in the area of meta-literary preoccupations, incipient in the Romanian specialty literature. The review also features a historical-literary point of view regarding the evolution of the meta-literary phenomenon, theoretically stabilised under the name of biography genres.

Mots-clé: meta-literature, genesis, confession, D. Caracostea, biography genres

Cunoscutul etnolog și istoric literar Iordan Datcu reia, după mai bine de trei decenii, ediția Mărturisirilor literare¹, apărută sub îngrijirea sa în 1971, ediție care conținea o parte din confesiunile scriitorilor considerați importanți ori în vogă ai perioadei interbelice. Mărturisirile fuseseră organizate la Facultatea de Litere în anii 1932-1933 la inițiativa lui D. Caracostea, pe atunci profesor al universității bucureștene. O parte din aceste documente fusese publicată în „Revista Fundațiilor Regale”, câteva (chiar sub titlul *Mărturisiri literare*) în seria de publicații ale Institutului de Istorie Literară și Folclor, înființat de Caracostea, altele la un deceniu după momentul producerii lor. S-ar putea spune că, în fapt, au

existat mai multe publicări succesive, însă fragmentare, editarea de față fiind prima în format aproape complet. Pe de altă parte, trebuie ținut seamă de toate aparițiile din intervalul scurs de la declanșarea lor, fiindcă o serie de informații cuprinse în ele au fost preluate în exegeza critică, au circulat în manualele școlare și, nu în ultimul rând, au intrat în metabolismul literar.

De asemenea, trebuie consemnat că rolul deținut de Caracostea, cel al cărui nume apare trecut pe copertele volumulelor din 1971 și 2013 a fost numai de coordonator al noului, pe atunci, format literar și, pe de altă parte, de autor al introducerii (*Câteva lămuriri*), în care argumenta necesitatea apariției mărturisirilor. Dacă Iordan Datcu l-a trecut

* Prof. univ. dr., Universitatea „Spiru Haret”, e-mail: lucianchisu@gmail.com.

1 D. Caracostea, *Mărturisiri literare*, ediție critică de Iordan Datcu, RCR Editorial, București, 2013

pe copertă – fapt neconfirmat de ...conținut –, a fost în scopul de a evidenția contribuția decisivă a lui D. Caracostea la experimentarea acestui nou tip de studii, aparținând genurilor memorialisticii, a căror însemnătate a crescut exponențial. Iordan Datcu a procedat corect considerând paginile introductive un autentic manifest care prefațază preocupările cercetătorilor literari din deceniile următoare, când metaliteratura devine un subiect incitant și, în consecință, asiduu investigat. Avem, de pildă, astăzi, realizate de Eugen Simion câteva volume extrem de solid eșafodate teoretic despre literatura confesivă (jurnale, scrisori, memorii, „mărturisiri” provocate), scoase din zona metaliteraturii și integrate „genurilor biograficului”, ca parte distinctă, autonomă, a orizonturilor interferente ale vieții artiștilor cuvântului și operei acestora, cu toate beneficiile cooperării dintre ele.

Cartea recent apărută prezintă avantajul corijării celei precedente, a cărei editare în formatul incomplet din 1971 reprezenta singura soluție în privința scoaterii la lumină a prețioaselor mărturisiri cuprinse în volum. Recursul la istorie devine necesar. Întemnițat pe considernte politice de regimul comunist, după ce, inițial fusese epurat din Academie, iar opera sa trecută la index, profesorul Caracostea era, cu o expresie des folosită atunci, „scos din circulație”. În pofida perioadelor de relativă relaxare a vieții socio-culturale în comunism, repunerea în drepturi a operei sale științifice a întâmpinat dificultăți, revenind în atenția publică limitativ și numai relativ târziu, după dispariția fizică (1964) a autorului. Cu toate că îi fuseseră publicate unele contribuții², în 1971, editarea lui Caracostea era, cum fusese și autorul ei, o chestiune problematică. Tânăr și foarte activ cercetător în 1971, astăzi octogenar, redactorul editurii Minerva, Iordan Datcu, s-a aplecat cu interes asupra personalității savantului și operei acestuia reușind să editeze *Mărturisirile literare*, scop în are a apelat la o strategie sui generis. Iordan Datcu a efectuat o adevărată opera-

țiune de reconstituire documentară, asumându-și în ceea ce privește editarea, riscul unor imprecizii, semnalate de Ov. Papadima și Mircea Zăciu, doi dintre cei șapte recenzenți ori evocatori ai cărții. Toate obiecțiile sunt corectate în ediția de acum. Revenind la operațiunea de reconstituire, aceasta a fost atât de amplă, încât, dacă Iordan Datcu și-ar fi trecut numele pe copertă alături de al lui D. Caracostea, nu cred să fi fost greșit. În *Introducerea* ediției actuale Iordan Datcu arată cu franchețe care au fost limitele primei ediții, ce texte au fost selectate în scopul de a recompune atmosfera și care dintre mostre au avut rolul de a înlocui originalul, completând, prin alte materiale cu valoare confesivă, formatul *Mărturisirilor*. În ediția de față Iordan Datcu restituie aproape integral Mărturisirile literare organizate de Caracostea între 1932-1933, cărora le răspunseseră scriitori reprezentativi precum Octavian Goga, Liviu Rebreanu, Ion Minulescu, Ion Agârbiceanu, Nichifor Crainic, Ion Pillat, Cincinat Pavelescu, D. Nanu, N. Davidescu, Ioan Al. Brătescu-Voinești, Jean Bart, Ion Barbu, Cezar Petrescu și Tudor Arghezi, acesta din urmă neparticipând la întâlnirea cu studenții, dar publicând un text polemic pe marginea chestionarului întocmit și primit de la D. Caracostea. După știința mea, printre invitați ar fi trebuit să se afle și Panait Istrati, care, din cauza sănătății sale foarte precare, ar fi scris textul încredințându-l spre lectură lui Alexandru Talex, de la care dețin și informația că Istrati ar fi fost dispus să participe la întrunirea organizată și să dea numai afirmativ din cap, din când în când, în timpul lecturii făcute de mai tânărul confrate. Textul lui Panait Istrati nu s-a păstrat.

Despre toate preparativele, ca și despre modalitatea în care s-au derulat evenimentele în sălile universității, vorbește pe larg, aici și acum, Iordan Datcu, prefața fiind un prilej de emendare a primei ediții, supusă rigorilor „furcilor caudine” ale cenzurii comuniste. Diferențele dintre ediții necesită comentarii. Aflăm de la editorul lor că, în

² *Poezia tradițională română: balada populară și doina*, ediție critică de D. Șandru, prefață de Ovidiu Bârlea, vol. I-II, București, Editura pentru Literatură, 1969, urmate, în

prima variantă, cenzura a intervenit scoțând din texte fragmente de varii lungimi, ce ar putea fi grupate, dacă s-ar căuta criterii de eligibilitate, pe trei componente. Prima și cea mai evidentă se referă la marele prieten de la răsărit, despre care nu trebuia apară (să se spună) nimic, evident de rău, în ambele ipostaze: de putere sovietică ori de mama Rusia. A doua ciuntire a textelor ilustrează idiosincraziile religioase ale sistemului comunist, este drept nu foarte numeroase, în timp ce a treia ține atent sub lupă chestiunea monarhiei. Tăieturile cenzurii, semnlate în cuvântul-înainte și repuse la în pagină locul lor în ediția de față, n-au fost extrem de numeroase. Descoperim, în schimb, fără a ne mira prea tare, că nu toți autorii mărturisirilor au fost prezenți în paginile primei ediții. Considerentele pentru care ei absentaseră erau perfect echivalente celor practicate de cenzori: autorii cu pricina deveniseră, odată cu trecerea timpului, „paria” în societatea comunistă. Nichifor Crainic este un exemplu, reabilitat astăzi. Tot în ediția a doua, apar recuperări din alte arhive dar cu textele autentice ale mărturisirilor lor, D. Nanu și Cezar Petrescu. Cu acest prilej, al reeditării, Iordan Datcu renunță la toate intruziunile textuale la care apelase în 1971 pentru a da întreaga credibilitate întreprinderii sale editoriale. Astfel, din *Nota la Ediția a II-a și Lista textelor cenzurate*, suntem informați că au fost scoase, fiind absolut butaforice, câteva capitole sadoveniene din *Anii de ucenicie*, care suplîniseră autenticele mărturisiri, precum și „cele câteva pagini ale Agathe Grigorescu-Bacovia despre mărturisirile pierdute ale lui George Bacovia”. Acestei ediții Iordan Datcu îi adaugă două Anexe: prima cuprinde chestionarul trimis lui I. Al. Brătescu-Voinești și scrisoarea lui D. Caracostea adresată soților Bacovia; cealaltă conține toate recenziile ori comentariile conjuncturale referitoare la prima ediție, constituindu-se într-un foarte util aparat de receptare critică, printre ai cărui semnatori se află N. Manolescu, Mircea Zăciu, Ovidiu Papadima, V. Fanache, N. Nițescu, Madga Ursache și Maria Simionescu. Din cele afirmate aici, ca și din cuvântul-înainte al ediției din

1971, sunt ușor de evidențiat admirația și respectul pe care îngrijitorul ediției i le arata lui Caracostea, altfel spus motivele care au stat la originea dublei sale inițiative.

Cu toate că reprezintă o abatere de la subiect, nu este lipsit de interes ca să rememorăm, pe scurt, valoroasele contribuții ale lui D. Caracostea în domeniile sale de activitate, care au stârnit admirația cercetătorilor ulteriori, asigurând, în pofida obstacolelor artificial create, promovarea în cultura română cel puțin a unora dintre ideile lui. În primii ani după 1989 recuperarea a continuat, fiindu-i consacrate câteva monografii, precum și o serie de articole elogiase. Condamnate de cenzură în anii comunismului și acoperite de uitare în post-comunism, meritele sale reapar, din când în când, grație editării lor. După cum este știut, D. Caracostea se formase în cercetarea literară pe filiera filologiei romanice, orizont nu dintre cele mai familiare majorității criticilor și istoricilor literari. Fusesse bursier al Institutului de limbi romanice din Viena, une își trecuse un doctorat de sub conducerea unui faimos romanist, Wilhelm Meyer-Lübke. Îi avusese colegi de studiu pe Leo Spitzer, Ernst Gamillscheg, Edurad Winkler, alături de care se specializase în geografia lingvistică, în metodele pozitivismului, fiind totodată preocupat și de ideile lingviștilor idealști, mai ales cele enunțate de Karl Vossler. Și-a însușit teoriile lui Vossler, a fost atras de studiile formalistilor ruși, a adaptat cercetărilor sale metodele structuraliste ale Cercului lingvistic praguez, reunindu-le într-un format eclectic, cu aproape trei decenii înainte de instaurarea curentului foarte la modă în deceniul al șaptelea din secolul trecut, lansat de cercetători din mai multe țări europene. Caracostea se convertise în estetician al limbajului, fiind printre promotorii studiului stilisticii la noi, domeniu pentru care își crează instrumente de lucru personalizate și conceptualizate, precum motiv literar, creativitate, expresivitate, plăsmuire, ori încorporate în categorii estetice proprii limbii române. Studiile sale de folcloristică sunt, prin rigoarea documentării, exemplare. Prim planul cercetărilor din variile domenii

(folcloristică, estetică, critică, structuralism, critică genetică, eminescologie, retorică și figuri de stil) evidențiază abordarea metodologică prin tentative de o mare originalitate. Impresionismul cultivat în critica literară apare coroborat de metodele pozitivismului științific, deși autorul studiilor dezvoltă ideea sau intuiția îndeobște la îndemâna tuturor. Rezultatele, însă, le enunță doct, bătând în șaua textului ca să priceapă lectorul. Unele dintre studii, mai ales cele din sfera criticii literare, au stârnit reacții de repingere exprimate cu o sinceritate tipic balcanică și l-au lovit în plin. Cu alte cuvinte, autorul nu „priza” umorul, detesta bășcălia, era foarte acribic punând chiar și în bucatele literare nepretențioase, simple, sarea teoriei. (Să ne amintim de această morgă de factură germanică, adăgând că nici Eminescu, venit de la studii din același spațiu cultural, nu găsește nimic amuzant ori poetic în starea, altfel de efect... depărțeanu a școlilor din județele moldovene unde fusese institutor). Replicile Lui D. Caracostea la atacurile înainte amintite, nu făceau decât să agraveze postura sa de reprezentant al drepte filologii, ținând spada argumentelor pozitivistice ridicată amenințător. Gestica sa a avut ca rezultat transferul sensurilor și semnificațiilor acestei atitudini înspre zona opusă, făcând adică din autorul inclement un fel de alt prototip al cavalerului tristei figuri, ademenit de nălucile litearturii. Tot ceea ce se dorea impozant (în argumentare) era comentat drept „călcat în străchini”, subțirimea spiritului unora dintre aserțiuni devenea acustică a „plesnetului de bici” (sintagmele sunt extrase din articolele lui E. Lovinescu), fapt ce a condus, în posteritate la o retrospectivă majoritar negativă, sporită și de relațiile foarte încordate pe care le-a întreținut cu Al. Rosetti și G. Călinescu. Cel ce avu-se ideea de a realiza un liant între viață și operă prin intermediul mărturisirilor publice, reușise să polarizeze în jurul personalității sale un tip de discurs în care defectele omului erau, cu obstinație, asociate operei. Dacă ar trebui să răspundem întrebării de ce, ulterior, opera sa pare a-i fascina pe unii dintre cercetători și irita pe alții, vom con-

stata că acest invers raport viață/activitate fisurează profilul sau științific.

Și în chestiunea „mărturisirilor” avem o contribuție sau eventual o intuiție demnă de toată atenția, fiindcă abordarea este una aparte. Iordan Datcu prezintă amplu viziunea caracostiană asupra criticii genetice, prin intermediul căreia profesorul bucureștean intenționa să surprindă momentul inefabil al nașterii operei literare din caierul gândurilor, rememorat în fața celui mai avizat auditoriu de înșiși „demiurgii” actuali de creație. Chestiunea dacă acest gest rememorativ poate fi identic și relevant pentru opera în statu nascendi, nu s-a bucurat de unanimitate din partea comentatorilor cărții, unii dintre recenzenți (N. Nițescu) întrebându-se în ce măsură un act artistic unicat și irepetabil, poate deveni, grație rememorării de către autorul lui, mai mult decât un joc secund, ca să folosim formula poetică a lui Ion Barbu. Oricâte semne de neliniște dubitativă ar genera, tentativa merită încercată, deși, cum s-a observat din răspunsurile autorilor, aceștia nu au intrat în totalitate în jocul propus lor. De aceea, mărturisirile nu focalizează exclusiv asupra genezei operei, dar valoarea lor, chiar și anecdotică, merită consemnată. Rămâne, prin urmare, intenția și rezultatele, poate deconcertante, menținându-și însă statutul original și calitatea de a fi un început de drum.

O certitudine o constituie continuarea, în timp, a unor preocupări pe linia celor inițiate de Caracostea. Ne face plăcere să amintim, de pildă, cele șapte volume din seria în curs de desfășurare a Rotondelor 13, un format aproape similar celui deschis în 1932, cuprinzând evocări făcute de astă dată de confrăți ai unora dintre personalitățile marcante ale literaturii române, în intervalul 1971- 2009. Și în aceste cronici asupra evenimentelor trăite și apoi radiografiate retrospectiv, amintirile, jurnalele, mărturisirile intime vin să completeze „fețele nevăzute a literaturii”. Și în acest apariții, cantitatea de anecdotic este substanțială, dar contribuie deopotrivă la culoarea portrețelor, subliniază biografia caracterologică, ori pe cea emoțională a unui scriitor surprinzând

anumite constante fundamentale în structura psihică auctorială, lăsând la vedere trăsături esențiale în creațiile generate de asemenea structuri, trăsături pe care nu le-ar descoperi, prin mijloacele lor, nici critica pozitivă biografică, nici cea fenomenologică.

Mărturisirile organizate de Caracostea și Rotondele 13 pot fi considerate modalități de confesiune literară complementare dovădindu-și, fiecare în felul ei, marea utilitate. În privința Rotondelor, alături de Caracostea trebuie așzat criticul, istoricul literar și memorialistul Șerban Cioculescu, pe care îl numim fără rezerve personajul providențial al noului format ce se derula în sala ovaloidă (Rotonda) a Muzeului Literaturii Române, devenită neîncăpătoare la fiecărui eveniment comemorativ. În locul chestionarelor cu care opera D. Caracostea, aceste reuniuni se bucurau de atenția specială a publicului datorită metodelor folosite de Șerban Cioculescu, eruditul care poseda întinse cunoștințe de istorie și critică literară, dublate de pasiunea anecdoticului, dusă până la ferveare. Prezența lui Șerban Cioculescu în calitate de moderator, a revărsat asupra lor farmecul indicibil al personalității sale. Verva nu de puține ori satirică a lui Șerban Cioculescu, omnisciența sa filologică, via spiritualitate cu care știa să conducă, dar mai ales să întrețină, adăugând ori

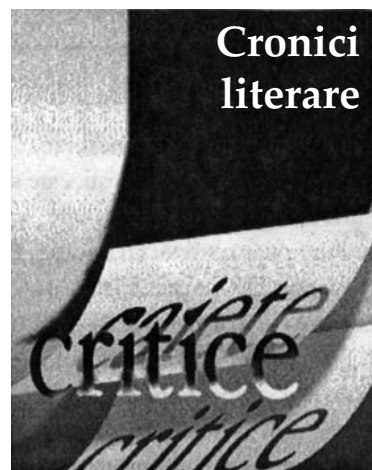
de câte ori se simțea nevoia ingredientele necesare „dregerii” unui discurs prea monoton ori a unei intervenții morocănoase, nu pot fi uitate. Ca și replicile care-l amintesc pe „Șerban cel Rău”, (ex-libris adoptat în urma unei caricaturi și a unui articol semnat de Gheorghe Tomozei), transformate în intervenții fulgurant-polemice atunci când discuția risca să-și epuizeze total combustia. Personalitatea sa fermecătoare, umorul fin, uneori caustic, alteori duios, au transformat mereu atmosfera rotondelor într-un spectacol intelectual de excepție făcând din amintirea lui Șerban Cioculescu, spiritul tutelar al lor. Le considerăm pandantul ideal al mai vechilor mărturisiri.

Noua ediție realizată de Iordan Datcu, a Mărturisirilor literare, consolidează un cap de pod, prefigurând traseul care începe cu intuițiile caracostiene asupra genezei operei. El, traseul, continuă cu viziunea lui Șerban Cioculescu, admirabilă și complementară în privința suportului confesiv, finalizat și organizat teoretic sub denumirea „genuri ale biograficului” de Eugen Simion în cele trei volume masive de comentarii.

Salutăm, de aceea, cartea îngrijită de Iordan Datcu, gândită rotund sub auspiciile augurale ale frumasei vârste pe care a implinit-o în această lună. La mulți ani, domnule Iordan Datcu !

Tudor NEDELCEA*

Mihai Eminescu, Mihai Cimpoi și *Dicționarul său enciclopedic*

Résumé

Densa activitate critică, literară și culturală a lui Mihai Cimpoi, este încununată de recenta carte de excepție extrem de rară (și cu atât mai prețioasă) în cultura română, Mihai Eminescu. Dicționar enciclopedic (Chișinău, Editura Gunivas, 2012). Este o carte monumentală, de 584 p., elaborată de Mihai Cimpoi în cadrul Institutului de Filologie al Academiei de Științe al Moldovei și al Centrului Academic Internațional „Mihai Eminescu”, ultima instituție fiind creată tot de el, la Chișinău, o carte îndrăzneată, necesară, care ar fi putut fi rezultatul unui institut de cercetare academică. Dar, iată, că Mihai Cimpoi a realizat-o de unul singur, în urma unui efort titanic.

Cuvinte-cheie: Mihai Cimpoi, Mihai Eminescu. Dicționar enciclopedic, activitate de cercetare academică, Eugen Simion

La touffue activité critique, littéraire et culturelle de Mihai Cimpoi est couronnée par le récent livre d'exception, aussi rare que précieuse dans la culture roumaine, dont le titre est Mihai Eminescu. Dicționar enciclopedic (Mihai Eminescu. Dictionnaire encyclopédique – Chișinău, Editura Gunivas, 2012). C'est un livre monumental, contenant 584 pages, élaboré par Mihai Cimpoi dans le cadre de l'Institut de Philologie de l'Académie de Sciences de Moldavie et du Centre Académique International Mihai Eminescu., cette dernière institution étant créée toujours par lui, à Chișinău. C'est un livre audacieux, nécessaire, qui aurait pu être le résultat d'un institut de recherches académiques. Mais, voilà que Mihai Cimpoi a réalisé par lui même et tout seul ce grand livre à la suite des efforts titaniques.

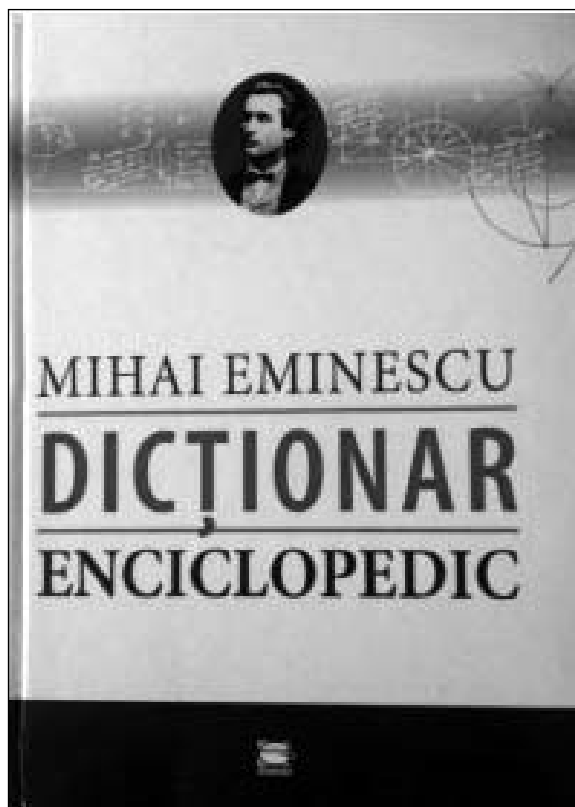
Mots-clé: Mihai Cimpoi, Mihai Eminescu. Dictionnaire encyclopédique, activité de recherche-académique, Eugen Simion

Dintre toți care au scris despre opera și personalitatea savantului de la Chișinău, Eugen Simion l-a portretizat, călinescian, cel mai bine. Mihai Cimpoi are „figura și semnele comportamentale ale unui răzeș din epoca lui Ștefan cel Mare. Voinic, țeapăn, niciodată grăbit, cu vorba domoală [...] Ține drumul drept, pe la mijloc, și, de-i pornit într-o direcție, n-o schimbă până nu ajunge la locul cuvenit. Îmi place la el, între altele, că se ține de cuvânt [...]. Ca un țăran basarabean, hârșit de viață, stă locului și, contrar prejudecăților despre adamismul nostru tradițional, duce lucrurile la capăt. Nu-i place să

construiască din fuga cailor, cum spunea G. Călinescu că am fi făcut, noi, românii, de-a lungul veacurilor, și nu lasă neterminată catedrala pe care a început-o”.

Catedrala despre care vorbește Eugen Simion în cuvânt-înainte este o carte de excepție extrem de rară (și cu atât mai prețioasă) în cultura română, Mihai Eminescu. *Dicționar enciclopedic* (Chișinău, Editura Gunivas, 2012). Este o carte monumentală, de 584 p., elaborată de Mihai Cimpoi în cadrul Institutului de Filologie al Academiei de Științe a Moldovei și al Centrului

* Institutul de Cercetări Socio-Umane “C.S. Nicolăescu-Plopșor” Craiova, e-mail: tudornedelcea2006@yahoo.com

Academic Internațional „Mihai Eminescu”, ultima instituție fiind creată tot de el, la Chișinău, o carte îndrăzneță, necesară, care ar fi putut fi rezultatul unui institut de cercetare academică. Dar iată că Mihai Cimpoi a realizat-o de unul singur, în urma unui efort titanic.

Mihai Cimpoi era îndreptățit să realizeze această „catedrală” eminesciană, studiile sale anterioare fiind chează succesului: *Spre un nou Eminescu. Dialoguri cu eminescologi și traducători din întreaga lume* (Chișinău, 1993, București, 1995), *Căderea în sus a Luceafărului* (Galați, 1993), *Narcis și Hyperion* (Chișinău, 1979, 1985, Iași, 1994), *Mă topesc în flăcări* (Chișinău, 1999), *Esența ființei. (Mi)teme și simboluri existențiale eminesciene* (Chișinău, 2003, Iași, 2007); a coordonat, de asemenea, cele opt volume din *Opere eminesciene* (Chișinău, 2001), a făcut parte din colectivul de editare al vol. I-X, *Corpus Eminescu* (pref. Eugen Simion, București-Chișinău, 1998-2000), a scris, împreună cu Eugen Simion, portretul-sinteză al lui Eminescu din *Dicționarul general al literaturii române* (E-K, București, 2006), a prefăcut

diverse studii, a susținut numeroase comunicări despre Poet etc. Și, parafrazându-l pe Marin Sorescu, pentru ca toate acestea să poarte un nume, Mihai Cimpoi a scris *Mihai Eminescu. Dicționar enciclopedic*.

Despre necesitatea unei asemenea lucrări nu mai este cazul să revenim; cât despre competența critică și analitică a autorului, așijderea. Nu de cărți denigratoare, dar nici de cele care să afișeze un idolatrie deșănțat are nevoie generația de azi și de mâine. Eminescu nu are nimic de ascuns, el se lasă descoperit, cercetat, dar, ne îndeamnă chiar el, „să ne înarmăm mintea cu o rece nepărtinire și să nu surescităm cugetarea”, să avem „inima foarte caldă și minte foarte rece” („Convorbiri literare”, X, nr. 5, 1 aug. 1876, p. 168).

Acest nobil îndemn l-a urmat Mihai Cimpoi. Plecând de la sensul original, grecesc al cuvântului „enciclopedie” (înăuntrul, cerc), exegetul își concentrează întreaga trudă pe cercul eminescian, întrucât „cuvânt-cheie, metaforă obsedantă, simbol existențial fundamental, cercul reiterează, la poetul nostru, cu note originale, proprietățile comune simbolismului universal: mișcarea eternă, care nu cunoaște variații, început, sfârșit, cerul, timpul («uriașa roată a vremii»), cosmosul (văzut ca o sferă), lumea spirituală, divinitatea imuabilă (Centrul = Dumnezeu; cercul = creația)”.

Așa a procedat Mihai Cimpoi și în excelenta *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia* (apărută în patru ediții!): („Literatura română din Basarabia s-a închis în tăcerea propriului său cerc, emblemă prin excelență a mioriticului. Spiritul românului basarabean cunoaște o mișcare circulară, care este aceea a unui fatum asumat”). Forțând puțin, am putea spune că spiritul eminescian, esența ființei, modelat, în proporție covârșitoare, caracterul esențial al basarabeanului și a literaturii sale.

Însuși Eminescu definește cercul ca „herb al eternității”, în care „schema cursului naturii este un cerc de forme prin care materia trece ca prin puncte de tranziție”. Înlăturând unele formulări impuse în literatura de specialitate (pesimism de inspirație schopenhauriană, optimist, romantism thanatologic și elegiac, tradiționalist etc.), Mihai Cimpoi abordează universul eminescian printr-un stu-

diu comparatist și interdisciplinar, în care interpretările sunt pe deplin justificate. „Am căutat totuși să demonstrăm prioritar unitatea ei [lumii eminesciene] și să aplicăm o grilă ontologică”, căci el este poetul „la care identificăm o rostire esențială a ființei”.

Dicționarul enciclopedic este organizat, metodologic, pe mari capitole. Autorul începe, firesc, cu datele biografice (locul nașterii fixându-l la Botoșani), vorbește despre crearea cultului/mitului Eminescu, apoi, alte capitole sunt consacrate „interpretărilor tipologice și categoriale” (clasicismul, romantismul, barocul, simbolismul, clasicitate și modernitate), culturii sale (demonstrată prin personalități istorice, figuri culturale, autori citați sau traduși, eroi literari), mitului și mitologiei (personaje mitologice, păsări, plante, copaci și animale mitice în creația sa), concepției sale filosofice, istorice, sociologice, economice, religioase, pedagogice, lingvistice, consemnând expresiile celebre și proverbele din manuscrisele sale. Urmează analiza eminescianismului („înțeleș inițial ca manifestare a desăvârșirii estetice, apoi a deplinătății culturale și – mai larg – a exponențialității identitare, deopotrivă naționale și universale”), a limbii stilului și limbajului po(i)etic eminescian.

Interesantă – și asta singularizează lucrarea lui Mihai Cimpoi – este modalitatea de analiză a operei sale, pe genuri literare, incluzând însă și notele de curs și de lectură, excerpte, transcrieri, corespondența, în care „notele” la unele titluri sau versuri sunt migălos alcătuite. De pildă, *Sonet satiric*: „este vizat pe un ton virulent, pamfletar, istoricul și scriitorul V.A. Urechea”. Nu sunt uitate nici „exercițiile textuale” din manuscrise (considerate „moloș” de Perpessicius), care aduc „dovada unui proces de exercitare permanentizat”, reale sclipiri de geniu (de pildă: „Și-n a sufletului noapte tu o lampă ai aprins”).

Studii vaste sunt consacrate „odiseii recepțării” sale în țară și peste hotare, personalității autorului „Luceafărului” în viziunea marilor scriitori români (Arghezi, Bacovia, Blaga, Cioran, Eliade, Goga, E. Ionescu, Hasdeu, Camil Petrescu, Rebreanu, Sorescu, Sadoveanu, Nichita, Vieru), omagiilor lirice,

dar și studiilor obiective, pertinente, consacrate antieminescianismului și detractorilor săi.

Eminescologia, constituită istoric, „cu creșteri și descreșteri sinusoidale”, este analizată ca fenomen estetic și social, prin principali săi exponenți (G. Anca, Ilie Bădescu, Anita Bhose, Gh. Bulgăr, I. Buzăși, D. Caracostea, G. Călinescu, I. Chendi, Ciopraga, Cioran, Codreanu, Rosa del Conte, Victor Crăciun, Creția, C. Cubleşan, Zoe Dumitrescu-Buşulenga, N. Georgescu, E. Ionescu, Iorga, D. Irimia, Maiorescu, Dan Mănuță, I. Miloș, G. Munteanu, D. Murărașu, Tudor Nedelcea, C. Noica, Paleologu-Matta, Edgar Papu, Perpessicius, A.Z.N. Pop, D. Popovici, E. Simion, M. Steriade, Titiucă, Todoran, Ungheanu, Uscătescu, Vatamaniuc, Vianu, Vuia, Vieru etc., etc.).

Nu putea lipsi prezența lui Eminescu ca erou literar sau în lucrări de istorie, dicționare și enciclopedii, în muzică, arte vizuale, cinematografie, filatelie și medalistică, precum și edițiile importante ale operei sale, în limba română și în alte limbi.

Mihai Eminescu. Dicționar enciclopedic este opera unui exeget de care însuși Poetul ar fi mândru, o lucrare care se înscrie în pantheonul culturii române, pentru că această lucrare de referință „exclue atât vanitățile și rătăcirile localismului orb, cât și cosmopolitismul arogant și represiv față de miturile spirituale naționale” (Eugen Simion).

Pamfletul arghezian sau “arta de a spurca frumos” (I)

Résumé

Ne ocupăm în studiul ce urmează de analiza prozei pamfletare a lui Arghezi sub aspectul realizării figurilor stilistice proprii grotescului. Este o analiză microscopică la nivelul textelor ce formează un corpus stilistic unitar, texte eşalonate pe o durată de 35 de ani din viața scriitorului. În aceste pamflete, grotescul își relevă apartenența sa la estetica violentă a comicului satiric, al sarcasmului, al trivialului și umorului macabru..

Cuvinte-cheie: scrieri pamfletare, T. Arghezi, estetica grotescului, estetica comicului satiric, analiză stilistică

Nous nous occupons dans l'étude suivant de l'analyse des pamphlets d'Arghezi sous l'aspect de la réalisation des tropes spécifiques au grotesque. C'est une analyse microscopique au niveau des textes qui forment un corpus stylistique unitaire, textes qui sont échelonnés sur 35 ans de la vie de l'écrivain. Dans ces pamphlets, le grotesque relève son appartenance à l'esthétique violente du comique satirique, du sarcasme, du trivial et de l'humour macabre.

Mots-clé: les pamphlets, T. Arghezi, l'esthétique du grotesque, l'esthétique du comique satirique, analyse stylistique

Înainte de a trece la o vedere de ansamblu a tematicii pamfletelor argheziene și la analiza lor aplicată pe texte, să facem niște precizări de istorie literară, necesare situării într-un context mai amplu și semnificativ pentru construcția noastră teoretică¹. Care sunt temele pamfletarului la care revine sistematic? O clasificare tematică ne ajută să urmărim subiectele sau ținutele șarpei pamfletărești: personalități scriitoricești, politice, universitare și culturale ale epocii; instituțiile statului și «arta guvernării defectuoase»; arta literaturii și, în speță, arta pamfle-

tului; femeia jurnalistă sau literată; meseria literaturii și a literatorului; presa, revistele “inamice” și meseria de jurnalist; clericii corupți și venali cu poziții înalte în societate (cunoscute atât de bine chiar din interiorul sistemului clerical); critica literară și concepte literare. Cele mai numeroase se referă în mod firesc la viața literară, scriitori, critică, reviste și concepte literare. Toate aceste teme sunt jalonate în diacronie pe o perioadă de treizeci și cinci de ani, între 1911 și 1946-1947. În intervalul menționat semnaturile scriitorului variază de la perioada înce-

* Academia de Studii Economice București, Catedra de Limbi Romanice și Comunicare în Afaceri, e-mail: alunitzacofan@gmail.com.

¹ Folosim antologia de pamflete, publicată și îngrijită de Mariana Ionescu (Minerva, București, 1979), pentru alcătuirea căreia au fost selectate articole din volume apărute anterior (*Scrieri*, ediția definitivă, vol. 19, 20, 23-26, 31 ; *Pagini din trecut*, Ed. de stat pentru literatură și artă, 1956 ; *Lume veche și lume nouă*, Edit. Tineretului, 1958) și câteva apărute în periodice și tipărite pentru prima dată în antologia de față (precum *Arhiereul Sofronie Vulpescu Craioveanul*, *Konon episcopul*, *Doi episcopi noi*, *Profesia unui rege*, *Din Biblia apocrifă*, *Un răspuns*)

puturilor și până la perioada consacării. Primele articolele sunt semnate de ierodiaconului Iosif N. Theodorescu, de ex-ierodiaconul Iosif (după părăsirea cinului bisericesc) sau prin pseudonime de ocazie precum *Doctor Mistigri*, *Bloc-Notes*, *Spectator* și, mai târziu, sunt încheiate prin temuta abreviere, T.A., ori prin menționarea integrală a pseudonimului redutabil, T. Arghezi. O privire sintetică asupra revistelor la care a colaborat, în ordinea cronologică stabilită de autoarea antologiei, ne arată un scriitor extrem de harnic și ocupat : *Viața socială*, *Facla*, *Seara*, *Cronica*, *Hiena*, *Adevărul*, *Ramuri*, *Hiena*, *Cugetul românesc*, *Națiunea*, *Lumea*, *Adevărul literar și artistic*, *Scrișul românesc*, *Informația zilei*.

Unele, de exemplu revista *Facla*, ca dovadă a obiectivității gazetărești, îl publicau atât pe Arghezi, dar și pe adversarul lui, mai târnărul Eugen Ionescu. Gazetar agresiv și temut în epocă, de o vervă inepuizabilă și de o inventivitate lexicală prodigioasă, Arghezi este un polemist fără egal, deși nu singular. Ca director și creator al *Biletelor de papagal*, cu un format inedit, liliputan, a promovat literatura de calitate și și-a deschis porțile mai tinerilor condeieri precum Eugen Ionescu, M. Blecher, Geo Bogza, Eugen Jebeleanu, Emil Botta, Sașa Pană, Urmuz ș.a..

Procedeele literare folosite în pamflet nu diferă față de cele inventariate până acum în proza sa scurtă și romane, deși se poate lărgi paleta lor prin nuanțări specifice acestor proze speciale de luptă: «*litterature de combat*», am putea spune parafrazând o celebră sintagmă din critica lui A. Thibaudet.

Primul mare domeniu de interes polemic pentru "spadasinul" Arghezi este chiar *literatura*, o pălărie destul de largă, unde intră deasemenea teme derivate : disocierile și delimitările față de *conduita confrăților de breaslă*, *meseria de ziarist* și obiceiurile autohtone ale revistelor (teritoriul presei), *arta pamfletului* și *arta literară* (definirea și dezvăluirea viziunii scriitorului), *destinul cărților* (situația bibliotecilor, promovarea culturii). Discursul pamfletarului Arghezi reprezintă ruperea oricărei măsuri într-un stil al furiei

zgomotoase și spumegătoare. Pamfletul arghezian este semnul unei *contestări totale* : nu cruță nimic, nici valoarea, nici idealul, nici absolutul și descoperă golul, nimicul ascuns atât în cele reale cât și în cele transcendente. Umoarea, pasiunea, atitudinea morală își subordonează toate frazările artistice. Violența pamfletară își caută propriile ei căi, nefiind o simplă exprimare a afectelor pasionale, o expresie excesivă și pasională încrustată într-o *argumentație a contrarior*. În violență triumfă o libertate absolută, fiindcă ea înseamnă revoltă, ruptură cu convenția, cu legea, cu prestabilitul, excesul înlocuind întotdeauna moderația.

Tehnica pamfletarului prevede, mai întâi, sfărâmarea banalității convenționale a vorbirii și batjocura pare insuficientă pentru a lua în răspăr o persoană odioasă. Mânia enormă, exterminatoare, se servește de acumulări de determinări ce trec de la simple epitete la ilustrări din ce în ce mai fabuloase până când se pierde în fantasticul ororii. Injuria și ironia se îngroașă trecând de la neverosimil la absurd. *Gradația* tinde spre un climax ce virează rapid spre opusul său, un *anticlimax*, și își cucerește consistența, bazându-se pe acumulări, repetiții, exagerări, încălecări de imagini, de metafore. Figura prin excelență este hiperbola (ca procedeu de șarjare excesivă, prin mărime strivitoare), dar nici litota (este prezent același exces, dar, contrar, al reducăției) nu este absentă, susținută fiind și de alte *metalogisme* (*figuri ale gândirii*) ca *repetiția* (folosită pentru a accentua, a îngroșa anumite idei, imagini etc), *enumerarea* (a cărei unitate este spartă, prin infiltrarea unui element heterogen, contrastant ca proveniență față de restul), *antiteza* (dar la Arghezi nu e vorba de antiteza romantică, ci de o viziune dihotomică dură în alb și negru), *climaxul*.

Manifestare umorală răvășitoare, pamfletul este expresia unei exasperări stilistice ale cărei figuri recurente sunt *oximoronul* și *antifraza* (specifică ironiei, metamorfozată la Arghezi în sarcasm virulent, șarjat). Scopul satirei pamfletare este de a pedepsi în oameni viciile, prostia pretențioasă, incompetența și impostura profesională, dar pamfletul arghezian depășește această finalitate

strict punitivă, care se raportează la actualitatea producerii lui. El devine artă, fiindcă "trăiește prin sineși, ca romanul, epopeea sau satira - și poate fi cultivat pentru frumusețea lui, ca un ficat într-un bocal" (v. art. Pamfletul - p. 131). Destul de dificil de realizat ("a înjura e o artă literară tot atât de spinosă ca și lauda" - p.130), pamfletul are o seamă de caracteristici indispensabile estetizării sale : compoziție riguroasă și grijă față de detalii, selecția atentă a cuvintelor, exactitatea raporturilor dintre intenții și redarea lor în plan ideatic, adecvarea permanentă a conținutului tăios la forma dinamică și plastică. În orice caz, el trebuie ferit de "morfoleala literară", de scrisul "fără râvnă, fără dogoare" (p. 132) pentru a se putea impune din punct de vedere estetic, într-o retorică a negării care își fixează drept țintă deprecierea unui individ.

În buna tradiție a scriitorilor moraliști care scriu pentru educa gustul și atitudinea maselor, Arghezi angajează pamfletul pe un traseu clar pedagogic, provenind din clasicele metode ale comicului care mizează pe diferențele dintre suprafață și adâncime, dintre chintesență și aparență. Când între cele două există o breșă evidentă, o spărtură de netrecut, pamfletul lărgeste această distanță pentru a accentua și a arăta ridicolul, șarjând caricatural și grotesc orice persoană nedemnă care constituie ținta lui: "Orice personaj care poate deveni subiect de pamflet este, într-o măsură oarecare, ridicul prin diferența dintre calitatea lui socială, dintre așteptări și calitatea reală. Tot pamfletul se inspiră din această singură diferență: condeiul se vîră aici și scobește lărgind: poteca sufletului este deschisă."²

Pamfletul este o formă de critică socială a tarelor și viciilor și o formă de a te implica activ în viața socială și politică a țării³, de a nu lăsa lucrurile să curgă pe un făgaș găunos și păgubitor, chiar dacă asta înseamnă să lupți împotriva curentului de opinii comune, general acceptate, sau împotriva prejudecăților, de unul singur. "A slobozi

condeiul în răspăr presupune mai mult decât a lansa o simplă critică la adresa unei persoane sau a da o replică acidă unui adversar, înseamnă a intra în contra curentului de opinii generale, a te lupta stăruiitor cu morile de vânt ale degradării morale, a duce, ca într-o campanie militară, lupte continue împotriva Răului și a lumii decăzute: "Pamfletul reprezintă un gen literar. El e un fel de-a slobozi condeiul în răspăr. Nu ajunge să scrii că domnul Mihail Dragomirescu e un Păcală universitar, ca să fi și scris un pamflet. Acest lucru e unanim recunoscut, și totuși această cunoștință nu este un pamflet. Pe de altă parte, nici domnul Dragomirescu nu este un pamfletar pentru că dă despre domnia sa impresia - să zicem - că ar fi așa ceva, cum s-ar spune, mai pe departe, ca un prostănac. Pamfletul însă trebuie să lase el această impresie, că personajul - să zicem Ix - de care se ocupă, este cum ziserăm cu două-trei rânduri mai sus."⁴ De fapt, în această capacitate de convingere prin plasticitatea expresiei stă și valoarea estetică a pamfletului,

2 V. ediția citată, Tudor Arghezi, Pamflete, Editura Minerva, București, 1979, p. 9

3 Zice Arghezi: "pamfletul săvârșește, și pentru artă și pentru știință, și pentru compensațiile necesare vieții sociale, opera lui de învigorare" (Op. cit., art. Pamfletul, p. 8)

4 Ed. cit., v. supra, p. 9

care se folosește mai ales de acele nivele lexicale ale limbii, considerate neliterare, în care intră argoul, familiarul, insulta, imprecăția, scabrosul, vulgarul, coprologicul. Limbajul conotat negativ sub aspectul artei literare, nepoetic, neliterar, intră în teritoriul estetic al grotescului, care încearcă o asamblare de contrarii și antiteze. Prin amestecul și dozarea atentă a acestora se obține estetica duplicitară, ambiguă, a râsului grotesc, de umor negru, râsul scrâșnit de lucruri serioase și dureroase, de situații angoasante și amenințătoare. Acoperind, în planul reprezentării, realități dintr-o actualitate istorică, pamfletul arghezian izbutește să depășească această latură perisabilă și să devină artă literară, printr-o compoziție riguroasă și prin migălirea plină de inventivitate a unui limbaj artistic scânteietor și inimitabil.⁵

În centrul pamfletelor se află mai mereu o persoană reală transformată în personaj de "poveste". Portretistul Arghezi se consideră un justițiar, deci tonul general va fi radical, drastic, plin de cruzime, cu participarea umorilor belicoase și, în același timp, nu va lipsi din el perspectiva axiologică, căci arta portretistului se înrudește, ca în clasicele fiziologii, cu preocupările de moralist. Nu contează obiectivitatea portretistului, ci "sinceritatea" lui, iar portretele cel mai bune, departe de a flata personajul portretizat, îl critică, îl blamează, îl desființează. Artă portretistului este una a asediului și atacului. Portretul lui Arghezi înseamnă secționarea prin câteva tușe acide a materialului uman supus "chirurgiei" pamfletare. De aceea, trăsăturile fizice și morale sunt amestecate, iar caracterul compozit al descrierii fizionomice nu reconstituie simpla înfățișare a persoanei, ci o surprinde într-un maëlstrom existențial. Părtinitor până la exces și absurd, portretistul este mai curând un văzător "daltonist" în natura omenescului și-i exhibă nemăsurat cea mai mărunțică meteahnă, defect sau hibă. Grotescul se face simțit tocmai prin prezența elementelor de fizionomie animală, a combinațiilor contrastive ire-

conciliabile (marcat stilistic prin oximoron) și a formulărilor ilogice absurde, specifice stilului arghezian.

Să coborâm în pivnița textelor, să cercetăm mai îndeaproape aceste modalități de realizare stilistică și să le degustăm, barthian sau nu, în întreaga lor splendidă carnalitate. E important să precizăm că Arghezi este folosește conștient de "împărechierile disparate" (p. 270) de *elemente*, preluate, cel mai adesea dintr-o *figurație animalieră*. Pentru el există în mod clar o estetică a "împărecherilor" scrâșnite, a potrivirilor discordante, a ambiguității formelor. Cele mai detestabile vicii pe care le veștejește fără a obosi, la aceeași tensiune înaltă a reacției viscerele de respingere, sunt prostia, lașitatea, lichelismul (social), lingușeala, mitocănia, brutalitatea, netrebnicia, gregarietatea, îngâmfarea ("ifosele și fumurile" - p. 130) bovarismul, sterilitatea (biologică și creatoare).

Omul care-și falsifică identitatea, și-o ascunde (ipocritul, fățarnicul) sau se vede

5 Art. Pamfletul: "E un gen literar jumătate actual și jumătate etern. Incape în el actualitatea, atît cît Margareta încapă în Faust. Eu un gen iute și viu. Apar o mie de poeme frumomoase și abia se citează un pamflet suportabil" (p. 131)

altfel decât este (bovaricul), este obiectul sarcasmului său dezlănțuit, vorba lui preferată fiind: "îi este greu morcovului să facă fragi" (p. 130). *Corcitură (amestecul de identități)* îi stârnește o aprigă repulsie și-o încondeiază printr-un amestec de materiale imunde: "Ce-mi place mie, jupâne, e că nici un dobitoc cum îi zicem noi, deștepții, nu ia pielea altuia, penele altuia, glasul altuia și că fiecare rămîne ce este, știind că de multe ori i se trage moartea pentru că vrea să fie numai ca el.(...) E cinstea lui să nu se corcească, maimuțărind o fire ce nu-i a lui și tînjind să fie ce nu este. (...) Asta-i boieria mea: cinstea și adevărul" (*Ireversibilitate*, p. 278); "Te uiți la el și-l umpli de cusururi. Ochii sunt ori albaștri ca zerul, ori unsuroși la comisuri, punctate cu o secrețiune. Gura buzată indecent lasă untură. Nasul, ce nas infect! Palma e umedă și-ți mîzgălește strîngerea de mînă. Ce-o fi de picioarele lui în ciorapi? In sfîrșit, insul e gata lichidat și-ți pute și de departe și la telefon. (...) contactul cu limitele lui cerebrale ajunge o tortură. (...) *un neg cu mustață*, de o scursoare sufletească, de un vîrf de limbă îmbălat, de un rînjit, de un hohot de voce stridentă ori de un zîmbet lin. O singură muscă în cazanul cu lapte de pe cuptor și te face să-l arunci." (*Cauza cauzelor*, p. 279-280); "Ceea ce jignește la om și cu deosebire la omul civilizat e aptitudinea lui de a schimba cîte nasuri dorești și oricîte oraze, pe care le poartă cu sine, în buzunar. Tehnica transformării, atît a fizionomiei cît și a capului cu totul, a dus la perfecțiune de matriale, subțiate treptate, pînă la a le obține aproape abstracte (...).fără să incomodeze mai mult ca un pachet de țigări" (*Cu ce se mîngîie un imbecil*, p. 275). Evident, simpatia scriitorului se îndreaptă spre simplitate, claritate, natural, spre identități nepervertite și cunoscătoare a limitelor proprii, spre lumea preafericită a plantelor și a necuvîntătoarelor care știu face un singur lucru și-l fac perfect: "ce bine te simți între necuvîntătoare și nescritoare. Fiecare pasăre piere pe limba ei. Curcanul nu face ca pitulicea, vrabia nu vrea să fie privighetoare, broască numai în favulă se umblă cît vaca. Cireșul nu dă caise, ciuperca nu face frunze, crăița își păstrează mirosul ei și nu

ia cu împrumut aromele crinului și ale rozei. Te duci cu coșul de papură și aduni ouăle găinii: ea nu dă portocale, nici mingi" (*Cu ce se mîngîie un imbecil*, p. 276). În relația antinomică, perversire și neprerversire se alătură un șir de alte sintagme binare ca nenatural - natural, oraș - sat, civilizație - natură, cea din urmă avînd un iz de sămătorism idilizant, în genul reveriilor sadoveniene în fața purității caracterelor umane și a naturii: "Ce bine mă simt între animale și cît de respect! (...) Și ce frumos miroase și baliga asta cinstită! Cînd mă trimiți, jupîne, cu laptele, în oraș, de-abia aștept să mă întorc la vitele noastre. Acolo pute, jupîne. Și nu-i o putoare simțită atît cu nasul, cît cu sufletul, jupîne. N-aș da o sută de domnișori cu carte pe o singură vacă proastă, care nu știe a scrie și citi jurnale. (...) Atîta știe să facă, lapte, dar îl face curat, feciorelnic, bun de gust și alb. Apoi, găina își dă oul, întotdeauna la fe și parcă venit din stele, jupîne. Ursu latră, atîta știe, dar latră bine. Mîța toarce. Cocoșul cîntă. Bibilica își grăiește cuvîntul ei: știe numai un cuvînt, dar nu și l-a călcat niciodată." (*Ireversibilitate*, p. 277). Printre simpatiile lui Arghezi se află și țăranul, mai aproape de firescul naturii decât elita intelectuală care pretinde a ști cum decurge viața la țară și munca țăranului. Țărănimea, ca grup social, este un "abstract" pentru scriitorii "poporaniști" și oamenii politici, iar țăranul un preafericit pe care aceștia îl admiră de departe în cadrul vieții lui idilice de la țară, fără ca "admiratorii" lui să o cunoască în mod real." «Ce fericit e țăranul și ce dobitoc e că nu-și înțelege fericirea!» Fericire cu bube, cu mortalitate, cu praf în gură, fără apă, fără baie, fără cămin sănătos, fără pat." (p. 222) Țăranul, "dobitocul nostru literar" (p. 222), este demitizat și dezidilizat. Statutul lui va fi și el valorizat pozitiv în lupta cu imaginea clișeizată, urmuziană, adoptată de scriitorii naționaliști care-l văd "ca un *tub digestiv prevăzut cu o tîrtăcuță, care simulează capul, și o traistă marsupială, încăpătoare pentru procreație.*" (*Literatura și omul de rînd*, p. 222). Arghezi experimentează, într-o lectură publică unde publicul erau...sătenii, existența inteligenței și sufletului poetic al țăranilor, al receptivității lor față de marea lite-

ratură, când le citește din Eminescu *"Din negurile vremii"* și din Baudelaire *"Les Fleurs du mal"* și, în același timp, demonstrează reacția critică a aceluiași public, plictisul politicos față de "literatură adresată poporului, sătenilor": "Cele mai multe pagini pentru țărani au lăsat ascultătorii plugari indiferenți. Incepuserăm să descoperim pe fețele lor o politicoasă poftă de căscat. Pe neașteptate, le-am citit *Din negurile vremii* de Eminescu. Oamenii s-au mișcat o dată. Le-a plăcut ca un covor frumos și au surâs. Supremă și tragică experiență: le-am citit din *Les Fleurs du mal*. Uitând că erau și cîteva domnișoare de față, sătenii au admirat, după rit, cu o înjurătură, și ne-au rugat să le mai citim." (*Literatura și omul de rînd*, p. 221-222). "Iubirea" politică față de țaran este o formă goală de conținut și Arghezi o ia în deriziune printr-o formulare antitetică, grotescă, în care "coabitează" acțiuni ce se bat cap în cap și, firește, se anulează reciproc într-o formă de non-existență: "Idealul constă în a-ți iubi puternic poporul în fiecare zi cu condiția să nu-l vezi niciodată" (p.221) Și asta în condițiile în care politica înseamnă a te prefăca că te ocupi de lucruri productive, importante și serioase, când, în realitate, politica este o ocupație a celor "fără meșteșug" sau fără ocupație: "Politica este un meșteșug de a căuta aptitudini pentru meșteșugurile cele mai opuse unei similitudini de meșteșug" (p. 221)

Un alt grup țintă al deriziunii pamfletare a lui Arghezi sunt femeile gazetare sau femeile "literate", care neagă cu înverșunare natura lor sexuală, nu vor să trăiască "la mîna casnică a gândirii" și își pervertesc firea într-o ocupație jurnalistică, întemeind "un zmeu turcesc" (o revistă, o gazetă) sau ținînd conferințe pe teme feministe. Critica șarjată al lui Arghezi contra "palavragiilor" de ambe sexe care țin conferințe unde "conferențiarul spune totdeauna banalități, iar ascultătorul se agață mai lesne de mustață decît de «concepția» vorbitorului" (p. 180) este învăluită de un umor acid: "Femeile care au izbutit să scape din gineceu țin conferințe. Țin conferințe bărbații care n-au izbutit să intre în gineceu" (*Palavrageală și palavragii*, p. 179). Denaturarea firii sexuale

a omului prin ocupații culturale, pentru care unii inși (unele femei închipuite mai ales!) nu-s făcuți, reprezintă o falsificare și o pierdere de identitate. Doamnele și domnișoarele care fac reviste, ocupându-se pline de importanță câte o oră-două pe zi de meșteșugul scrisului, sunt oripilate că după ce se străduiesc o săptămână "de-abia cade-n palme o coacăză neagră caprină" (239). Degradarea artei într-un excrement caprin are loc când cea/ cel care se ocupă de scris nu are nici artă, nici meșteșug. Și pentru că toți neaveniții încearcă cu degetul ...oceanul artei literare, fără să considere că mai este nevoie de multă învățătură și de multă muncă. Dovadă a imparțialității sale, Arghezi îi atinge șfichiuitor și pe "autorii de zile mari" nu numai pe "feministe", pe aceia care se pretind scriitori și au "o idee la un an o dată" și scriu "numai la Crăciun,, la Paști și la Anul Nou, dacă nu chiar și la Bobotează, necesari, ca, de cîteva ori pe an, chivuțele" (*Literatura de Paști*, p. 86) Să amintim că, pentru Arghezi, a scrie este și meșteșug - tehnică -și artă - estetică, în interstițiul dintre ele intervenind munca aisduă, sensibilitatea artistului și cunoașterea precisă a modalităților de exprimare a artei literare. Ridiculizarea "prețioaselor ridicole", care pretind că este sub demnitatea lor de a se dedica unui bărbat sau unei familii, este surprinsă într-un tablou de un realism caricatural și de un grotesc absurd care rezidă în conflictul dintre un comportament sexual natural și unul nenatural, ce constă în deturarea pulsionilor sexuale prin discuții filosofice referitoare la capacitățile intelectuale ale suspinătorului, la care se aliniază și întrebările financiare legate de "cheagul" material al pretendentului: "Să iei, auzi, mata? un bărbat. Să te ia la el acasă. Să te ducă să te ție cu el în patru ochi într-o odaie. Să nu se știe la club ce ți se întîmplă în momentul dispariției și numai să se bănuiască, să nu fie martori de la cer, să trăiești izolată o noapte întreagă, nopți întregi. Inconștiența inconștienței! să te întîlnească doamnele babe, să te cerceteze și să audă răspunsul monstruos că a fost bine și că e din ce în ce mai bine. Femeia trebuie educată și înarmată și împotriva propriilor ei

defecțiuni. Sexul e o iluzie amară, el nu durează pînă la vîrsta drepturilor cucerite. Mai bine renunțăm și ne ocupăm de o foaie săptămînală. La urma urmei ce este sex? Cei dragostea împărtășită? Eu, doamnă, nu știu. Am fost și eu tînăra negreșit, cu toate că de! nu covîrșitor de ispititoare - dar n-am făcut ce aud că se petrece. Eu discutam despre existența lui Dumnezeu și nu-mi pierdeam sîngele rece. Dacă un amic voia să mă inducă în hipnotism sexual, eu îl întrebam la ce croitor și-a făcut jacheta, cît a dat pe covor, cîtă chirie plătește și ce a citit din Jules Mi chel et. Înțelegi că nu era încurajator. Am văzut tineri politicoși, sculîndu-se brusc în picioare, dregîndu-și cravata și aprinzîndu-și o țigară pentru că își aduceau aminte subit de o treabă uitată" (*Zmeul turcesc*, p. 241) Și unde se află adevărul ființei și adevărul artei în tot acest galimatias existențial? În aceste circumstanțe, adevărul nu mai e nici Binele (morală), nici Frumosul (estetica), ci un angoasant raport între cunoaștere și oricare element indiferent sub aspect valoric, o grotescă echivalare a unei valori cognitive (adevărul) cu o non-valoare (culinară): "sublimul efort de amestecare a cernelei cu hîrtia nu avea nici o însemnăta-

te. Adevărul merge încet, e știut, dar cîteodată el merge cu mult prea încet și, dacă te uiți bine, parcă nici nu se mișcă. Sînt adevăruri mototolite și zăcute, *adevăruri*, să mă ierți, *plăcîntf* (*Zmeul turcesc*, p. 242)

Galeriei de fizionomii golite de substanță li se alătură personajul colectiv al neomului, al nemernicilor, ticăloșilor și lichelelor de duzină, simbolizate de ploșnițe, năpârci (șerpi), limbrici și gândaci. Purtătorul de măști și perfidii, de necinste și ipocrizii se află la antipodul dramatic al omului-om și al dobitocului (în sens propriu de animal) neprefăcut. Antinomia se realizează pe o axă în care la un capăt se află omul dintr-o bucată (omul dintr-o bucată) și la celălalt capăt se găsește omul vulgar, o varietate de obraze suprapuse și de aparențe hidos-obiectuale, grotești, animaliere: "Subt oblăduirea zisei inteligențe, omul vulgar poate să fie dublu, triplu și la nesfîrșit variabil, în acelaș timp și obiect, zbatîndu-se între aparențe și samsar al tuturor stărilor sufletești, lucrînd fără marfă proprie și capital. El riscă o mască luată de la altul. O mască plînge și alta înșeală: cîte cinci obraze suprapuse, lepădate și reîmpărechiate: sentimentalul și licheaua, devotatul și canalia. (...) Nu e

șarpe omul cu chibzuiala piezișe, dar pe furis - e om, o m ce numai se despoaie ca șarpele. Uită-te la el: pielea i s-a zbîrcit și joacă pe hîrca uscată, ca un ciorap lăbărțat, cîrpit în găurile strîmbe. Li bate pleoapa vîntă pe care o atinge cinstita-ți căutătură." (*Omul om și neomul*, p. 262-263). Fizionomia compozită a omului netrebnic, mizerabil, ticălos și parșiv, se apropie de bestiarele medievale, într-o multitudine de categorii de la mincinosul de meserie, cu false admirații, la hoțul (arivistul) de poziție socială și la poltronul iresponsabil: "Năpîrcă ți-e numele colectiv, omule netrebnic, repetat în multe fețe, de la șarpele spîn la șarpele flo-cos, de la vierme la rîmă, mușiță, larvă și lindin. Ce dulce te apropii și ce surîsuri îți dilată gurița, ție, cleui cu ochelari de urechi, care ți-ai făcut un cap de copil idiot la patru-zeci de nai, eczematos, zgîit în două lentile de miop. (...) ca să -i fletezi vanitatea și să afle că și ce arunca din el îți era scump. L-ai hoțit și l-ai tîlhărit fără să știe, ai adunat avere și-i mai mulgi și astăzi mormîntul. Tu ai în tine, năpîrcă, mai multe jivine, și diho-rul, și hiena și un păduche. Te aștept să te retez în două cu nuiău, tăvălit." (*Năpîrca*, p. 264-265). Ca de obicei, individul detestat este structurat heterogen: "Tu ai în tine, năpîrcă, mai multe jivine și dihorul, și hiena și un păduche" (*Năpîrca*, p. 265), iar contras-tul prin care este redată sfîșierea ireconci-liabilă este memorabil, între sacru și imund, o coabitare tipic grotescă: "Ți-ai pus ucile pe obrazul meu de fecior răstignit. Ți-a sunat ceasul, năpîrcă. Il ascuți? A bătut ceasul tău din cimitir" (*Năpîrca*, p. 267).

Portretistul echivalează omul "căzătură" cu animalul (târător sau imitator servil, ca maimuța, fără gândire și, recte, fără origina-litate) din rațiuni de asemănare fizică, morală și comportamentală, toate mon-

struoase, prin luarea în răs a cunoscutei teo-rii darwiniste: "Cu toate că, scoborîtor, zice-se, din maimuță, omul nu o amintește nor-mal. Unii reprezintă direct gorilul, cimpan-zeul, cinocefalul. Șarpele e prezent în ochii întunecați ai pizmașului, care neavînd cura-jul să asasineze, mușcă și neputînd mușca, se dă la om cu gingiile goale și cu limba căs-cată. Șarpe surogat. În bucătăriile rîncede gîndacii bruni fug de lampă cu cîte un ou îndărăt: subsecretar cu ghiozdan." (*Otrava*, p. 269). În plus, ca și cum n-ar fi suficientă degradarea animalieră, pamfletarul aduce tușe din ce în ce mai puternice și tari din zona descompunerii organice, a imundului excremential, coprologic: "Anumită poză de ziar se asimilează cu opera cățelului pe o suprafață netedă, alunecînd pe rădăcina cozii ca-n tobogan, cu o intenție de higie-nist. Asemănările sunt în general și fizice și morale, dar la scheme precise corespund caracteistice identice. Și reacțiunile sînt identice. Conversînd cu cîte cineva, te ștergi involuntar dedesubtul scaunului pe picioa-re. Ai impresia inconștientă că ai călcat în ceva și te-ai umplut. Ți se prezintă un domn corect, priceput în poezie, muzică și pictură, și-ți miroase a șoarec. Are adențe cu șobo-lanii." (*Otrava*, p. 270). Limbajul injurios și trivial, înjurătura neaoșă, se dezlănțuie în binecunoscutul portret al baronului Manfred von Killinger, ambasador al lui Hitler la București, pentru care autorul a fost internat în lagărul de la Tg. Jiu. Atacurile la persoana acestui odios nazist cu aere dictatoriale nu sunt singulare⁶, dar pamfletul lui Arghezi a fost (și este) cel mai puternic în expresia lui estetică, dovadă a acestui lucru fiind și pedeapsa suferită de autor. Secvențele din care se compune por-tretul debutează cu *duritatea termenilor inju-riosi* ("Ce semeț erai odinioară, dragul meu,

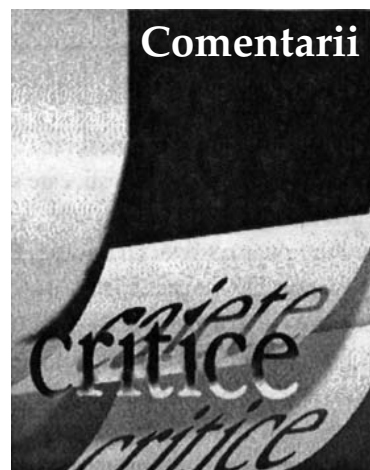
6 Într-un studiu despre social-democrația românească din perioada de dinainte și din timpul celui de-al doilea război mondial, studiu intitulat "*De la Tudor Arghezi la Ștefan Baciș sau de la pamfletul în proză la pamfletul în versuri*", Mircea Popa reproduce și două pamflete versificate ale lui Șt. Baciș (scriitor român și profesor universitar din diaspora care-și va sfîrși viața la Honolulu), mult mai slabe estetic față de expresia răscolitoare argheziană. Cităm și noi dintr-unul din aceste pamflete versificate anti-Killinger: "Erai tiran și fanfaron/ Ca un nazist autohton/ Un soi nedefinit de tip, / Cu cioc și brațe de polip,/ Produs hitlerian sadea.../ Și nimeni nu te întrecea/ În meseria-ți de hinger, / Baron Manfred von Killinger" (în rev. *Nord Literar*, nr. 9 - 10 - / sept. 2011, format pdf http://www2.nord-literar.ro/index.php?option=com_content&task=view&id=1093&Itemid=41)

de n-ai mai fi fost. Și ce moji! ce mitocan! ce bătăran! Nu te mai recunosc" - *Baroane*, p. 267) și continuă cu *elemente anatomice animaliere* ale unui monstru de pradă ("Botul nu-ți mai e așa de gros, fălcile ți-s mai puțin dolofane și ai început, Doamne!, să și surîzi cu buzele alea groase, șterse de unsoare. Ceafa și s-a mai tras, gușa s-a mai moderat, burta caută un relief mai apropiat de spinare. Nici părțile de dindărăt nu mai sunt atât de expresiv dominante, dedesubtul croielii scurte" - *Baroane*, p. 267), ca să ajungă la *acumulări gastronomice rabelaisiene* ("Cred că nu mai ieși dimineața patru cafele cu lapte, o halcă de șuncă și opt prăjituri, cu care ți-ai pus din nou în funcțiune intestinul gros, anemiât de răbdări prăjite. Te umpluseși bine, pînă la rîgîială." - *Baroane*, p. 267). *Hiperbola* și *oximoronul* ("nobilă spurcăciune") nu întârzie să apară susținând tonul vehement pentru ca efectul să fie cât mai strivitor și mai grotesc în descrierea nulității "senioriale" și politice: "Mi-ai împruțat saltea pe care te-am culcat, mi-ai murdărit apa din care ai băut și cu care te-ai spălat. Picioarele tale se scaldau în Olt și mirosea pînă la Calfat, nobilă spurcăciune!" (*Baroane*, p. 268). Grotescul se formează, de fapt, din cumulul tuturor acestor procedee specifice infradiscursive: elementele heteorgene, acumulările rabelaisiene în climax, iar la nivel stilistic hiperbola (reprezentând excesivul atât de tipic pentru grotesc) și oximoronul (ca antiteză a unor părți ireconciliabile). Portretul baronului crește monstruos dintr-o suită de negații ale distrugerii și desființării a tot ceea ce se află pe axa pozitivă a binelui și frumosului: "Mi-a ieșit o floare-n grădină, ca o pasăre roșie rotată, cu miezul de aur. Ai prihănit-o, i-ai pus labele pe ea și s-a uscat. Mi-a dat spicul în țarină cît hulubul și mi l-ai rupt. Mi-ai luat poamele din livadă cu carul și te-ai dus cu el. Și-ai pus pliscul cu zece mii de nări de stînca izvoarelor mele, și le-ai sorbit din adînc și le-ai secat. Mocirlă și bale rămîn după tine în munți și secetă galbenă pustie în șes. Și din toate păsările cu graiuri cîntătoare, îmi lași cîrdurile de ciori." (*Baroane*, p. 267). În textul analizat, observăm două tipuri de hiperbolă și trebuie să relevăm dubla ei

funcționalitate. Pe de o parte, avem hiperbola care atinge monstruosul fantastic (pe o axă valorică negativă) și în acest sens ea se leagă de grotesc, iar, pe de altă parte, avem hiperbola care surpradimensionează calități pozitive cu scopul de a sensibiliza imaginația receptorului. Atît timp cît hiperbola se limitează la dezvăluirea unor valori pozitive, ea nu are legătură cu grotescul. Însă, dacă hiperbola este pusă într-o relație antagonică cu trăsături negative, atunci ea devine grotescă. În ceea ce privește oximoronul, care are capacitatea de a asocia elemente contradictorii (cu neputință de combinat în mod obișnuit), el sporește dezordinea unei lumi absurde, în criză, în agonie și în descompunere. În același timp, el face să explodeze ierarhiile cunoscute, răsturnând lumea știută și introducând elemente de iraționalitate. Cîteva exemple din literatura pamfletară a lui Arghezi: "ascuțitul gingiei" (p. 130), "diavol dumnezeiesc" (p. 102), "imberb bătrîn" (p. 268), "nobilă spurcăciune" (268), "belferii cu unu și patru picioare" (p. 152), "viteaz de cocărie presărat cu anason" (p. 6), "vechi tineri" (p. 31), "adevă-ruri...plăcînți" (p. 242), "o lugubră generozitate" (p. 158), "floare purulentă" (p. 45), "azur de mușama" (102). Descrierile, definițiile și potretizările care cuprind comparații absurde în genul "cuțitului fără mîner" accentuează non-existența și desființează obiectul-țintă. De pildă, despre "talentul" oratoric (sau elocvența grandilocventă) a lui Gheorghe Cantacuzino ni se spune că e "ca o mașină de cusut care a tighelit fără stofă și fără ață în gol" (p.6), iar în alt loc că "rostea totul și nu grăia nimic" (p.6). Sau despre discursurile ex-cathedra ale profesorului Mihail Dragomirescu: "Același ritm, aceeaș infanterie verbală, acelaș zgomot fără sunet. Culoare incoloră, căldură fără temperatură, iuțelă fără mișcare, sucuri fără aromă, idei-pelicle, cuvinte-ținte-de-lemn. Călăreț pe jos, nădușit în fugă răsăcăriie [crăcănăt - n.m.] după un armăsar de mucava, înmuiat de ploaie, pe care suferă din junețe de idealul de a-l încăleca și simți subț buza anală" (p.7). Într-un rai culinar "păsări (...) ciripeau fără glas" (p. 102).

Caius Traian
DRAGOMIR*

Imaginație și schizofrenie la început de mileniu III

Abstract

Stimularea imaginației a fost, din totdeauna un mijloc de a dirija și manipula popoarele. Conducătorii acestora s-au mai servit adesea, în scopul de a le domina, de sărăcire și intrarea în conflicte cu dușmani imaginari. În epoca actuală se caută controlul mentalului colectiv prin degradarea schizoidă a conștiințelor.

Cuvinte-cheie: guvernare, dominație, imaginație, dezintegrarea conștiinței, schizofrenie.

To stimulate the imagination was practically always a manner of manipulation of people. The leaders of nations also have used, for domination, the impoverishment and the violent conflicts, inner or external. In the present period the control of societies is obtained through a schizophrenic degeneration of consciousness of large groups.

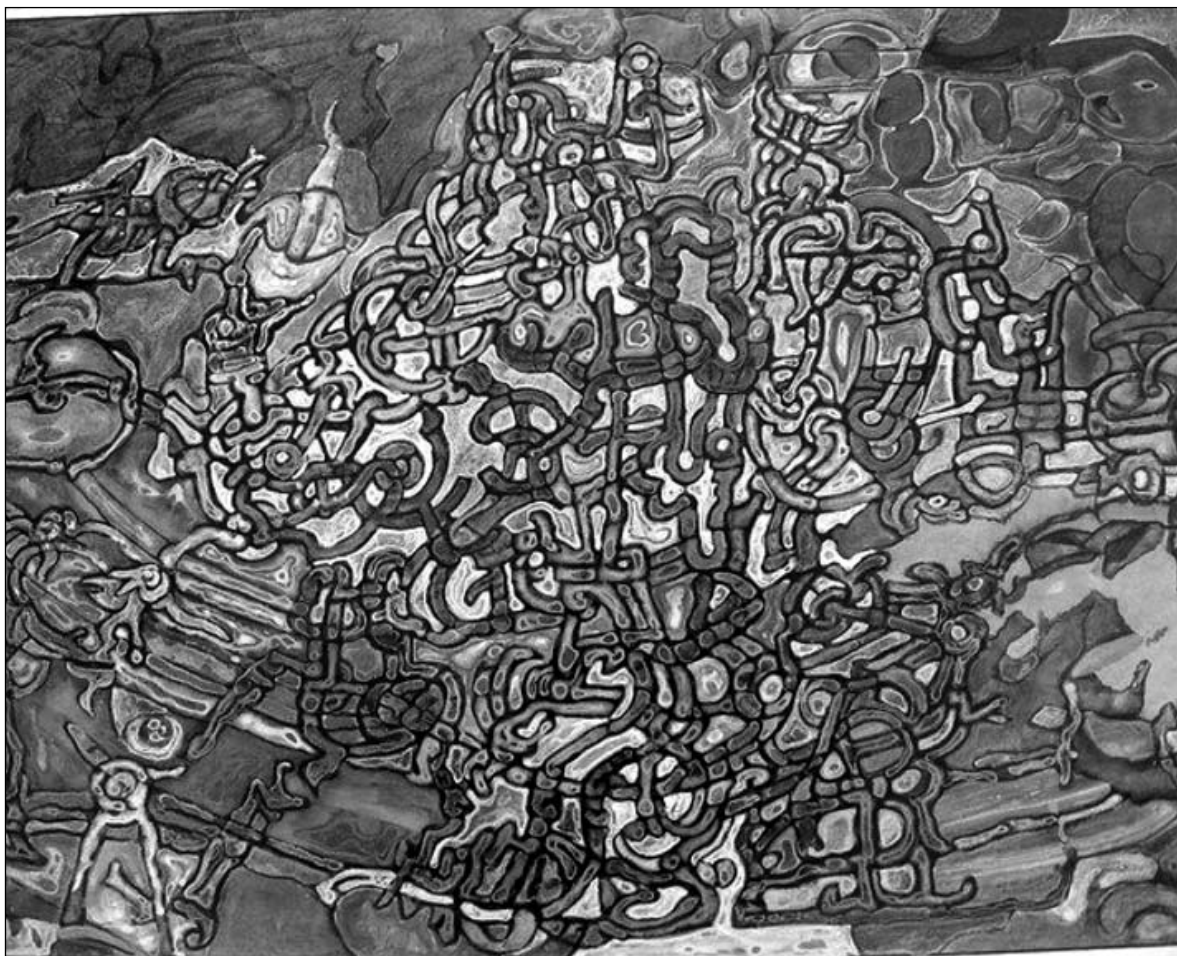
Keywords: government, domination, imagination, disintegration of mind, schizophrene.

Ce deosebește imaginația, în calitate de funcție psihică, enorm implicată în comportamentul etic, precum și în actul inteligent, și vis, pe de o parte, de delirul ori, eventual, halucinația psihotică? De la bun început este necesar a stabili subiectul fizic, uman, asupra căruia aceste întrebări își dezvoltă adevărata nevoie de implicație și răspuns. Este vorba, când ne gândim la imaginație, vis ori de produsul afectării mentale, de persoana individuală ori de societatea, în componentele ei, sau, după modul lui Sigmund Freud de a se raporta la mulțimile grupate, structurate, de „marii indivizi sociali”? Ambele variante pe care le poate adopta discuția – sau analiza – merită a fi încercate, însă dacă este potrivit a cerceta o astfel de problemă în cadrul unei evoluții în timp, este deosebit de util a vedea în particular intrarea civilizației într-un mileniu nou, într-o epocă a globalizării integrale, ca geografie și domenii de expansiune.

În ceea ce privește cazul individual,

lucrurile sunt simple: imaginația conștientă, operând în starea de veghe, sau visul – ascensiune sau proiecție a inconștientului în sfera conștientizării trăirilor – reprezintă încercarea de realizare a satisfacerii, o satisfacție de care este nevoie, ca implicare a aspirațiilor rezultate la joncțiunea instinctului cu programul cultural, civilizatoriu și social promovat de comunitate, de societate, de sistemul educațional. Delirul și halucinația, eventual destrămarea schizofrenă a vieții psihice înseamnă ieșirea din real și, astfel, intrarea într-o formă de falsă activitate, de „practico-inerție” dezorganizată - deosebită de practico-inerția definită și descrisă de Jean Paul Sartre, în care ceea ce se blochează este exclusiv creativitatea, menținându-se un sens fin și simplist, mediocru, degradat, sens totuși, al practicii și care astfel, neavând creativitate, dispune totuși de o oarecare productivitate. Delirul, extrăgând personalitatea din real, îi suprimă acesteia responsabilitatea și, în acest mod, o prote-

* Diplomat, fost ministru, fost ambasador al României în Franța, e-mail: ctdragomir@yahoo.com.

jează de efortul constant orientat, de energia dedicată unității interioare a spiritului și coerenței acțiunii interindividuale. În toate cele trei condiții, o satisfacție poate să aibă loc să fie generată, dar în timp ce în primele două satisfacerea corespunde nevoii de adaptare a subiectului la real și, în grade diferite – mai clar și accentuant în satisfacerea conștientă, mai difuz și convertit simbolic în vis –, ameliorând adaptarea individului la existență, în cel de al treilea caz, cel al delirului, procesul este antiadaptativ, invalidant, devastator, personalitatea fiind îndepărtată distructiv de posibile cazuri de suferință, neidentificate conștient și realist. La fel stau lucrurile și în acțiunea funcției imaginative la nivelul grupurilor sociale largi? În cazul acestora, situația nu este cătuși de puțin similară celei a individualităților care pun în funcție mecanismele psihice ale imaginației de care sunt capabile.

De ce se întâmplă așa? Pentru că, în cazul individual, subiectul care încearcă dorința și cel care încearcă satisfacția reală, ipotetică sau fantomatică este unul și aceeași. În populații, în marile sau mai modeste civilizații, o anumită creație a imaginarului este lansată de persoane care aspiră la anumite satisfacții și avantaje venind din partea unor alți membri ai societății, care sunt controlați prin lansarea către ei a unor construcții imaginare adecvat alcătuite scopului. Cazul cel mai banal poate fi acela al povestirilor în care, imaginar, se pretinde că binele învinge totdeauna, pe care o populație simplă, sărăcită, lipsită de resurse le poate adopta pentru a-și susține un oarecare moral, necesar parcurgerii nonviolente a unei existențe penibile, dificil de suportat, lipsite de satisfacții. Pe seama unei astfel de populații, un grup de manipulatori abili poate obține avantaje extrem de consistente și corecte.

Dacă Marx a făcut o afirmație absolut stupidă, pretinzând că religia este opiu pentru popor, îl putem parafraza, cu drept deplin, afirmând un adevăr neîndoielnic și sigur, spunând că istorisirile cu final fericit obligatoriu lansate prin limbajul tuturor artelor sunt tocmai acel opiu despre care vorbea principalul fondator al comunismului. De altfel, sunt numeroși cei care l-au parafrizat într-o manieră diferită, afirmând, tocmai despre comunism, că este „opiu pentru intelectuali”. În ceea ce privește delirul sau dezintegrarea psihică schizofrenă, lucrurile, în condițiile unui număr mai mare de persoane în interacțiune, sunt încă mai provocatoare, ca efecte ale trecerii de la individ la o multitudine de subiecți – schizofrenul este caracterizat printr-o avansată sugestibilitate; o formă de gândire și, implicit, de imaginație schizoidă poate pune unii oameni sub autoritatea altora, cu o condiție evidentă însă: aceea de a avea în trenă persoane nu într-un totu dereglat, astfel încât sugestibilitatea și sugestia efectivă să aibă continuitatea de efect necesară pentru a da rezultatele scontate. Este imaginația parte a unei tehnici de subordonare socială, de supunere a persoanei în fața unei conduceri, la limită, a unui conducător poate unic? În mod sigur: da!

În „Republica”, Platon, utilizând, după bine-cunoscuta sa manieră, dialogul, arată ce face totdeauna dictatorul – formularea în greacă se traduce uzual prin „tiranul” – atunci când dobândește puterea: în primul rând, el sărăcește poporul pentru ca majoritatea cetățenilor să fie preocupați de viața de fiecare zi, și nu de modul în care este condus și exploatat statul, cetatea, iar în al doilea rând, își caută dușmani, implicit dușmani ai cetății, spre a putea pretinde că este util. Deci, chiar și tiranul cel mai dominator, mai dispus a face apel la opresiune, eventual teroare, caută să dispună de mijloace spre a controla moral și psihologic populația. Niște oameni săraci ori sărăciți vor fi mai sensibili la promisiunile imaginației; speranța își așază adesea rădăcinile în terenul imaginarului. Dușmanii patriei iau oricum forme închipuite și au comportamente elaborate cu mijloace imaginare; înainte de

august 1944, armata sovietică – se spunea în chip aberant – intrând în România, urma să îi ucidă pe bătrâni, spre a face din ei săpun. Povestea cu săpunul prezumabil obținut din grăsime umană este, cred, tot atât de veche pe cât și săpunul – războaiele, violența și canibalismul sunt neîndoielnic încă mult mai vechi. Cu privire la nebunie – în termeni moderni, la psihoza, în principal la schizofrenie, deci –, putem înțelege ceva despre rolul acesteia în istorie, cel puțin din două surse. Una este același Platon; el susține că nebunia este de trei tipuri: nebunia pur și simplu, ca boală, apoi este în joc nebunia profetică și, în sfârșit, nebunia poetică. Ultimele două forme de nebunie sunt chiar nebunie? Cea de a doua pare a fi terenul incredibilului, cutremurătorului și, evident, al Divinului; aici imaginația nu este cea productivă, ci este calea înțelegerii, încrederii și credinței cu care profeția poate fi întâmpinată în mod fericit. Nebunia poetică – nu simpla poezie – este forța desăvârșitei imaginații, este capacitatea creatoare în care forța imaginarului se dovedește debordantă. Oricum, exclusiv prin imaginație este depășită banalitatea existenței unui popor, a unui stat. Despre nebunia utilizată în scop angoasant și care altfel poate servi în acțiuni opresive vorbește Michel Foucault în „Istoria nebuniei în epoca clasică”. Ca sistem de oprimare, internarea psihiatrică ocupă în vremurile mai noi locul anterior deținut de leproserie.

Dacă revenim la imaginația propriu-zisă, dictonul roman conform căruia poporul se conduce prin „pâine și circ” pune un accent evident pe satisfacerea unei nevoi vitale, dar și pe aceea de a utiliza un sistem de amuzament fantezist – deși, la Roma, adesea sinistru – care, evident, este un puternic stimul pentru imaginație.

Este absolut clar faptul că multe acte ale imaginației au fost tratate, în epoci când știința era insuficient dezvoltată, ca aparținând realității celei mai pure. Astfel, alchimia, o falsă știință, avea, în baza insuficienței sau nulei dezvoltări a unei chimii autentice științifice, statutul cercetării îndreptățite. În aceeași sferă de preocupări, ținând, în fapt, de imaginar, dar socotite ca relevând

realul, s-a situat și astrologia sau diferite alte forme de mantică. Istoria are o largă bază în imaginar.

În lumea actuală, progresele științei încă permit confuzia dintre imaginar și real. Despre bing-bang nu știm încă, oricât s-ar căuta în știință, dacă aparține realității sau imaginației și acesta este doar un exemplu al ignoranței încă prezente, care lasă loc suficient imaginarului. Imaginarul clasic însă, acela, de exemplu, anterior menționat aici, al binelui care învinge răul sau al puterilor malefice care pot controla existența umană, nu mai are suficientă forță pentru a dicta, din unghiul autorității statale, asupra existenței cetățeanului. Rămân atât pentru dictaturi, cât și pentru democrații, spre consolidarea guvernelor, doar cele două elemente de forță mascată descrise de Platon – sărăcirea și confruntarea cu dușmani prezumabili?

Ajunge să fie drept cel mai puternic sistem de dominație nebuniei. Nu este vorba nici de nebunia boală și nici de una sau alta dintre formele nebuniei descrise de Platon: este în joc, a intrat în joc nebunia difuzată prin medii, a forțelor avangardei, uzată de aproape un secol, care au avut sensul lor în epoca apariției, dar care acum sunt simple forme de a disemina absurdul, monstruosul, aberația, nonsensul, deci orice aberație. Filmele pentru copii nu vorbesc decât despre moarte, distrugere, spectre - fanteziile pentru adulți nu au alt numitor comun decât violența delirantă. Rolul principal al statului, dacă acesta mai vrea să se pretindă democratic, nu poate fi altul decât acela de a asigura sănătatea mintală a popoarelor, de a le apăra de atacul schizofreniei deghizate în joc al imaginației, care nu face decât să invalideze o întreagă umanitate, în cazul în care își atinge scopul.

Valentin COȘEREANU*

Eminescu – teoretizările gazetarului. Funcționarii imperiali și *pătura* *superpusă eminesciană***

Abstract

Direct sau indirect, opera de artă își găsește adesea susținere în realitățile și structurile sociale din care s-a născut, așa încât prototipul funcționarilor impenetrabili ai prozelor lui Kafka își are core-spondentul viu în mecanismul organizatoric imperial al Austro-Ungariei – supranumit de William M. Jhonston un imperiu al funcționarilor. Impus, admirat și imitat în întreaga Europă, acest sistem funcționează „nemțesc” va deveni piatra de moară a imperiului, așa cum în Principatele Române a fost pătura superpusă a străinilor, despre care a teoretizat Eminescu de-a lungul întregii sale opere publicistice, din care contemporanii poetului nu au învățat aproape nimic.

Cuvinte-cheie: Eminescu, Imperiul Austro-Ungar, pătura superpusă.

Directly or indirectly, the artwork often finds support in the realities and social structures of which was born, so that, the prototype of impenetrable officials of Kafka's prose has its live counterpart in the organizational mechanism of Austria-Hungary – named by William M. Jhonston an empire of officials. Imposed, admired and imitated throughout Europe, this „German” official system will become the millstone of the empire, as in the Romanian Principalities the superimposed social strata of foreigners was, which was theorized by Eminescu along his entire publishing work and from which the contemporary of the poet did not learn almost anything.

Keywords: Eminescu, Austro-Hungarian empire, superimposed social strata.

Motto:

*Nu vă prefaceți a vă supăra pe ceea ce
zicem, supărați-vă mai bine pe ceea ce se
întâmplă, pe realitate...*

Mihai Eminescu

Imperiul Austro-Ungar a constituit, prin voința și modul lui de a funcționa, un imperiu al funcționarilor. Nimic n-a fost mai bine organizat decât „corsetele” fabricate ale unui sistem rigid prin excelență. Acest sistem funcționează „nemțesc”, impus, admirat și imitat în întreaga Europă,

va deveni piatra de moară a imperiului însuși. Legați între ei prin reguli stricte, impuse de angrenajul statal – cel care îi plătea din munca proletariatului și a țărănimii –, funcționarii nu făceau altceva decât să consume pe seama celor care înfăptuiau muncă productivă.

La început, sistemul a funcționat, căci bugetul statului nu era – în percepția generală – decât un burduf cu bani (considerați ai nimănui), din care funcționăria se putea înfrupta, fără ca fenomenul să creeze convulsii, întrucât se dădea senzația că

*Muzeul Memorial Eminescu - Ipotești, e-mail: valycosereanu@gmail.com

** Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului “Valorificarea identităților culturale în procesele globale”, cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/89/1.5/S/59758// This paper is supported by the Sectorial Operational Programme Human Resources Development (SOP HRD), financed from the European Social Fund and by the Romanian Government under the contract number SOP HRD/89/1.5/S/59758.

punga statului este fără fund. Rolul primordial al funcționării consta în susținerea stabilității și siguranței mișcării roților statului, care, în fapt, asigura doar liniștea conducătorilor. Pe măsură însă ce rândurile funcționării se îngroșau tot mai mult, ea s-a dovedit a fi o povară atât de mare, încât cei care produceau efectiv au început să se revolte, până când au reușit să răstoarne un sistem care fusese construit cu atâta migală și care părea infailibil.

Ceea ce a fost gândit inițial în ideea de a extinde uniformitatea imperiului, occidentalizând popoarele negermanice, înregimentându-i pe toți, pretinzându-le supunerea față de edictele coroanei¹, s-a extins cu repeziciune, cuprinzând întregul imperiu. Birocrația creată de Maria Tereza și Joseph al II-lea s-a infiltrat în toate ungherele vieții cotidiene². Pentru a crea impresia uniformității, vulturul bicefal era prezent în stemele instituțiilor imperiale de la gară și poștă până la tribunale, așa încât, în Bucovina, la fel ca la Viena, funcționarii gărilor purtau aceeași uniformă albastru închis și foloseau același clopoțel³. În fapt, prin instrumentarea și impunerea legilor Parlamentului, se asigurau regulile care guvernau întregul imperiu⁴.

Cu toate acestea, birocrația era mai curând temută decât admirată, în ciuda pretenției că asigura securitatea cetățenilor⁵, deși ea prolifera continuu, adăugând la rangurile tradiționale alte titluri de demnitate funcționărească unei întregi clase în expansiune. Pentru a li se da anvergura și credibilitatea cuvenite, împăratul Franz Josef însuși își exercita dreptul de veto în cazul tuturor numirilor funcționărești. Toată armata de oameni care se lăuda cu imparțialitatea și corectitudinea

ei era, în fapt, povara visteriei statului, căci odată angajați, acești oameni avansau constant la un anume interval de timp, intrând într-o rutină în care nici cea mai mică fărâma de inventivitate nu se întrezărea.

Era în obiceiul timpului ca mare parte din economiștii și juriștii marilor universități ai imperiului să dețină cariere duble. Cu toate „inovațiile” lor, aceștia n-au reușit să stopeze inerția birocratică în favoarea unui progres real. Cauza perpetuării unei astfel de situații a constat în secretomania guvernanților, căci singur Reichsrat-ul constituia un forum în care birocrația putea fi expusă examinării publice prin intervenția unor deputați curajoși⁶, astfel încât stereotipia funcționărească dusă la paroxism trebuia să aibă o contrapondere venită chiar din interiorul său. Statul austriac reprezenta un „locus classicus” al unei legislaturi paralizate de evoluția unor domni care își băteau joc de propriile reguli procedurale⁷.

Prin urmare, curentul împotriva acestor reguli a pornit ca un tăvălug. Așa s-a ajuns la situația ca, înainte de 1914, clasa de mijloc să fie cea care va avea de suferit de pe urma trăgănelilor funcționării, al cărei motto era „Noi putem aștepta”. Situația a ajuns la absurd, căci numai la Viena, douăzeci și șapte de funcționari se ocupau de achitarea fiecărei taxe⁸. Așa a ajuns celebru cazul unui dispecer de teren judecat pentru neglijență, atunci când avocatul său a declarat în proces că: *regulamentul, de a cărui nerespectare este acuzat clientul meu, se află în aceste treizeci de volume*⁹. Ciubucul – de la gardianul închisorii și până la funcționarul obișnuit – era la ordinea zilei. Jurnaliștii înșiși practicau șantajul, obținând informații de la înalții

1 William M. Johnston, *Spiritul Vienei. O istorie intelectuală și socială 1948–1938*, Traducere de Magda Teodorescu, Editura Polirom, 2000, p. 57.

2 *Idem*.

3 *Id ibidem*.

4 *Id ibidem*.

5 *Id ibidem*.

6 *Id ibidem*, p. 59.

7 *Id ibidem*.

8 *Id ibidem*, p. 60.

9 *Id ibidem*.

funcționari, care, la rândul lor, primeau ciubucuri. Așa a apărut cenzura presei, care primea notificări de la poliție asupra aspectelor care nu trebuiau tratate în ziare.

Nici cărțile nu scăpau de această... povară. Volumul lui Hermann Bahr, intitulat *Wien*, n-a putut să apară din simplul motiv că primarul Vienei l-a considerat *insuficient de laudativ* la adresa orașului pe care îl conducea. Chiar și satirele erau cenzurate, căci șeful Biroului Presei de Război (un anume Kraus) spunea că *satirele pe care cenzorul le poate înțelege merită să fie interzise*¹⁰.

Aparatul funcționăresc vienez devenise atât de stagnant încât multe procese s-au amânat până la căderea imperiului. Funcționarii impenetrabili și absurzi ai lui Kafka nu erau altceva decât transfigurarea artistică a unei stări de fapt, căci aceștia erau realmente luați din structura omogenă a societății. Așa s-a ajuns la situația în care, deși în exterior apăreau ca un bastion al unității și ordinii, funcționarii austrieci au comis *gafă după gafă, fapt care, în cele din urmă, avea să ducă la declanșarea catastrofei în întreaga Europă*¹¹.

Alături de funcționărimă, armata asigura controlul granițelor imperiului, ținând la diminuarea conflictelor dintre amalgamul de naționalități al imperiului. Omniprezentă, ea era – în ciuda recordurilor de dezastre și pierderi –, cea mai populară armată a Europei, bucurându-se mai degrabă de imaginea sa estetică, nu de victorii în bătălii – lucru care l-a făcut pe Stefan Zweig să facă o remarcă pe cât de usturătoare, pe atât de umoristică: armata austriacă *avea șefi de orchestră mai buni decât generalii*. Cu alte cuvinte, armata era admirată mai degrabă în timp de pace decât în timp de război, atât pentru ceremonialurile practicate, cât și pentru uniforme vii colorate – fapt pentru care Freud a asociat-o (deloc măgulitor) cu papagalii.

În ciuda aparențelor, aceasta era într-o

continuă criză internă. Aflată într-o inerție paralelă cu cea funcționărească, în armată se perpetuau aceleași reguli nefirești care au dus la nemulțumirea tot mai crescândă a militarilor de carieră, fapt tradus prin obișnuința ca arhiducii – spre exemplu – să dețină funcțiile militare cele mai înalte. Existau însă și alte inconveniente provenite din aceleași cutume funcționărești impuse de curtea vieneză, așa cum ar fi acea stupidă barieră lingvistică a celor câteva zeci de comenzi obligatorii date în limba germană. *Cu toate că 80% dintre ofițeri erau nemți, niciunul nu vorbea limba trupelor maghiare sau slave pe care le comanda*¹².

Codul onoarei, numit de Schopenhauer, pe bună dreptate, un cod pentru imbecili era obsesia tuturor ofițerilor. S-a ajuns până acolo încât ofițerul care refuza provocarea la duel își pierdea livretul militar. Evident că într-o asemenea stare de degingoladă armata își pierdea pe zi ce trecea adevăratul ei rol.

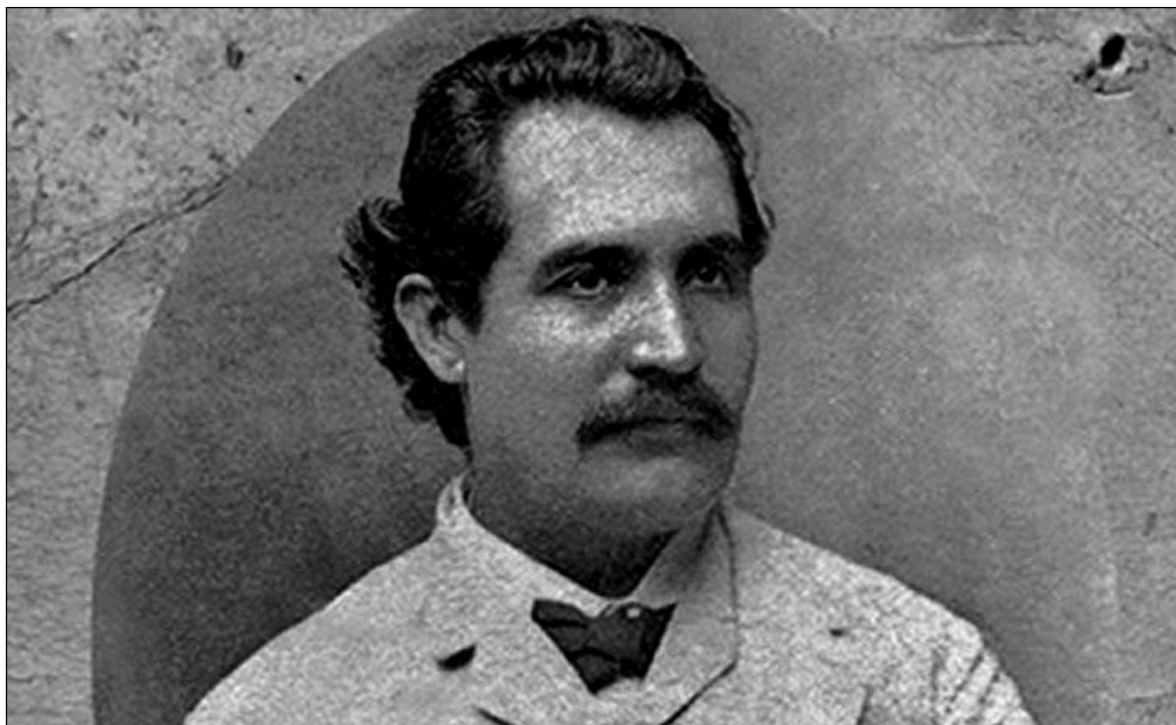
Biserica, la rândul ei, a constituit un alt mijloc prin care se despuia statul de bani, căci el plătea preoții pentru a face educație religioasă în școli, iar din 1781, tot statul îi plătea pe cei care înregistrau căsătoriile, nașterile și decesele. În biserică mai ales, existau legi și cutume stricte; preoții parohiali erau numiți de autoritatea laică locală, iar episcopii, de împăratul însuși. Aceștia din urmă trebuiau să fie confirmați de autoritatea supremă a Sfântului Scaun.

Gustul teribil pentru ceremonialuri era în concurență cu cel militar, așa încât Julius Braunthal îl descrie în toată splendoarea și amănunțimea sa, spre deliciul vienezilor: *procesiunea era deschisă de trupele imperiale în uniformă de luptă, de parcă ar fi trebuit să facă loc reprezentanților Bisericii care le urmau. În spatele trupelor veneau pe jos călugări din ordinele capucinilor, dominicanilor, franciscanilor, augustinienilor și călugărițe carmelite recitând rosariul; în urma lor mergeau tinere și tineri îmbrăcați în alb, purtând o pădure de steaguri*

¹⁰ *Id ibidem*, p. 62.

¹¹ *Id ibidem*.

¹² *Id ibidem*, p. 64.

colorate și pancarte cu picturi votive și imagini sacrale; după ei veneau coriștii și coristele cântând litania; în urma acestora mergeau înalții prelați și diaconi ai Bisericii, înveșmântați în purpură și hermină, episcopii cu cârja episcopală; în fine, cardinalul-arhiepiscop cu mitra, purtând sacrele odoare, mergea sub un baldachin, înconjurat de corul de copii cădelnițând. Apoi venea împăratul, cu capul descoperit, flancat de Garda Spaniolă cu halebarde; în spatele lui mergeau Curtea imperială, nobilimea și generalii și, la urmă de tot, trupele imperiale în uniformă de luptă. Această ordine adăuga un surplus de măreție procesiunii și reflecta, întru câtva, puternica legătură dintre Biserică și Stat¹³.

Făcând o proporție, din totalul populației imperiului (patruzeci și șase de milioane), treizeci și unu de milioane dintre aceștia erau catolici, iar cinci milioane erau „uniți”, astfel încât domeniile habsburgice reprezentau cel mai întins teritoriu catolic din Europa¹⁴. Regulile stricte ale canoanelor bisericești au avut în viața civilă repercusiuni drastice, încât s-a ajuns într-o perioadă

ca un milion de cupluri să trăiască în concubinaj din cauza multiplelor piedici puse de biserică în cazul în care catolicii voiau să se căsătorească cu persoane de alte confesiuni. Odată ce industrializarea a erodat sentimentul pietății în lumea rurală, biserica s-a dovedit a fi cel mai rău dintre dușamni¹⁵.

Învățământul, plătit din aceleași fonduri ale statului ca și funcționăria, armata și biserica, a constituit poate cea mai eficace armă împotriva obscurantismului și un real progres al societății împotriva sistemului funcționăresc din ce în ce mai greoi al întregului imperiu. Prin reorganizarea strictă a învățământului de toate gradele, cu precădere a celui universitar, în ciuda tuturor inerțiilor birocratice ale timpului, acesta a constituit faima Europei timpului, iar după 1850, s-a remarcat printr-o multitudine de idei novatoare.

În această privință, învățământul de toate gradele a constituit baza teoretică și premisele unor înnoiri practice pe tărâm social. Tocmai pentru că avea capacitatea de a

13 *Id ibidem*, p. 69.

14 *Id ibidem*, p. 68.

15 *Id ibidem*, p. 75.

perpetua deprinderile tradiționale, învățământul austriac își echipa absolvenții cu toate cele necesare pentru a schimba radical moștenirea [funcționarească] primită¹⁶.

Așadar, imperiul funcționarilor era la apus. Pe la sfârșitul anului 1918, când imperiul era deja în pragul destrămării, burocrăția austriacă era cutremurată de șomaj și de înfometare. Din strălucirea somptuoasă a Vienei imperiale a rămas doar amintirea; foștii funcționari imperiali, marginalizați de concurența unei capitale din ce în ce mai acerbe, s-au grăbit să se întoarcă în orașul sclipitor pe care-l știau, căutând culcușul scăpării. Numai că aici au găsit inflație, foamete și epidemii.

Un fenomen năucitor s-a instaurat pe nesimțite, încât s-a ajuns la situația absurdă ca două milioane de locuitori ai Vienei să conducă o națiune de șapte milioane. Monumentele care au constituit fala Austriei au fost lăsate în paragină. Pentru a face rost de bani, s-a apelat la tot felul de metode: sălile palatului erau închiriate pentru baluri, castelul de la Schönbrunn a fost dat unui orfelinat, mobilierul de la Hofburg a fost vândut la licitație, iar țăranii introduceau în oraș marfă de contrabandă. Nimic nu mai era ca altădată. La toate acestea s-a adăugat țara șomajului, căci toți funcționarii poștei și căilor ferate – altădată mândria imperiului – au fost concediați odată cu preluarea instituțiilor respective de noile state. Au apărut imediat taxele majorate, iar concomitent, demonstrațiile de stradă, după care aproape nimic n-a mai putut fi controlat.

* * *

Școlit în cele mai prestigioase universități ale imperiului, Viena și Berlin, frecventând cursurile unor vestiți profesori ai vremii, Eminescu este un bun cunoscător al mersului societății căreia îi datorează

știința. Bun cunoscător al trecutului, preocupat de mișcarea vieții organice a societății, dar și a evoluției ei firești, Eminescu îmbrățișează teoriile contemporane lui, știind însă să corecteze ceea ce era de corectat atunci când acestea erau aplicate României moderne.

În deplină concordanță cu principiul care-l animă, gazetarul susține că *viitorul trebuie să dezvolte ce are mai bun trecutul*¹⁷. Conform acestui suprem principiu al națiunii, Eminescu spune că *Austria există prin discordia popoarelor sale. Pentru a le ține vecinic lipite și vecinic în discordie are nevoie de un "element internațional", fără patrie proprie, fără naționalitate, fără limbă, de un element care să fie acasă în Tirol ca și în Boemia, în Galiția ca și-n Transilvania. Acest om pur cosmopolit per excelentiam a fost pentru această ambițioasă Casă preotul catolic. Neavând familie, căci era neînsurat; neavând patrie, căci patria sa este unde-l trimite ecclesia; neavând rege, căci regele său este pontifex maximus, acest element încerca să unifice Austria prin religie*¹⁸. Mai mult, pe lângă elementul propagandei religioase, s-a mai format un altul, al funcționării, hibrid și stângaci, cu o fizionomie fatală: "*beatmerul austriecesc*". Acesta are o limbă, dar constă din câteva formule nemțești de concepție, numite Schimmel, adică rable¹⁹.

Rolul funcționării – pecinginea contaminantă a tuturor provinciilor imperiului – este surprins de gazetar cu o claritate indubitabilă: *dacă i-ai lua unui beatmer aceste câteva rable învechite și rău stilizate, el nu mai știe nici o limbă și iată de ce: în casa părintească a vorbit rusește, a studiat într-un gimnaziu unguresc, a trecut la universitatea nemțească și, când își sfârșeste învățătura, nu știe nici o limbă cum se cade*²⁰.

Referindu-se la mecanismul avansării unor cohorte întregi de indivizi pe o treaptă superioară, fără ca aceștia să fi avut merite

16 *Id ibidem*, p. 85.

17 Mihai Eminescu, *Opere IX, Publicistică 1870–1877, Albina, Familia, Federațiunea, Convorbiri literare, Curierul de Iași*, Studiu introductiv de Al. Oprea, Cu 68 de reproduceri după manuscrise și publicații, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1980, p. 9.

18 *Idem*, p. 165.

19 *Id ibidem*.

20 *Id ibidem*.

reale într-un progresul societății, gazetarul surprinde limpede fenomenul autohton: *negustorul vrea să fie boier, țăranul – fecior boieresc, boierul mic – boier mare, boierul mare – domn. Și boierii mici cum se formează? Prin meritele personale ce le-au făcut pentru stăpânii lor, nu prin slujbe făcute țării [...], iar în felul acesta, progenitura umple cancelariile și aleargă la fiecare suplicant ca să-i toarne cenușă sau năsip pe hârtie*²¹. Imperiul Austro-Ungar vecin era un exemplu de netăgăduit și, poate, un „model” în tagma funcționării, din moment ce trebuiau peste douăzeci de oameni să lucreze la strângerea unui singur impozit.

De altfel, întreaga societate a imperiului a tins – în perioada pe care o traversează Eminescu – spre cosmopolitism. Mai mult, el a devenit prin forța lucrurilor, politică de stat, așa încât gazetarul o spune răspicat: *Austria au trebuit să-și caute un alt aliat pentru politica sa, tot fără patrie, fără limbă, fără naționalitate, un element cosmopolit și egoistic, ceea ce drept vorbind este unul și același lucru, căci cosmopolitismul este pretextul de a nu face nimic pentru dezvoltarea unei părți a omenirii, pentru că individul respectiv s-au însărcinat de a nu face nimic pentru universul întreg. Afară de aceea acest element e și mai cosmopolit decât cel catolic [pe care l-a înlocuit n.n.], de vreme ce e comercial*²².

În ceea ce privește statul, susținătorul asiduu al aparatului funcționăresc, Eminescu se pronunță fără niciun fel de echivoc: *el nu vede în clase indivizi deosebiți, ci un complex de organe sociale, un individ: națiunea*²³, căci scopul moral al statului se împarte în felul următor: *societatea e mișcarea, statul stabilitatea*²⁴.

Ascuțimea de spirit a gazetarului se accentuează, atunci când acesta realizează că în mic se întâmplă în România ceea ce în Austria se întâmplă în mare și de mai mult

timp, astfel încât Eminescu este convins că *un mic sâmbure greșit în organizația societății, în viața economică crește și îngroapă o națiune*²⁵. Un exemplu concludent este tăvălugul scribilor din societatea românească: *această clasă se înflă rânduri, rânduri, recrutându-și membrii din fiii clerului laic, din slugile foștilor boieri și fiii acestor slugi, din negustorii retrași și din fiii acestor negustori, mișcarea merge crescând, clasa de mijloc a pierit, ea s-a schimbat într-o clasă de proletari ai condeiului, fără nici o însemnătate pentru nație, o clasă de turburători de meserie*²⁶.

În felul acesta – spune Eminescu, aducându-ne aminte nu numai de rangurile ofițerești, dar și de cele funcționărești austriece – *se naște o mișcare nesănătoasă în societate, nu bazată pe muncă, ci pe privilegiu*²⁷, așa cum s-a dovedit a fi și în ilustrisimul imperiu. El atrage atenția asupra mecanismului funcționăresc al acestui imperiu, întrucât *vecinătatea Austriei e omorătoare pentru noi dacă nu ne vom trezi de cu vreme și nu vom arunca la naiba toți percepătorii, subpercepătorii, sub-sub-percepătorii, dacă nu vom descărca pe țăran și nu-i vom asigura o dezvoltare liniștită*²⁸, îndemnând astfel la munca productivă – singura care va contribui la dezvoltarea societății și va aduce bunăstarea și stabilitatea.

Procedând în felul acesta, Eminescu nu face altceva decât să continue seria semnalelor de alarmă trase cu ani în urmă, semnale începute de Simion Bărnuțiu într-un capitol al *Pedagogiei* sale, de Ion Heliade Rădulescu în lucrarea sa de referință, *Echilibrul între antiteze*, ori de Bogdan Petriceicu Hasdeu, în coloanele revistei *Columna*. Toți acești cărturari luau atitudine împotriva străinilor care sufocau societatea românească, împânzind lumea autohtonă cu superficialitățile specifice unor simpli copiști. *Străini în cap, străini*

21 *Id ibidem*, p. 170.

22 *Id ibidem*, p. 165.

23 *Id ibidem*, p. 166.

24 *Id ibidem*.

25 *Id ibidem*, p. 171.

26 *Id ibidem*, p. 171.

27 *Id ibidem*, p. 170.

28 *Id ibidem*, p. 173.

în minister, străini în Parlament, străini în magistratură, străini în barou, străini în medicină, străini în finanțe, străini în comerț, străini în coalițiune, străini în publicism, străini în lucrările publice, străini sus, străini jos²⁹ – susține Hasdeu în *Columna lui Traian* din iunie 1871.

D. Murărașu susține cu tărie că *era nevoie de un ziarist de talent și aprins care să-i dea toată amploarea necesară*³⁰ acestei situații absurde până în margini.

Preluând o serie de probleme interne ale societății, Eminescu atrage atenția opiniei publice românești asupra pătrunderii elementului străin în viața statului, stat ale cărei funcții vitale sunt în mare parte împlinite de străini. [...] *Negoțul de import și export, cel din lăuntrul țării, drumuri de fier, manufactură, c-un cuvânt circulația sângelui social e împlinită de străini, și dacă întrebăm care element parazit au intrat cu sistemul de arterii în organismul vieții noastre naționale, vom trebui să răspundem: în cea mai mare parte cel austriesc*³¹.

Nici nu se putea altfel, căci prin această grămadire la porțile privilegiilor și ale slujbelor rămân goluri pe care le umple un element străin³², iar simptomul cel mai clar al acestei deveniri nefirești este devoalarea activității consulatelor străine din țară: *pe când puterea statului român scădea – se urca ce? – puterea consulatelor, încât casa unui consul devenise o adevărată cetate*³³.

Deveniți supuși în propria țară, românii nu le rămânea decât mizeria proletarizării. Cum mecanismul pornise deja, în inerția autohtonă se promulgau legi interne care serveau interesele străine, legi inițiate de indivizi din rândurile cărora se recrutau purtătorii de capital străin, care, veniți în Principate, se puneau sub protecția consulatelor austriece și speculau munca populației de aici³⁴.

În conferința intitulată semnificativ: *Influența austriacă asupra românilor din Prin-*

cipate, dar și în atricolele din debutul său publicistic, Eminescu reliefează modul prin care *pătura superpusă* era atrasă ca un magnet de funcțiile plătite din fondurile statului. Întocmai ca în imperiul vecin – folosind adesea instrumentele cunoscute ale lingușitoriei ori pe cele ale ticăloșiei –, noii funcționari râvneau avansarea pe o treaptă superioară, ducând o luptă acerbă și vană, în spatele căreia se ascundea ținta unui salariu mai gras.

Eminescu insistă asupra faptului că *pătura superpusă* era formată, în marea ei majoritate, din două cărări marginale, paralele cu ținta aceluiași drum: pe de o parte, cea formată din scursurile Apusului, iar pe de alta, din greco-bulgărima pripășită în țată, care putea urca mai ușor treptele ierarhiei sociale. Definirea acestei pătri este dată de câteva aspecte esențiale în tagmă: oameni care n-aveau nici patrie, nici sentiment pentru aceasta, dar care vorbeau în numele ei, înghițind litere și scoțând pe gură cuvinte fără conținut. Într-un cuvânt, aceasta era tagma celor care manipula banul public într-o mărirea averilor personale.

Cum producătorul materiei brute pentru aceste trebuințe este țărânul – spune gazetarul – [...], *ne mai rămâne o singură clasă pozitivă, pe al cărei spate trăim cu toții [...]. Să vedem [...] cum ne silim din răspuțeri de a o nimici și pe aceasta cum am nimicit pe celelalte și, împreună cu ea, statul și națiunea*³⁵.

În legătură cu clasele pozitive, Eminescu avansează o întreagă teorie, analizând stadiul subdezvoltării României, teorie care va constitui o componentă importantă a gândirii sale social-politice. Munca, susține gazetarul, este activitatea principală a individului și societății, căci *întreaga viață omenească e o viață a lucrului* – notează poetul în manuscrisul 2257, la pagina 224v.

Din acest punct de vedere, într-un pasaj din *Fragmentarium* (manuscrisul 2225, p.

29 Apud: D. Murărașu, *Naționalismul lui Eminescu*, Editura Bucovina I. E. Torouțiu, București, 1932, p. 103.
30 *Idem*.

31 Mihai Eminescu, *Opere IX Publicistică*, op. cit., p. 136.

32 *Idem*, p. 170.

33 *Idem ibidem*.

34 D. Vatamaniuc, *Publicistica lui Eminescu 1870–1877*, Editura Junimea, Iași, 1985, p. 87.

35 *Idem*, p. 172–173.

256r), el ajunge până acolo încât să admită munca întocmai ca pe o profesiune de credință, căci *dacă nu muncim, rămânem asemenea confrăților noștri, dobitoacelor*³⁶. Teoria aceasta o extinde gazetarul la scara întregii societăți; a luptat din toate puterile împotriva comerțului aservit străinilor, căci *dantela de Bruxelles, galonul de pe chipiul generalului, condeiul de fier cu care scriim, chibritul cu care ne aprindem țigara, toate ne vin în schimbul grâului nostru și acest grâu îl produce numai țăranul*³⁷.

Ceea ce remarcă Al. Oprea, în legătură cu pătura superpusă este faptul că prin aceasta Eminescu nu înțelege, cum s-ar părea uneori, numai elementele parazite și exploatare stăpâne în administrația statului, ci și pe cei care alcătuiesc corpul partidelor politice, care domnesc în parlament și în conducerea țării, extorcând economia națională³⁸.

În vâltoarea luptei politice, Eminescu trece adesea pragul detașării începuturilor sale gazetărești, atingând forme ale pamfletului. Referindu-se la reprezentanții hulpavi ai acestei pătri, el îi amenință cu *ordinul sfintei cănepe* sau cu *buruienile lui Vlad Vodă Țepeș*. Accentele pamfletarului la adresa străinilor pripășiți în țară sunt dintre cele mai crude: *pe lângă că sunt necapabili de muncă, leneși și tâmpiți, malonești și răi, mai sunt și străini, veniți de ieri-alaltăieri, ridicați de la covrig și bragă la ranguri sociale înalte*³⁹; o asemănare izbitoare între situația din Principate și cea a bucovinenilor, făcuți supuși austriecești „în regulă” prin răpirea Bucovinei, în 1775, când toți scăpătații orașelor imperiului, dar mai ales cei din Viena au devenit peste noapte profesori sau chiar „dascăli”... în administrație! Cei care – con-

form expresiei lui Murărașu – au creat o astfel de *xenocrație prin furișare* nu au ce căuta – susține Eminescu – în patria în care unii muncesc, iar alții profită de munca primilor.

Nimic nu-l oprește pe Eminescu de a reda succesiv această racilă a societății românești, pe care nu a ostit s-o biciuiască și s-o ridiculizeze. Cu precizarea că tot ceea ce susține este *matematic exact*, glasul gazetarului este fără echivoc: *am dovedit de zece ori ceea ce nu avea nevoie de dovadă: evidența; am dovedit că deasupra poporului românesc istoric pe care-l cunoaștem toți de acum douăzeci, treizeci de ani, deasupra țăranului, a moșneanului, a breslașului, a boierului mare și mic s-a superpus o pătură de populație străină, romanizată în parte în privința limbei, dar neavând deloc nici natura, nici instinctele poporului nostru*⁴⁰. Concluzia este limpede: *e clar că această populație joacă în viața noastră publică rolul unui altoi care produce alte fructe decât trunchiul în care s-a altoit și, drept vorbind, fructe veninoase*⁴¹. În concepția eminesciană, soluția este o *reorganizare socială, având de principiu apărarea și încurajarea muncii*⁴².

Ceea ce-i și mai grav e faptul că fenomenul nu era sporadic, ci se constata în mecanismul întregii societăți: *în România poporul românesc n-a ajuns - decât cu rare excepții - de-a da expresie ființei sale proprii. În viața publică, în școli, în literatură chiar s-a superpus o promiscuitate etnică, din părinți ce nu vorbeau în casa lor românește, și această pătură superpusă e cuprinsă de-un fel de daltonism intelectual față cu calitățile unuia din cele mai inteligente și din cele mai drepte popoare, poporul românesc*⁴³.

Mai mult decât atât, efectele frâielor luate de străini sunt atât de evidente încât

36 Mihai Eminescu, *Opere XV Fragmentarium. Addenda ediției, Cu reproduceri după manuscrise, documente și presă*, Editura Academiei Române, București, 1993, p. 142.

37 Mihai Eminescu, *Opere IX Publicistică, op. cit.*, p. 173.

38 *Idem*, p. 35.

39 Mihai Eminescu, *Opere XII Publicistică 1 ianuarie – 31 decembrie 1881 Timpul*, Cu 28 de reproduceri după publicații și manuscrise, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1985, p. 323.

40 *Idem*, p. 321.

41 *Idem ibidem*.

42 *Idem ibidem*, p. 324.

43 Mihai Eminescu, *Opere XIII Publicistică 1882–1883, 1888–1889 Timpul, România liberă, Fântâna Blanduziei*, Cu 64 de reproduceri, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1985, p. 96.

gazetarul nu mai prididește să le dea în vileag: populația autohtonă scade și sărăcește; cărți nici se tipăresc, nici se citesc; pătura dominantă, superpusă rasei române, n-are nici sete de cunoștinți, nici capacitate de a pricepe adevărul. Dacă acest sediment învață, o face de silă, gonind o funcție. Încolo leagă cartea de gard. Și, pentru a avea o funcție, trebuie să fii înrudit cu ei, să ți se termine numele în -oglu -opulos sau în -idis și să fi terminat patru clase, sau, în caz de mari exigențe administrative și financiare, și un curs de . . . violoncel. Un adevărat sediment de pungași și de cocote⁴⁴.

În această situație, lucrul cel mai grav este faptul că s-a luat în derâdere partea creativă a poporului acestuia inventiv și primitiv; s-au înființat, în schimb, instituții noi de care statul n-avea nevoie, numai de dragul de a crea locuri de muncă pentru „venituri”.

Fenomenul, ca și în zilele noastre, era greu de contracarat, întrucât era lipsit de orice fel de logică; ceea ce tu faci rău și pui în cărca celui care face bine, cel din urmă este foarte aproape de situația imposibilă de a se apăra, căci bunul simț al celui din urmă este adesea paralizat de îndrăzneala primului. Pentru acest soi ciudat de oameni-flutură vânt, convingerile sunt de neconceput; ei nu pot și nu vor să fie consecvenți, căci dac'ar fi consecvenți, fie republicani, fie liberali, fie ce-or fi, cu un cuvânt dac-ai ști de ce să te ții, lupta ar fi posibilă. Dar [...], azi una, mâine alta, după cum dictează interesele materiale momentane ale coteriei; iată ceea ce face o luptă de idei imposibilă⁴⁵.

Realitățile zilei îl impulsionează pe Eminescu să obiectiveze situația dată: pătura aceasta superpusă de Caradale, Pherekyzi etc. e foarte numeroasă. Ea meșteșug cu care să se hrănească cinstit nu știe, ea carte nu știe, ea caracter n-are, cu un cuvânt, nimic ce ar îndreptăți-o de-a juca un rol în viața publică. Cu

toate acestea ea este totul azi în stat⁴⁶. În această privință se poate conchide, alături de D. Murărașu: în realitate, iubirea de patrie [...] ne e decât iubirea pentru bugetul țării⁴⁷.

Pentru a fi și mai pe înțeles, Eminescu dă exemple dintr-o țară vecină – Turcia –, care, de-a lungul timpului s-a confruntat cu aceleași probleme, întrucât răul are esențe universale și se răspândește extrem de rapid. Turcul vulgar – susține Eminescu – era om onest și ospitalier, dar, din cauza unei constante incapacități de cultură, i s-au superpus în Constantinople fel de fel de mameluci din toate neamurile posibile și imposibile, cari, [...] se moametanizau, câștigând [...] pretextul și ocazia de-a fura și de-a slei împărăția până la măduva oaselor⁴⁸. Așadar, s-a putut și la case mai mari, de ce nu într-o Românie mică, la răscrucea a patru imperii?

În vasta lui cultură istorică, gazetarul nu poate fi contrazis. El îi înfierează pe unguri, care nu prididesc în a nega identitatea neamului românesc pe teritoriul Daciei străbune; de-aceea volume de plagiate și de neagră ignoranță se scriu de către d-al de Hundsorfer (răsbotezat în Hunfalvy) prin cari, fără nici o probă pozitivă, prin reticențe și sofisme, se tăgăduiește continuitatea românilor în Dacia⁴⁹.

Eminescu găsește însă resursele de a încuraja creativitatea poporului, în mijlocul acestei coterii sociale, degradate și degradante, spunând că ceea ce face meritul scrierilor unui Slavici, Creangă, Nicu Gane nu este numai talentul autorilor, concepția lor curat românească, ci și împrejurarea că într-un mediu pe deplin stricat, cum e pătura superpusă de plebe din România, în mijlocul unei corupții care împreună în ea viciile orientului turcesc cu ale occidentului, și-au păstrat sănătatea sufletească, reflectă tinerețea etnică, curăția de moravuri, seninul neamului românesc⁵⁰.

Toate aceste aspecte au avut un incontes-

44 Mihai Eminescu, *Opere XII Publicistică*, op. cit., p. 269.

45 *Idem*, p. 321.

46 *Idem* *ibidem*.

47 D. Murărașu, op. cit., p. 95.

48 Mihai Eminescu, *Opere XIII Publicistică*, op. cit., p. 313.

49 *Idem*, p. 314.

50 *Idem* *ibidem*, p. 35.

tabil răsunet în viața socială și politică a vremii. Din păcate, el nu s-a concretizat într-o schimbare a societății. Poate și din cauza faptului că opera sa publicistică nu s-a tipărit în volum la timpul potrivit. Poate. Ar fi fost o șansă în plus, căci – așa cum afirma Duiliu Zamfirescu în articolul *L'Etoile roumaine* (26 octombrie – 7 noiembrie 1885) – *pamfletele eminesciene la adresa păturii superpuse și a camarilei liberale răscoliseră întreaga opinie publică*⁵¹.

Așadar, tot ceea ce a însemnat progresul funcționării – care pretindea că asigură bunul mers al statului – nu a fost, în ultimă instanță, decât un mod de a obține liniștea socială. Numai că, umflându-se ca broasca din poveste, această funcționărie a dus la moartea societății din care făcea parte, cu atât mai mult în cazul unei societăți în care

pătura superpusă constituia un element străin plantat într-o țară străină – așa cum s-a întâmplat în toate provinciile românești.

Meritul lui Eminescu de a fi redat un relief viu amprentat al societății de după 1800 rămâne de necontestat, cu toate exagerările pamfletarului. Poate că înțelepciunea unui aforism ca acela în care poetul se întreabă: *adevărul aur?* provine din aceeași stare de lucruri, din moment ce răspunsul este atât de elocvent: *după aur aleargă toți, de adevăr fug toți*. Luptând să îndrepte o societate schimonosită de interesul banului, el scrijelea în peretele de granit al neamului său propria convingere. Un merit pe care nu i-l va putea lua nicio armată din lume.

Se pune întrebarea dacă și prezentului îi spune ceva...

51 Apud: Al. Oprea, *În căutarea lui Eminescu gazetarul*, Editura Minerva, București, 1983, p. 105.

Haloul modern al presei în opera lui Caragiale

Abstract

Începem aceste câteva pagini cu încredințarea că studiilor despre presa lumii lui Caragiale nu li se mai pot adăuga multe lucruri. Dar, întrucât numele marelui clasic exercită o permanentă atracție pentru contemporaneitate, ne propunem să readucem la lumină un concept real, care constituie unul dintre cele mai solide temeiuri de seducție ale operei caragialiene: modernitatea. S-a scris mult despre toate manifestările acestui principiu în proza și dramaturgia lui Caragiale, însă intenția noastră e aceea de a vedea în ce măsură presa se supune preceptelor modest judecate ale modernității.

Cuvinte-cheie: ficțiune, presă, modernitate, societate, conflict.

We started writing this paper having one strong belief: one cannot add any radical statements about the press landscape in Caragiale's literary work, as tens of thousands of pages have already been written in this matter. Yet since the magnitude of this great Romanian classic continues to exert a certain appeal to contemporaneity, we aim at bringing forward once again a solid concept that has relentlessly seduced generations: modernity. Many works have been written about all the symptoms of this principle in Caragiale's fiction. However, our aim is to discover how the press overlaps the discreetly reasoned laws of modernity.

Keywords: fiction, press, modernity, society, conflict.

Mai întâi trebuie notat un aspect: Caragiale a făcut publicistică: „[...] Caragiale a văzut-simțit „enorm” și „monstruos” preț de vreo patruzeci de ani, trăind în miezul actualității. Rezultatul peregrinărilor prin atâtea redacții se compune într-o imagine a presei vremii sale, privită cu profesionalism, care poate beneficia, nu o dată, de „atributele modernității.”¹ În anexele studiului său, Adriana Ghițoi identifică 37 de publicații ce au cunoscut pana lui Caragiale între paginile lor și nu mai puțin de 40 de pseudonime de care s-a slujit temutul publicist, printre acestea aflându-se și *Caracudi*, nume care va fi împrumutat unui celebru personaj-reporter, erou al schițelor *Reportaj*, *O Cronică de Crăciun* și *Inițiativa*².

Aspectul modernității în presa operei lui Caragiale n-a putut trece neobservat de critică. Văzut ca un om al timpului său, el și-a depășit în scris propria anvergură, expandându-se spiritual prin personajele pe care le-a creat. Paradoxal, acestea nu sunt defel nemuritoare; defectelor fizice le corespund tare morale ineluctabile, acest morman constituind o acoladă perfectă pentru societatea necrozată a „vremii Caragiale”. Clinic însă, medicii se uimesc, fiindcă țesutul refuză să se mortifice. Cangrena pare a roade steril, regenerând bacterii-mutant înspre mărturisirea unei societăți ce inhalează groapa, însă refuză metodic mormântul. Cum așa? Ne răspunde Mircea Iorgulescu, cel care a intuit un fapt extraordinar:

*Dr., Universitatea „Dunărea de Jos”, Galați, Facultatea de Litere.

1 Adriana Ghițoi, *Caragiale publicist*, Ed. Tritonic, București, 2005, p. 111.

2 Ibid., pp. 139-147.

„Deși tot mai ruptă de realitate și mai înfeudată universului bolnav al trăncănelii, **lumea lui Caragiale nu este totuși o lume în declin. Se află, dimpotrivă, la apogeu, se găsește în plină înflorire.** (s.n.) Este o lume nouă, dar nu una de curând născută, încă șovăielnică, în curs de consolidare: pe temeiurile sale stă așezată solid, nimic nu o poate clinti. **Personajele în vârstă sau aflate la maturitate deplină sunt majoritare, iar cele tinere [...] merg hotărât pe drumul croit de înaintași.** (s.n.)”³ Probabil aici își află originea superbul secret al unei prese neverosimil de moderne ca principiu de funcționare; și, deși oglindă a acelei lumi, presa lui Caragiale e universală în postură de scenă narativă și în *avans* față de obscuritatea reflectată, ca și cum artistul-ctitor ar fi sesizat genial principiile de funcționare ale presei de secol XXI.

În ceea ce privește „zvонul”, apelăm la un excurs pe tema originilor presei de scandal, fixat de C.F. Popescu în spațiul american al celei de-a doua jumătăți a veacului al XIX-lea. Toate caracteristicile aceluia tip de presă, plus o uimitoare doză de luciditate plutesc deasupra universului mediatic al operei lui Caragiale, un veritabil spirit

vizionar al media moderne. Într-o schiță ultrasumară, am putea enunța primul principiu al presei contemporane: indus ori nu, apetitul informațional multiplică receptorii și dilată jetul producției de masă.

„Milioanelor de exemplare” ale lui Titi Precup din *Travesti* (piesă scrisă în 1968) îi corespund cei „10 000 de copii” (ori... cele 10 000 de copii?) din *Moftul* (*studiu de mitologie populară*), piesă de proză apărută în 1893. La Caragiale, producția în ritm industrial crește fulgerător, metaforă a tuturor maternităților cosmosului: „El, *Moftul*, a crescut cu o iuțeală nemaipomenită [...] Când ajunse în vîrstă *Moftul*, doica lui, *Presa*, îl însură după *Opinia*, o tînără fată mai mult sau mai puțin publică, foarte mult curtată pe vremea ei, cu care tînărul avu o prăsilă mai numeroasă decît nisipul mării: pe fiecare zi dedea lumii cîte 10 000 de copii care de care mai fleac și care toți aveau mai mult ori mai puțin trăsurile tatălui lor.”⁴

Nu se știe dacă goana după informație a determinat producția mediatică de masă ori a urmat-o. Cert este că lumea personajelor lui Caragiale este îmbibată de presă; aproape că nu există scriere care să nu facă cel puțin referiri minime la fenomenul media ori să vehiculeze informații aflate din presă. „Trăncăneala” despre care scria Iorgulescu este permanent animată de acest fluid vital, care menține conveniențele în tranșeea socială a putrefacției. Indivizii se întrec în a apuca gazeta, scăpați din lesă ca într-un start al puhoaielor. Posibil, o tresărire a simțului de proprietate indus de replica etern demagogică a manipulatorilor discursului puterii; pentru Cațavencu, presa nu poate fi decît a poporului, constituindu-se într-o tribună administrată de slujbașii lacrimogeni ai gloatelor. În *Mielul turbat*, Spiridon Biserică declară: „Păi ce? Noi ne temem de gazetarii noștri? Ce, e presa de altădată?... E presa noastră.” „A poporului”, vine, invariabil, răspunsul lui Cavafu⁵. Replica e rudă

3 Mircea Iorgulescu, *Marea trăncăneală. Eseu despre lumea lui Caragiale*, ediția a doua, Ed. Fundației Culturale Române, București, 1994, p. 111.

4 I.L. Caragiale, *Nuvele, povestiri, amintiri*, Ed. Facla, Timișoara, 1984, p. 85.

5 A. Baranga, *op. cit.*, p. 54.

cu truismul lui Sile Gurău, din *Mobilă și durere*, de Teodor Mazilu: „Averea poporului nu e a noastră, ea e averea poporului”⁶. Mitică își face vânt cu gazeta, iar la birt cere „o scobitoare, un chibrit, un pahar cu apă și o gazetă.” Pristanda citește cu venerație gazeta lui Cațavencu, Tipătescu sfârâie cu *Răcnetul Carpaților* în mâini, Leonida află ultimele știri din *Aurora democratică*, iar Dumitrache și Ipingescu lecturează *Vocea patriotului național*. Am considerat citirea presei ca tabiet; Adriana Ghițoi vorbește despre lectura ritualică a ziarului⁷. Ziarul se cere oriunde: la birt, pe stradă, acasă, informația de presă nășădește și pulverizează însăși viața, într-un ritm nou, cel al noii epoci.

Tandemul *generalist-specializat* sclipește în palavrele unice ale lui Marius Chicoș Rostogan:

„Școlarul Ionescu: Zicea că vine ieri seara, dom’le.

Profesorul: Au zis tată-tău...

Școlarul: Nu, dom’le; Falb...

Profesorul: Ai văzut tu pe Falb...

Școlarul: Nu, dom’le, era în *Universul* și-n toate gazetele...

Profesorul (grav): *Ugniverzul*, doară și toate gazetele cvotighiene nu sunt competente în cauză; pîntru așa un lucru trebuie să consultăm publicațiunile șpețiale, cum e bunăoară *Mundus* oder *Țodiacon*, „Univerzal-transțedental-cosmologhișe-astronomișe-meteorologhișe Flighende Bleter”, acea publicațiune de fală care apare o dată la lună...”⁸

Despre *Articol de reportaj*, Al. Călinescu afirmă: „Construcția [...] este impecabilă: decupaj abil al textului, subtitluri-șoc menite să creeze „suspense”-ul și care, înșiruite, alcătuiesc un fel de tablă de materii, informații de-a dreptul senzaționale: reporterul pătrunde [...] prin ziduri și acoperișuri, ne relatează o convorbire pe care o au două

personaje închise în cel mai mare secret într-o încăpăre și ne reproduce gândurile... celui ce se află pe patul de suferință. Să adăugăm la acestea marea forță a ironiei, care face ca textul să alunece către pamflet, prin dramatizarea – conștient exagerată – a bolii prințului. E un text pe care se poate studia retorică genului, este reportajul de senzație-etalon, sumă de convenții și clișee.”⁹

Descoperitor al senzaționalului de tabloid, principiu pe care presa însăși îl va experimenta plenar mult mai târziu, Caragiale se dedublează în mostra celui etern Caracudi, „care le află toate cu cîteva minute înainte de-nîmplare”. Titlul-șoc, apanaj al presei de scandal, este superb parodiat în *Îngrozitoarea și înfiorătoarea și oribila dramă din strada Uranus* (dublată de acea veșnică *ultimă oră*) ori în *Greu, de azi pe mîine... sau unchiul și nepotul*, unde *Glasuri* și *Ecouri* ale știrii de culise aruncă irezistibile buchete de schije: „Panama de la noi!... Potlogăriile fostei administrații!... Mișeliile se dau la lumină!... Jaf în avutul public!... În sfîrșit!... Jos masca!... Hoții la pușcărie!... [...] Mișeleasca înscenare!... Goana infamă contra cetățenilor onorabili!... Regimul proscricțiunilor și al terorii!... Cetățeni frunțași închiși ca țîlhari în ajunul alegerilor!... Ministrul fără de lege!... Procurorul zbir!... Nedemnul nepot demn de unchiul nedemn!... Vom vedea!... Sunt judecători la Berlin!...”¹⁰

Fin vrăjitor al decantării ziarelor de profil, Caragiale face o amplă demonstrație de măiestrie a fațetei informaționale prin trecerea aceluiași eveniment pe sub arcadele diferitelor jurnale. Expusă succint ca pură secvență în *Atmosferă încărcată*, tehnica este dispusă în filigran pe parcursul prozei *Temă și variațiuni*, despre care Al. Călinescu afirmă că este „o narațiune minimală, sobră și exactă, [ce] este reluată în cîteva variante care reprezintă nu numai viziuni diferite

6 Teodor Mazilu, *Mobilă și durere*, Ed. Eminescu, București, 1981, p. 18.

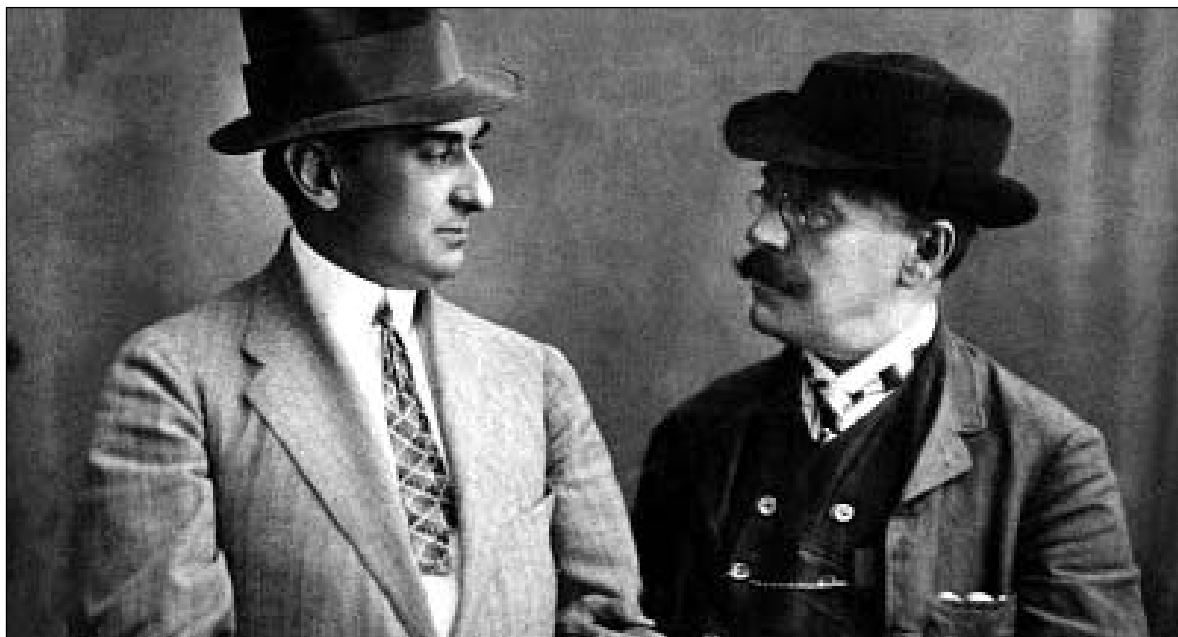
7 A. Ghițoi, *op. cit.*, p. 113.

8 I.L. Caragiale, *Momente*, Editura pentru Literatură, București, 1969, p. 407.

9 Al. Călinescu, *Caragiale sau vîrsta modernă a literaturii*, Ed. Albatros, București, 1976, pp. 73-74.

10 I.L. Caragiale, *op. cit.*, pp. 269-270.

11 Al. Călinescu, *op. cit.*, pp. 72-73.

asupra aceluiași fapt, [...] ci și ipoteze stilistice, versiuni posibile dintr-o gamă – teoretic – inepuizabilă.”¹¹

În timp ce informațiile din *Temă și variațiuni* par a alerga corect pe culoare separate, reportajele din *Groaznică sinucidere din strada Fidelității* reflectă eterna competiție stradală, goana după senzațional fiind o cursă de mahala în care concurează – deocamdată – gazetarii și receptorii deopotrivă. Este un cerc social, un lanț trofic organizat de dispunerea venală a vertebrelor străzii. Dacă Mircea Iorgulescu observă că lumea lui Caragiale este onomatopeic, organic strămutată spre acustica palmelor, pumnilor ori șuturilor date în „spate gios”, nu e mai puțin adevărat că presa ca vehicul al contaminării are ca primă menire o eternă și sterilă pedepsire. Trăncăneala despre care vorbește eseistul descrie atavica spirală spre marea răfuială, rânjet al unei justiții. Meritul lui Venturiano este acela de a „combate bine”, deși nu există vreo îndoială asupra inocenței receptorilor și chiar a publicistului însuși în legătură cu obiectul/subiectul de combătut. În *Tempora*, Coriolan Drăgănescu este deificat luxuriant în presă, ca în final să fie afurisit violent și categorisit brutal drept

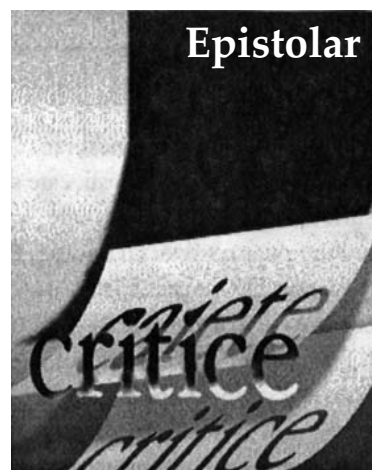
„nerușinat inspector polițist, canalie ordinară, mișel fără rușine, sălbatic zbir și calău antropofag cu nume dezgustător.”

Acesta este marele merit al lui Caragiale, de a fi portretizat o presă-personaj, reflector al unei societăți mereu vii, așa cum observa Mircea Iorgulescu. De ce să omitem a nota că, în orice dicționar, verbul *a combate* comportă trimeri la rudimentarul *a bate*, față de care s-ar boi în culorile represaliilor? Oricum, dicționarul de sinonime dă verbului-jude echivalențele: *a bate*, *a lupta*, *a război*, ceea ce împrășcă orice inocență. Discursul presei caragialiene este discursul-spectacol al oricărei lumi, în opera sa mai putând fi întâlnite și alte motive de o exasperantă actualitate: reporterul-victimă, puterea coruptă (sau veșnic coruptibilă), opoziția ca victimă ori, dimpotrivă, personificată de inevitabilii golani ori moftangii (vezi *Atmosferă încărcată*¹²) ori presa ca spadă solitară în conflictul unui continuu vaier al justiției. Caragiale a izbutit neverosimil un salt practic irepetabil, ca un maestru care nu se mai poate eclipsa nici măcar pe sine: a conjuga clișeul jurnalistic cu toate antoniemele sale social posibile este o retransare pe totdeauna.

¹² „peste 6000 de cetățeni, tot ce are Capitala mai distins” vs. „d-abia se putuseră aduna în silă vreo 300 de destrăbălați, derbedei, haimanale”.

Virgil TĂNASE*

Scrisoare adresată unor cititori care vor să știe ce simte un scriitor român devenit scriitor de limbă franceză

Résumé

Ca să-mi regăsesc limba m-am văzut silit să-mi caut o alta. Marii scriitori dau limbii în care scriu o densitate care o apără (măcar în parte) de necuviințele pe care cititorii sunt uneori ispitiți să le săvârsească cu limba care le-a fost dată. drumul pe care a trebuit să-l parcurg ca să pot locui legitim într-altă limbă decât a mea de-acasă, mi-a îngăduit să le privesc pe amândouă diferit și să dobândesc credința că scriitorul este pretutindeni un străin. Aceste două limbi, româna și franceza, aceste două limbi atât de asemănătoare, își schimbă radical înfățișarea de îndată ce le ceri să te slujească literar. Această călătorie lingvistică inițiată mi-a îngăduit să pricep cât de diferită este limba scriitorului de cea a omului de pe stradă, căreia îi este un fel de pisc, de concluzie supremă, aidoma florii de măr care dă un sens sărurilor minerale pe care rădăcina copacului le sughează din noroi. scriitorul nu este un simplu utilizator al limbii ci punctul culminant al acesteia. Trecerea mea printr-o altă limbă literară m-a îndemnat să nu mă mai las ispitit de distrugerea narațiunii și a discursului, foarte la modă pe atunci.

Cuvinte-cheie: Virgil Tănase, limba franceză, exilul lingvistic, limba română, patria literaturii de adopție

Pour retrouver ma langue maternelle perdue, j'ai été forcé d'en chercher une autre. Les grands écrivains donnent à la langue dans laquelle ils écrivent une densité qui la défend (au moins partiellement) des offenses que les lecteurs sont parfois enclins à les perpétrer avec la langue qu'on leur a donné. Le chemin que j'ai dû parcourir pour habiter légalement dans une autre langue que la mienne, la langue de chez moi, m'a permis de regarder différemment les deux et d'acquiescer la croyance que l'écrivain est partout un étranger. Ces deux langues, le roumain et le français, ces deux langues tellement ressemblantes, changent radicalement leurs visages, aussitôt qu'on leur demande de te servir du point de vue littéraire. Ce voyage linguistique initié m'a permis de piger combien la langue de l'écrivain est différente de la langue des gens de la rue, car la première est un sorte de sommet, de conclusion suprême, ressemblante à la fleur de pommier qui donne un sens aux minéraux que les racines de l'arbre sucent de la boue. L'écrivain n'est pas un simple utilisateur de la langue, mais son point culminant. Mon passage à une autre langue littéraire m'a poussé à ne pas tomber dans le piège de la destruction narrative et discursive, très à la mode à ce temps-là.

Mots-clé: Virgil Tănase, langue française, l'exil linguistique, la patrie d'adoption de la littérature, la langue roumaine

Dragi prieteni (ai mei, ai literaturii și ai Bibliotecii naționale căreia se cuvine să-i mulțumim cu toții de a ne fi dat prilejul să ne întâlnim),

Curiozitatea dumneavoastră e firească.

Într-adevăr, fără a fi excepțională, trecerea de la o limbă de scriitură la alta rămâne un fenomen rar de care se cade profitat. Îngăduindu-ne să comparăm normalitatea cu excepția, el poate oferi o înțelegere mai

* Scriitor, Paris, e-mail: tanase.virgil@wandoo.fr

precisă a unei îndeletniciri care nu-și schimbă menirea atunci când autorul țese un alt fir, deși natura acestuia îl silește să-și modifice felul de-a lucra și deși nu aceleași veșminte se fac din in sau din bumbac încât, se poate spune, nu aceleași cărți se scriu într-o limbă și-n alta.

Cum să încep? Cu începutul, o să-mi răspundeți, numai că acesta este, în ceea ce mă privește, atât de depărtat și de nedeslușit încât nu-l pot evoca decât șagălnic.

Ce limbă-i asta? m-am întrebat, mi se pare, de cum am ieșit din pântecul mamei, auzind glasuri în jurul meu. Încă fraged la minte și neștiutor, mi-era greu să hotărâsc dacă cei care mă împrejmuiau vorbeau româna sau franceza, într-atât aceste două limbi par asemănătoare celui care abia se trezește la viață. Urechea mea, încă moale și neînvățată să recunoască duhul pe care graiul îl dă celor ce-l vorbesc, nu percepea decât zăngănitul solar al vocalelor latine, iar cântul frazei putea la fel de bine veni de la un hotar sau de la celălalt al moștenirii lăstate de imperiul roman.

Pe atunci, în acea parte a Europei, unii și alții voiau să ne facă să credem că româna e un fel de rusă (și ea o limbă indo-europeeană). Ascundeau sub spoieli ortografice originile noastre mediteraneene pentru a ne

încuraja să devenim de bunăvoie o republică sovietică. Exagerau. Mai mult chiar, împinși de-un zel excesiv, ne confiscaseră vorbitul, constrângându-l să devină un dialect politic.

Cum limba mea era româna și cum, mai puțin apt a înțelege unde mi-e interesul, o vorbeam pe bune, strămoșește, zicând că alba-i albă și că neagra-i altceva, m-am trezit că nu mai am voie să vorbesc. Ca să-mi regăsesc limba m-am văzut silit să-mi caut o alta.

Redactând primul meu roman în franceză, o limbă pe care nici măcar n-o știam ca lumea, îmi puneam nădejdea în cititorii acesteia pe care-i socoteam, în parte, răspunzători de literatura care se scrisese-n limba lor. Aveam vag senzația că cititorii de franceză erau chezașii unei libertăți care nu putea fi știrbită fără a ți-i ridica împotrivă laolaltă pe Balzac și pe Proust și pe alți câțiva de-aceiași statură. De-atunci mi-am cam pierdut iluziile, dar continui să cred că marii scriitori dau limbii în care scriu o densitate care o apără (măcar în parte) de necuviințele pe care cititorii sunt uneori ispițiți să le săvârșească cu limba care le-a fost dată.

Presupunând că limba căuzașilor de rând e aceeași cu cea a literaturii.

Într-adevăr, drumul pe care a trebuit să-l

parcurg ca să pot locui legitim într-altă limbă decât a mea de-acasă mi-a îngăduit să le privesc pe amândouă diferit și să dobândesc credința că scriitorul este pretutindeni un străin – și că nici n-ar putea fi altminteri.

Aceste două limbi, româna și franceza, aceste două limbi atât de asemănătoare își schimbă radical înfățișarea de îndată ce le ceri să te slujească literar. Textul abstract, textul din cuget, dacă mă pot exprima așa, textul piesei rămâne același, dar, Doamne, ce diferență de regie! De-o parte, un spectacol cu o scenografie în alb și negru, tăioasă și precisă, o confruntare de juriști convinși că destinul omenirii depinde de-o virgulă și că o cât de mică greșală de ortografie poate provoca un dezastru mondial. De cealaltă, o liturghie care adună un sfat de plugari îmbrăcați ca dacii într-un palat levantin unde câteva vocabule venite la-ntâmplare dinspre soare-apune gem, descoperindu-și sufletul slav. Înspre Swann, în țara *des jeunes filles en fleurs*, actorii preferă sunetele pure, planele de cristal, bijuteriile simple și femeile sincere – care nu mint inutil (Anatole France). Textualitatea românească este turbure și nu oferă decât repere ipotetice: actorii care joacă pe scena acestei limbi nu știu niciodată cine iubește pe cine și de ce, siliți să constate, deznădăjduiți, că nu pot fi credibili decât plătind cu sânge un adevăr care, la Racine, e atestat gramatical. Timpul frazei e, aici, șovăielnic și semnificațiile, incerte din respect pentru o limbă care refuză adevărurile absolute, plutesc ca, toamna, ceața peste apa cuvintelor murmurătoare. În franceză, dimpotrivă, scriitura este un dans precis, dus de un ritm implacabil sub lumina unor proiectoare care denunță fără milă cel mai neînsemnat pas greșit, cea mai firavă șovăire a gambei, cea mai plăpândă ireverență față de cadența cosmică a muzicii de balet.

Situația mea nu era deloc comodă, obligat de fiecare dată când mă aflu în fața paginii albe să aleg între o invitație la balul de la palat și bucuriile colorate ale pieței de mirodenii, între un sân purtat în platoșă de brocart și altul greu de patimi nedesluite.

Redactând în franceză primul meu roman prin forța lucrurilor românească, am

descoperit cu surprindere că scriitorul este un dresor de fiare și că nu poate reface cu tigrii numărul pe care l-a conceput cu urșii albi, că inteligența câinilor savanți nu este aceeași cu cea a elefanților și că nu poți ademeni un leu cu momeala pe care o folosești pentru foci.

Era evident că două limbi care aproape se confundă atunci când sunt solicitate pentru prestații banale, două limbi atât de apropiate prin originea lor comună și prin complicitățile celor care le vorbesc încât traducerea pare fastidioasă, două limbi ale căror ramuri se întrepătrund atât de armonios încât ești ispitit să le pui în aceeași glastră, aceste două limbi sunt diferite în cuget, despărțite de un hău peste care se poate trece fără însă a-l putea face să dispară. Această călătorie lingvistică inițiată mi-a îngăduit să pricep cât de diferită este limba scriitorului de cea a omului de pe stradă, căreia îi este un fel de pisc, de concluzie supremă, aidoma florii de măr care dă un sens sărurilor minerale pe care rădăcina copacului le sugerează din noroi. Am căpătat conștiința unui adevăr care nu mi-a purtat noroc și pe care-l plătesc și azi zi de zi, anume că scriitorul utilizează întotdeauna, oriunde s-ar afla, o limbă care nu e cea a țării sale, care nu e cea a oamenilor care o vorbesc – convinși, aceștia, că este destul să înveți ortografia ca să devii scriitor. Ei bine, nu, scriitorul nu este un simplu utilizator al limbii, ci punctul culminant al acesteia.

Altfel spus, ceilalți vorbesc ca el să poată scrie.

Printr-o răsturnare compensatorie previzibilă, această primă experiență de exil lingvistic m-a întors la școală: eram dornic să învăț această altă limbă română de care câțiva autori mai mult sau mai puțin iluștri s-au slujit pentru a oferi copămintenilor lor un colț al lor de cer literar. Intuind avantajele pe care mi le putea oferi în acest domeniu alteritatea, mi-au fost dascăli nu numai câțiva scriitori români, dar și mult priceputul Balzac căruia i-am tradus *Les contes drolatiques*, care au fost pentru mine, în domeniul limbii, la fel de profitabile ca lecțiile de arhitectură literară pe care mi le dăduse Thomas Mann.

Făceam progrese mulțumitoare în cunoașterea limbii române scriitoricești când soarta, care nu ne este prielnică decât ca să ne amăgească (Bossuet), m-a adus în Franța cu mic, cu mare (adică cu soție și copil, plus cățelul pe care nu-l puteam înstrăina fără a mă disprețui pe mine însumi). Altfel spus, m-am trezit într-altă țară, nevoit să-mi câștig pâinea cea (amară) de toate zilele. Scrisul era singura meserie pe care o aveam – dar care, vai ! nu era exact brățară de aur, cum nu era nici cea de regizor de teatru, mai greu de exercitat din pricina investițiilor prealabile mai însemnate decât cele necesare autorului care n-are nevoie decât de-un top de hârtie și de-un pix). Conștiincios de nevoie și cu silința ținută trează de scadențele bancare, m-am făcut iar școlar, de data aceasta în clasa de limbi străine, cea pe care voiam s-o dobândesc, fiindu-mi de două ori necunoscută, o dată pentru că nu era a mea de-acasă, a doua oară pentru că, fiind literară, nu există manuale care să te-nvețe această franceză brodată cu fir de aur, lucrată la gherghef timp de secole de meșteri al căror ochi distinge, precum cel al postăvarilor chineji, o sută de nuanțe de gri și cel mai firav nod pe firul care se cuvine să stea întins ca o coardă de lăută – eram naiv, eram copil (fără să mai fiu), eram dintr-altă lume (e-adevărat), trundindu-mă pe-un drum devenit lăturalnic într-o țară unde editurile, capitaliste, se-nțelege, nu mai au nevoie de cărți, ci de cumpărători de carte și se străduie să distrugă limba pentru că e mai spornic să vinzi cărămizi decât o catedrală.

Generația mea a văzut dispărând franceza nu pentru că i s-ar fi epuizat vorbitorii, ci pentru că i s-a stins literatura: ca să vinzi un produs care, de când cu „globalizarea”, nu mai are identitate națională, sau ca să cumperi altul la prețul cel mai avantajos, toate limbile sunt otova și cea cu cea mai mare răspândire este de departe mai profitabilă din punct de vedere comercial (ori, nu-i așa? legile pieții sunt implacabile și obiective). Industria editorială se supune logicii economice și celor câțiva meseriași care, victime ale unui atavism regretabil, mai scriu în franceză li se cere să renunțe la „zorzoa-

ne” și să se adreseze publicului în limba gospodinei de sub 50 de ani (desemnată de sondaje drept cea mai silitoare consumatoare de carte). Interzicându-i-se din motive mercantile să spună ceea ce numai ea poate spune (fapt aberant din punct de vedere al mondializării care pare a fi viitorul nostru de aur), franceza devine frangleză pronunțată arăbește, soluție provizorie în așteptarea momentului în care, în fine, vom vorbi cu toții noul esperanto care se practică deja pe web-ul mondial.

Eram încă departe de-această lume nouă venită nouă dinspre Lumea nouă.

Cu cărțile și cu caietele mele de dictando, eu învățam nu felul în care scriitorii francezi utilizau limba, ci ceea ce limba spunea prin ei: literatura lor mi se părea aidoma substanțelor care ni se injectează în organism ca măduarele să devină vizibile la scanner. Ceea ce căutam era gândirea colectivă, secolele de istorie a căror chintesență se regăsește în folosirea unui subjonctif sau în subînțelesurile unei prepoziții, căutam experiența unei atât de îndelungate vieți de zi cu zi ordonate prin limbă, căutam tezaurul unei civilizații care se întrupa în sintaxa proustiană, în lexicul lui Julien Gracq, în pasta narativă a lui Claude Simon, în ascuțimea frazelor lui Gide..., ca să nu-i citez decât pe aceștia. Mi se părea, pe atunci, că aceste roade răscumpără turpitudinile enorme ale tuturor celor care foloseau franceza pentru scopuri meschine și adesea mârșave, ale tuturor celor care se făleau c-o limbă de care nu erau demni, urmași nevrednici de numele ilustru al familiei din care descindeau.

Scormoneam textele vechi cu înversunarea novicelui – înțelegând acum cât de nechibzuit ar fi fost să vreau să îmbogățesc limba cu elemente străine, ca și cum o coardă în plus la vioară ar putea spori muzica; și cât eram de copil ocupându-mă, în cărțile mele, de anecdotă: inteligența povestirii vine din duhul limbii, și nu din mesajul autorului (umanist, se înțelege de la sine). Trecerea mea printr-o altă limbă literară m-a îndemnat să nu mă mai las ispitit de distrugerea narațiunii și a discursului, foarte la modă pe atunci (și de care mă lăsasem ademenit în junețe fără măcar să știu că

eram „în pas cu vremea”), o extravaganță mai degrabă sportivă de tipul fotbalului călare, a tenisului cu picioarele în saci sau a luptelor greco-romane în noroi, discipline inovante, foarte apreciate de canalele de televiziune preocupate de-a oferi publicului divertismente agreabile în măsura în care ne lasă să credem că menirea omului pe lume este rumegatul.

Așadar, dragi prieteni, dragi tovarăși și prieteni sunt ispitit să spun...! Așadar, mi-am scris literatura fără să râvnesc a îmbogăți limba și fără a-mi îngădui a o face feliuțe-feliuțe întru profitul celor care nu pot citi buchile decât una câte una. M-am

mulțumit să-i dau cuvântul, dacă pot spune așa.

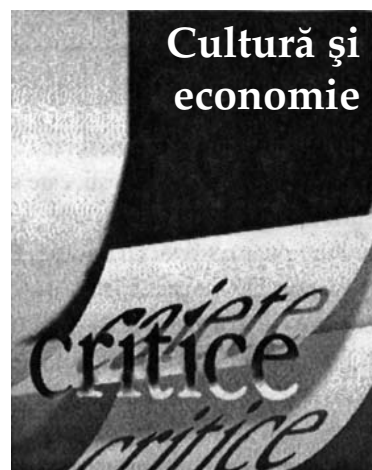
Proiect poate prea ambițios.

E mai chibzuit, pare-se, azi, să povestești istorii polițiste cu fete goale pușcă (nu neaparat epilate) decât să ticluiești tuburile de alamă pe care, străbătându-le, suflul limbii le face să cânte.

Privind azi, pe raftul unde stau rânduie printre atâtea altele cu mult mai ilustre cărțile mele, am sentimentul că ele poartă înlăuntrul lor cele două limbi în care au fost scrise așa cum ghiocul duce vuietul valurilor, răsplătind marea pentru tot ceea ce i-a dăruit cu o generozitate părintească.

Radu MARIAN*

Proprietatea în scrierile scripturistice și în tradiția liturgică

Résumé

Proprietatea - despre care face mențiune Sfânta Scriptură - are mai întâi de toate un caracter teocentric de economie a lui Dumnezeu. Prin umbrirea păcatului însă, oamenii nu mai au această conștiință. Chiar și unele personaje biblice au avut conștiința proprietății ca aparținătoare lor, și nu lui Dumnezeu. De aceea Biblia pune în lumină diferite episoade și aspecte legate de aceasta. Perioada biblică veterotestamentară este asociată proprietății private, iar cea neotestamentară - celei colective.

Rugăciunile cu privire la proprietate arată caracterul de proniator al lui Dumnezeu asupra acesteia, dar și rolul său de motor principal în înmulțirea avutului. Proprietatea este apărută de Dumnezeu împotriva păgubitorilor, prin descoperirea avutului pierdut sau a hoților, dar aceasta se poate realiza și prin mijlocirea unor sfinți ai Bisericii..

Cuvinte-cheie: biblie, tradiție, rugăciune, pronie, proprietate.

La propriété mentionné par la Sainte Ecriture a avant tout un caractère téocentrique, comme économie de Dieu. Mais à cause du péché originare, les gens n'en ont plus cette conscience. Même certains personnages bibliques ont eu la conscience de la propriété personnelle et pas celle de Dieu. C'est pourquoi la Bible met en lumière les différents épisodes et aspects reliés à celle-ci. La période biblique appartenant à l'Ancien Testament est associée à la propriété privée et celle appartenant au Nouveau Testament - à la propriété collective. Les prières à l'égard de la propriété montre l'intérêt constant de Dieu là-dessus et son rôle fondamental dans la multiplication de la fortune. La propriété est défendue par Dieu contre les domageurs par le dévoilement de la fortune perdue ou des voleurs, chose qui peut être réalisé à l'aide des Saints de l'Eglise.

Mots-clé: la Bible, la tradition, la propriété, la prière, pronation

Introducere

Proprietatea a reprezentat și reprezintă și astăzi un pilon important în circuitul economic. Ea nu este străină nici Bisericii în ansamblu, fiind dintru începuturile ei un motor în dezvoltarea comunităților de creștini. În timp, această proprietate a devenit patrimoniu al Bisericii Universale, care în principal este alcătuit dintr-o proprietate spirituală, cuprinsă în special în învățătura de credință a Bisericii.

Pentru că acest patrimoniu a trebuit stocat și i s-au adăugat alte și alte conținuturi, s-a născut cel material sau proprietatea materială. Aceasta îmbracă diferite forme. De la artă, până la fond funciar, de la pecuniar până la clădiri etc., proprietatea Bisericii este pusă în principal în folosul comun, spre împlinirea necesităților materiale, spirituale și culturale ale oamenilor.

Rolul proprietății în satisfacerea nevoilor materiale, spirituale și culturale ale oamenilor a fost imitat de Biserică din exemplele

* Pr. Drd. Radu Marian, doctorand Institutul Național de Cercetări Economice „Costin C. Kirițescu”, e-mail: parohia_rohani@yahoo.com.

scripturistice. Ea a adăugat cu timpul - pe temeiuri scripturistice, ca răspuns la unele necesități legate de ocrotirea și înmulțirea proprietății - rânduiri sau rugăciuni ce se constituie în așa-zisa Tradiție Liturgică, cu bogate conținuturi, din care, în mod indirect, de desprinde și o latură economică. Conotațiile economice ale proprietății îmbracă diferite forme: în perioada veterotestamentară accentul economic al proprietății este în principal unul individual, iar în epoca Noului Testament, trece de la individ la exprimarea unei proprietăți în folosul obștesc.

Proprietatea în Sfânta Scriptură

Proprietatea scripturistică, ca bun de sine stătător, reprezintă Universul pe de-ntregul, cu toate bunurile sale. Ca Creator al Universului - cer, pământ cu toate derivatele -, Dumnezeu este proprietarul de drept, de aceea în scrierile Bibliei totul se raportează la Dumnezeu: *"Al Domnului este pământul și plinirea lui, lumea și toți cei ce locuiesc în ea."* (Psalmi 23:1) El este proprietar și al oamenilor, pentru că El i-a creat, iar oamenii au ajuns să fie proprietari secundari ai pământului sau primitori ai binefacerilor lui Dumnezeu. Sfântul Irineu al Lyonului spune că Dumnezeu nu l-a creat pe om pentru că ar fi avut nevoie de el, ci pentru a avea în cine să așeze binefacerile Sale.

Domeniul de proprietate este transferat de către Dumnezeu înspre om, transferul acesta reprezentând titlul de proprietate pe care Dumnezeu îl dă oamenilor, însă după cădere el devine vremelnic. După păcatul protopărinților, proprietatea de care se bucură omul este efemeră. Omul după creație avea potența de a deveni și proprietar al cerului, împreună cu Dumnezeu, de aceea a fost creat *"după chipul și asemănarea lui Dumnezeu"*, dar, mâncând din pomul oprit, nu numai că nu mai ajunge proprietar al cerului, ci pierde și posesiunea peste care era stăpân și din posesie veșnică devine vremelnică.

Odată cu venirea lui Mesia, se reface actul acesta de proprietate între Dumnezeu

și om, iar scrierile Noului Testament îl raportează pe om întotdeauna ca un viitor posesor al Împărăției lui Dumnezeu, fiindu-i necesară pentru aceasta mântuirea subiectivă. Cea obiectivă o are prin venirea lui Hristos, iar cea subiectivă o poate dobândi prin harul lui Dumnezeu, credința și faptele bune.

Așadar, înainte de a căuta diferitele conotații din punct de vedere economic ale proprietății în Sfânta Scriptură, se cuvine să înțelegem că ea are mai întâi de toate un caracter teocentric de economie a lui Dumnezeu. Caracterul acesta teocentric al proprietății, pe lângă nuanțele sale economice, are și nuanțe virtuale sau de proprietate spirituală nevăzută, ci doar trăită, din care, de asemenea, se nasc elemente cu implicații economice.

De pildă, tot corpusul învățăturilor lăsa-te de către Mântuitorul Hristos, ca proprietate nematerială - prin predare liberă, doar auzită și trăită de către apostoli și ucenici -, în cele din urmă a dus la dobândirea diferitelor proprietăți economico-materiale. Cel mai concludent exemplu este așternerea în scris a acestor învățături, astfel născându-se canonul Sfintei Scripturi sau Biblia, devenită proprietate a Bisericii Universale, căci ea s-a născut în Biserică.

Însăși Biblia, fiind proprietate ca și cuvânt al lui Dumnezeu, *logos*, transferată apoi prin materializarea acestuia în scris, ca entitate propriu-zisă în proprietatea Bisericii Universale, vrea să ne arate că evaluându-i implicațiile sale economice, ne vom convinge de multele forme ale ei, ajungând în cele din urmă la definirea ei din punct de vedere obiectiv ca fiind bun al lui Dumnezeu. Însăși doctrina proniei dumnezeiești ne dovedește acest aspect.

Prin faptul că după ce Dumnezeu a creat totul nu abandonează lumea și nu o lasă după bunul ei plac, ci intervine din când în când - în Vechiul Testament prin multele făgăduințe și ajutoare întru împlinirea acestora pentru poporul ales, în Noul Testament prin întruparea Fiului și reabilitarea lumii căzute, iar după Cinzecime prin Duhul Sfânt ca Mângâietor - și, în toate acestea, prin diferite semne și minuni, dovedește

atributul Său de proprietar general.

Oamenii - ca proprietari secundari ai bunurilor lui Dumnezeu - la rândul lor, le-au transmis urmașilor lor, care prin succesiune din generație în generație sau din neam în neam, au ajuns până la noi. Fie materială, fie spirituală, proprietatea fiecărui om își are originile în Dumnezeu. Prin umbrirea păcatului însă, oamenii nu mai au această conștiință. Chiar și unele personaje biblice au avut conștiința proprietății ca aparținătoare lor, și nu lui Dumnezeu. De aceea Biblia pune în lumină diferite episoade și aspecte legate de aceasta. Cum proprietatea presupune deținerea de bunuri, automat ele antrenează bani, comerț, pe lângă moștenire, fapt care implicit atrage activitate economică. De aceea, Sfânta Scriptură, când se referă la aceasta fie direct, fie indirect, nuanțează și aspectele economice.

Sentimentul de proprietate personală a fost plantat de Dumnezeu în om de la creație. După cum Dumnezeu este proprietar al întregului Univers, tot astfel și omul devine proprietar peste lucrurile pe care Dumnezeu i le dă în stăpânire: "... el să stăpânească peste peștii mărilor, peste păsările cerului, peste tot pământul și peste toate târâtoarele ce se mișcă pe pământ." (Facere 1:26). Dumnezeu oferă acest sentiment de proprietate omului, văzând peste veacuri și încă de la început omul pus să păzească grădina Edenului.¹ Vedem sentimentul de apărare a proprietății prezent încă de la început în Sfânta Scriptură.

Deși sentimentul proprietății private sau personale este sădit de Dumnezeu în om la facerea sa, potrivit (Facere 1:26), prin crearea Evei, (Facere 2: 21-22), el se transformă în proprietate comună. Explicația trebuie căutată și în vicisitudinile epocii, în excesiva raritate a factorilor de producție: numărul oamenilor era foarte restrâns, însuși Dumnezeu spune: "Nu e bine să fie omul singur; să-i facem ajutor potrivit pentru el"

(Facere2:18). În aceste condiții, șansa de supraviețuire a unei comunități umane, a familiei primare, depindea mai ales de brațele de muncă disponibile. Lupta, extrem de dură, pentru existență i-a obligat pe primii oameni să-și organizeze munca în comun și, ca o consecință, să accepte proprietatea comună și repartitia egalitară².

Ea este abordată și de către Mântuitorul Iisus Hristos, însă sub o altă formă, ca prelungire a celei private, în sensul de a o folosi cei care o dețin în scopul semenilor, nu făcând un scop din ea însăși. Vedem că ea este caracteristică și perioadei primare a Bisericii, cu prelungire până astăzi, în Biserică, manifestându-se fie în viața de obște a mănăstirilor, fie în acțiunile cu caracter social și filantropic susținute de Biserică. Acest aspect îi face pe mulți gânditori de diferite formații a acuza Biserica de o formă a comunismului și chiar Biblia este acuzată din acest punct de vedere ca fiind de nuanță comunistă.

Trebuie să le spunem acestora însă că proprietatea obștească din sânul creștinismului diferă mult față de cea din comunism. În creștinism, axioma este "orice îmi aparține este și al tău", pe când în comunism, axioma este "orice îți aparține este și al meu". Proprietatea obștească din creștinism se sprijină pe libera și spontană consimțire, în vreme ce în comunism pe impunerea exterioară și pe constrângere. Mai mult, proprietatea obștească din creștinism recunoaște ca stăpân real al bunurilor pe Dumnezeu, pe când proprietatea obștească comunistă acordă această calitate omului.³

Din exemplele pe care ni le oferă Sfânta Scriptură, aflăm că, odată cu trecerea timpului de la căderea în păcat a protopărinților, formele de proprietate de tip comun sunt înlocuite cu cele private. Din Vechiul Testament, știm că patriarhii erau oameni înstăriți ce aveau mari proprietăți de

1 Daniel Zalan – *Rădăcina tuturor lucrurilor rele*, Editura Life, Oradea, 2007, pag. 13.

2 H. Beizadea – *Economie mondială*, pe http://facultate.regielive.ro/cursuri/economie/economie_mondiala-20196.html?in=cursuri&s=dur.

3 Georgios Mantzaridis – *Bogăția și sărăcia*, pe <http://www.crestinortodox.ro/diverse/bogatia-saracia-69506.html>.

pământ și alte bunuri; de asemenea, aflăm despre Iov că era un om foarte bogat, iar țara Canaanului va deveni obiect de proprietate privată prin împărțirea ei de către patriarhul Iacov fiilor săi, care vor constitui cele douăsprezece seminții sau triburi ale lui Israel.

Dreptul de proprietate în Vechiul Testament era deținut și asupra oamenilor. De pildă, femeia era proprietatea bărbatului ei, fiind cumpărată de la tatăl ei, cu alte cuvinte, primul proprietar al femeii era tatăl ei, iar prin vânzare către viitorul soț, acesta devenea proprietarul ei. Apoi și sclavii erau o formă de proprietate umană deținută de cei bogați în perioada veterotestamentară. Forma aceasta de proprietate a ființelor umane, menționată în scrierile vechitamentare, includea însuși dreptul de proprietate al stăpânilor nu doar asupra sclavilor, ci și asupra copiilor lor, deci asupra urmașilor acestora (Ieșire 21:4).

Proprietatea privată a devenit, în exemplele Vechiului Testament, atât de evidentă și pregnantă, încât s-a ajuns la apariția unor forme de opoziție față legea mozaică și chiar s-a căzut în idolatrie (Iezechiel 7: 19-20). De pildă, există mărturii istorice că dispozițiile Anului Jubiliar nu au fost respectate, a rămas o instituție socială ideală, dar ireală pentru o perioadă a istoriei lui Israel.

Profeții Vechiului Testament atrag atenția că lipsa de ascultare a lui Israel, unul dintre motivele pentru dispariția și captivitatea sa și a lui Judah. Iuda, indică faptul că durata exilului a fost legată de numărul de ani jubiliari și sabatici ignorați⁴. Consecința nerespectării anului Jubiliar era desigur legată de proprietatea privată. Respectarea lui ducea automat la activarea proprietății colective. În primul rând, Legea prevede un sistem care să împiedice o familie să-și piardă complet bazele sale economice. Scopul principal al preceptelor din Levitic 25 pri-

vind anul Sabatic și Jubiliar era prevenirea ruinării debitorilor. Legea prevedea, prin mijloace instituționale, protecție economică față de aceștia. Ei nu puteau fi lipsiți de posibilitatea de a avea grijă de ei înșiși.⁵

În acest context se accentuează în Vechiul Testament dezvoltarea proprietății private în defavoarea celei colective.

Ea este prezentă și la fariseii și vameșii din timpul lui Hristos. De aceea Domnul Iisus unește prin învățăturile Sale proprietatea privată, pe care omul Adam a primit-o de la Dumnezeu, cu proprietatea de tip comun, constituită odată cu facerea Evei, arătând că proprietatea privată are menirea de a o susține pe cea comună. Proprietatea comună susținută de Iisus, apostoli și urmași lor demonstrează în mod viu că Domnul Iisus repetă și adâncește vechiul legământ pentru transformarea relațiilor economice în jurul poporului lui Dumnezeu.⁶

Evident în acest sens stă tema bogăției și a sărăciei pe care Iisus o tratează în Noul Testament, atât în formă directă, prin exemplificări directe, cât și prin forme indirecte de exemplificare, cum este parabola.

Pe baza acestui principiu funcționează și primele comunități de creștini ai Bisericii primare: *"Iar toți cei ce credeau erau laolaltă și aveau toate de obște. Și își vindeau bunurile și averile și le împărțeau tuturor, după cum avea nevoie fiecare"* (Faptele Apostolilor 2: 44-45).

Ideea susținerii bunului obștesc prin intermediul proprietății private a luat diferite forme, iar în zilele noastre ea nu trebuie înțeleasă sub forma comunismului, ci prin implicare caritabilă. De pildă, există legislații în lumea modernă care aduc scutirea de diferite taxe și impozite unei proprietăți private care face acte de ajutorare a bunului comun, prin bun comun înțelegând atât lucruri materiale, cât și instituții umane.

Aspectele ce se desprind din Sfânta Scriptură cu privire la proprietate sunt mul-

4 John E. Anderson – *Analiza economiei biblice: anul jubiliar, dispoziții și proprietăți*, în "Credință și economie", nr. 46/2005 (Nebraska-SUA), pag. 5

5 Ibidem.

6 Ronald J. Sider - *Partajarea de avere: Biserica ca model biblic de Politici Publice*, în "Secolul creștin", nr. 8-15, iunie 1977, pag. 560.

tiple. Unele arată că proprietatea este o binecuvântare a lui Dumnezeu (Levitic 26:3-5), altele că este un rod al muncii (Proverbe 8:18-21; 10:4; 13:4) sau un obiect de concurență și devotement (Luca 6:35; 12:22-34). De asemenea, aflăm vorbindu-se despre proprietate ca o resursă pentru nevoile umane (I Ioan 3:16-17), precum și ca o responsabilitate față de o comunitate creștină (Romani 12:6-8)⁷, toate aceste forme antrenând activitate economică.

Mai mult, nicăieri în Biblie nu vom găsi că aceasta ar fi condamnată de către Dumnezeu. Iisus condamnă doar mijloacele neadecvate ale obținerii ei și modul nedemn de administrare în scop egoist. Proprietatea

privată care este administrată spre bunul obștesc nu este neconformă cu Biblia. De pildă, un patron își folosește proprietatea sa privată ca ajutorare pentru cea comună și prin faptul că oferă locuri de muncă angajaților săi, prin aceasta ajutându-i să obțină venituri care, la rândul lor, pot fi utilizate în același scop al proprietății comune sau, pur și simplu, pentru întreținerea vieții materiale a acelui angajat. Ideea aceasta este întărită și de unele exemple de personaje din Noul Testament, care, deținând averi și proprietăți private, le extind spre baza proprietății comunitare. Redăm mai jos astfel de exemple, indicând ce au făcut diferitele personaje biblice cu proprietățile lor private.⁸

Exemple de folosire a proprietății (bogăției)

Persoanele	Ce au făcut cu bogăția lor
Zaheu vameșul (Luca 19:1-10)	Înainte de credință, a înșelat cetățenii și a abuzat de săraci. După credință, s-a pocăit și a restituit ce obținuse prin abuzuri.
Iosif din Arimatea (Matei 27:57-61, Marcu 15:42-46, Luca 23:50-53)	A pregătit înmormântarea lui Iisus. A donat mormântul lui pentru îngroparea lui Iisus.
Femeile, susținătoarele lui Hristos (Luca 8:1-3; 23:55-24:10; Marcu 15:40; 16:1)	Iisus sprijinit financiar pentru activitatea Sa mesianică Cumpără miruri pentru ungerea lui Iisus.
Sutașul roman care a crezut (Matei 8:5-13; Luca 7:1-5)	A arătat bunătate față de evrei. A plătit pentru construirea unei sinagogi. A arătat compasiune pentru sluga lui bolnavă.
Tânărul bogat (Matei 19:16-30, Marcu 10:17-31, Luca 18:18-30)	Nu dorește să se lepede de averea sa când îi cere Iisus.
Filimon	Deține sclavi și alte bunuri. Iartă un sclav fugar, atât moral, cât și financiar..
Iosif, numit Barnaba (Fapte 4:36-37)	A vândut un teren și a dat banii apostolilor.
Anania și Safira (Fapte 5:01)	Vând un teren, dar își dosesc din sumă, fapt pentru care, atunci când sunt dovediți de Petru, cad secerati la pământ și mor.
Lydia (Faptele Apostolilor 16:14-15, 40)	A găzduit prima biserică din Europa în casa ei.

⁷ Sondra Ely Wheeler, William B. Eerdmans – *Wealth as peril and obligation the new testament on possessions*, Grand Rapids, 1995, pe <http://www.stjohnadulthood.org/steward1.htm>.

⁸ *Oamenii bogați din Noul Testament*, pe <http://www.urbana.org/word-in-life-study-bible/wealthy-people-in-the-new-testament>.

Conotațiile economice ale proprietății scripturistice se înscriu, așadar, în buna sau proasta administrare a acesteia, având în vedere caracterul ei teocentric, care reclamă acea conlucrare dintre proprietatea privată și cea comună, cerându-ni-se întotdeauna a recunoaște că adevăratul și supremul proprietar este Dumnezeu, de la care vine "toată darea cea bună și tot darul desăvârșit" (Iacov 1:17).

Proprietatea în tradiția liturgică

Rugăciunile care alcătuiesc Tradiția Liturgică, compuse de Sfinții Părinți ai Bisericii, în diferite epoci de existență ale ei, sunt structurate pe diferite compartimente. Parte din ele sunt dedicate ocrotirii proprietății sau înmulțirii acesteia. Biserica le-a introdus în circuitul liturgic ca necesități ale problemelor legate de proprietatea materială sau duhovnicească.

Proprietatea tradiției liturgice este surprinsă în principal în rugăciuni referitoare la aspectele materiale ale vieții omului, cuprinse în corpusul numit Molitfelnic, dar și fragmentar în mai multe Acatiste ale unor sfinți, prin mijlocirea cărora este apărută proprietatea de hoți sau prădători. Chiar în rândul uneia dintre cele șapte taine ale Bisericii – Taina Cununiei sau a Nunții - se regăsește afirmată proprietatea, precum și dobândirea ei sub binecuvântarea lui Dumnezeu.

În mai multe rugăciuni de la cununie se cere de la Dumnezeu ca noua familie să fie prosperă, prosperitate din care se naște apoi

dobândirea de bunuri materiale și spirituale: "...Și le dă lor din roua cerului și din belșugul pământului. Uplete casele lor de grâu, de vin, de untdelemn și de toată bunătatea..."⁹; "...Dă-le lor roadele pământului, ca toată îndestularea având..."¹⁰; "...Înmulțește cu bunătăți viața lor..."¹¹; "...Să vă uplete pe voi de toate bunătățile pământești..."¹²

Sporirea proprietății materiale este surprinsă și în rugăciunea de la arie - "... Binecuvântează și înmulțește aria aceasta și roadele robilor Tăi. Uplete cămările lor de tot rodul bun, de grâu, de vin și de untdelemn..."¹³ -, fapt ce ne îndreptățește să afirmăm că Biserica caută progresul, nu se mulțumește cu autosuficiența, deși are în vedere povața Mântuitorului Hristos: "Nu vă îngrijiți ce veți mânca, căci știe Tatăl vostru din ceruri de ce aveți trebuință."

Trebuința aceasta a oamenilor se împlinește întotdeauna prin rugăciune și muncă. De aceea ea se identifică de cele mai multe ori cu proprietatea: "Însuși binecuvântează și agoniseala aceasta, și prin binecuvântare fă-o pe ea să aducă roadă..."¹⁴ Înmulțirea proprietății este invocată și la nivel obiectiv sau ca bun comun de Biserică.

Aspectul este reliefat într-o rugăciune numită a Litiei, unde se invocă înmulțirea pâinii, a grâului, a vinului și a untdelemnului în biserică și satul sau orașul unde se săvârșește slujba în țara noastră: "...Însuși binecuvântează și pâinea aceasta, grâul, vinul și untdelemnul și le înmulțește pe ele în sfânt lăcașul acesta, în orașul sau în satul acesta, în țara aceasta și în toată lumea Ta..."¹⁵ Vedem că aceste elemente ce se cer a fi înmulțite sunt cele esențiale, materiile prime ale vieții materiale.

9 *Slujba Cununiei*, în "Molitfelnic", Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002, pag. 90.

10 *Ibidem*, pag. 93.

11 *Ibidem*, pag. 102.

12 *Ibidem*.

13 Rugăciunea la arie, în Molitfelnic, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 2002, pag. 422.

14 *Rânduiala ce se face la țărini (holde), la vii și la grădini, când se întâmplă să fie stricate de sălbăticiuni sau de alte vietăți ca: lăcuste, gândaci și altele*, în: "Molitfelnic", Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002, pag. 432.

15 *Litia*, în Liturghier, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000, pag. 56.

Rugăciuni precum cele de la sfințirea casei noi și de la sfințirea fântânii ne oferă ideea progresului economic și afirmarea proprietății. Pasaje ca: *“păzește viața lor nebântuită, dăruindu-le cu îndestulare toate bunătățile Tale spre folos prin binecuvântarea Ta”,* precum și *“binecuvintează și înmulțește toate bunătățile în casa aceasta”*¹⁶ indică ideea de proprietate prosperă.

Enunțurile referitoare la exprimarea proprietății surprinse în rugăciunile Bisericii au ca punct central raportarea la divinitate, afirmând caracterul teocentric al existenței umane. De aceea, înainte de cererea propriu-zisă surprinsă în rugăciune, se invocă numele lui Dumnezeu, de multe ori amintindu-se alte intervenții cu privire la bunurile materiale sau la proprietățile oamenilor săvârșite de El.

Aceste memorii au menirea de a-i încredința pe beneficiarii rugăciunilor respective căci - precum Dumnezeu a intervenit de atâtea ori prin purtarea Sa de grijă asupra apărării sau dobândirii bunurilor ce sunt spre trebuința și folosul oamenilor - o va face și de această dată, deci când se citește rugăciunea respectivă.

Rugăciunea pentru animalele bolnave spune: *“Stăpâne Doamne, Dumnezeul nostru, Cel ce ai putere peste toată făptura, Ție ne rugăm și cu umilință cerem: precum ai binecuvântat și ai înmulțit turmele patriarhului Iacob, asemenea binecuvintează și animalele robului Tău acestuia (N), înmulțește-le, întărește-le și le fă pe ele întru mii; izbăvindu-le de toată asuprirea diavolului, de prădători...”*¹⁷

Ideea economicului în proprietatea liturgică îmbracă de cele mai multe ori forma

protecției divine. Această protecție arată indirect grija față de avutul material obștesc-comun în principal, dar și individual al fiecărui om în parte. În sprijinul acestei afirmații vine și rugăciunea ce se face la începerea semănatului: *“...Depărtează de la noi tot ce nimicește rodul pământului...”*¹⁸

De asemenea, în rugăciunea de la sădirea viței de vie se invocă pronia divină, spre apărarea proprietății: *„Dă-i păzitor ajutorul Tău; Ferește-o pe ea și tot cuprinsul ei de grindină, de ger, de polei năpraznic, de îngheț, de vânturi arzătoare, de furtună și de toată năpădirea vrăjmașilor văzuți și nevăzuți.”*¹⁹, cu alte cuvinte, de factorii care ar putea să scadă randamentul ce ar duce în final la pierdere.

Sub aceeași notă se înscrie și rugăciunea care se face la țarini și holde când acestea sunt stricate de dăunători: *„...Însuși și acum Stăpâne, caută din sfântul Tău lăcaș spre agonișea aceasta și o binecuvintează, ...depărtează de la ea toată fiara și sălbăticiunea și viermele, musca, rugina, arșița și vânturile care aduc stricăciune”*²⁰.

Biserica nu a rămas străină nici de apărarea proprietății de rău-făcători. De aceea au apărut rânduile care, prin invocarea lor, îi ajută pe cei păgubiți. De obicei aceste rânduile sunt proprii așa-numitelor acatiste ale unor sfinți, cel mai cunoscut sfânt în Biserica Ortodoxă - apărător al păgubiților și descoperitor al prădătorilor de proprietăți și bunuri - este Sfântul Mare Mucenic Mina. Sfântul s-a arătat de nenumărate ori făcător de minuni în această privință.

La începutul acatistului dedicat lui se spune: *„Folositor și ajutător mare te-ai arătat*

16 Rânduiala binecuvântării casei noi în care urmează a locui cineva, în *“Molitfelnic”*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002, pag. 390.

17 Rânduiala care se face când se îmbolnăvesc orice fel de animale, în *“Molitfelnic”*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002, pag. 414.

18 Rânduiala binecuvântării la începerea semănatului, în *“Molitfelnic”*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002, pag. 421.

19 Rugăciune la sădirea viei, în *“Molitfelnic”*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002, pag. 423.

20 Rânduiala ce se face la țarini (holde), la vii și la grădini, când se întâmplă să fie stricate de sălbăticiuni sau de alte vietăți ca: lăcuste, gândaci și altele, în *Molitfelnic*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002, pag. 429.

lumii în primejdii, Mucenice, că pe mulți ai izbăvit de pagube: pe furi urmărind, pierderile departându-le și celor ce aleargă la tine cu credință împlinind cererea lor; pentru aceasta te rugăm, fii milostiv și nouă care îți cântăm”.²¹

Un alt fragment al acatistului întărește ajutorul dat de mucenic celor păgubiți: “Numele tău, mai mult decât oricare altul dintre sfinți, s-a făcut creștinilor mai dorit, Mina, pentru aflarea grabnică și îndestulătoare a orice păgubiri suferite de dânșii. Pentru care și astăzi pătîmind cei ce stau în fața icoanei Tale cu credință se roagă a te milostivi spre ei, mângâindu-i și îndeplinind cererea lor, ca să-ți aducă laudă, cântând: Aliluia!”²²

Remarci finale

Din analizele realizate, putem constata că proprietatea stă în principal sub ocrotirea lui Dumnezeu. El este de altfel afirmat întotdeauna în cultul Bisericii ca fiind cel ce

dă toată darea și tot darul desăvârșit, prin faptul că este proprietarul suprem al lumii și al tuturor bunurilor din ea. El transferă proprietatea la oameni, acest fapt fiind reamintit ori de câte ori se săvârșește una dintre rânduilele sau rugăciunile analizate de noi în rândurile de mai sus, aducându-ni-se astfel aminte că fără El nu se poate face nimic.

Atât Sfânta Scriptură, cât și Tradiția Liturgică oferă conținuturi multiple și diversificate referitoare la proprietate.

Cea scripturistică pune accentul pe avutul comun sau folosirea bunului privat în folosul celui comun, iar cea reliefată în rugăciunile tradiției liturgice accentuează necesitatea ocrotirii divine a proprietății, precum și invocarea ajutorului lui Dumnezeu spre înmulțirea acesteia, ceea ce ne face să afirmăm că Biserica se îngrijește de viața materială, în speță de proprietate sau diferite bunuri materiale din viața omului.

Bibliografie selectivă

Molitfelnic, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002;
Liturghier, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000;
Biblia sau Sfânta Scriptură, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994;
Ceaslov, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București 1973;
Sider, J. Ronald - *Partajarea de avere: Biserica ca model biblic de Politici Publice*, în “Secolul creștin”, nr. 8-15, iunie 1977;
Anderson, E. John – *Analiza economiei biblice: anul jubiliar, dispoziții și proprietăți*, în “Credință și economie”, nr. 46/2005 (Nebraska-SUA);
Beizadea, H. – *Economie mondială*, [\[facultate.regielive.ro/cursuri/economie/economie_mondiala-20196.html?in=cursuri&s=dur;\]\(http://facultate.regielive.ro/cursuri/economie/economie_mondiala-20196.html?in=cursuri&s=dur;\)
Mantzaridis, Georgios – *Bogația și sărăcia*, pe <http://www.crestinortodox.ro/diverse/bogatia-saracia-69506.html>;
Oamenii bogați din Noul Testament, pe <http://www.urbana.org/word-in-life-study-bible/wealthy-people-in-the-new-testament>;
Wheeler, Sondra Ely; William, B. Eerdmans – *Wealth as peril and obligation the new testament on possessions*, Grand Rapids, 1995, pe <http://www.stjohnadulterd.org/steward1.htm>;
Zalan, Daniel – *Rădăcina tuturor lucrurilor rele*, Editura Life, Oradea, 2007.](http://</p>
</div>
<div data-bbox=)

²¹ *Acatistul Sântului Mare Mucenic Mina*, în “Ceaslov”, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1973, pag. 422.

²² *Ibidem*, pag. 429.